

■ The current year marks 150 years since the publication of the famous *Restoration* article in Volume VIII of the *Analytical Dictionary of French Architecture from the 11th to the 16th Century*. In it, VIOLLET-LE-DUC wrote: “[...] Our time will only have to transmit to future ages this new method of studying the affairs of the past, either in the material or the moral order, to merit well from posterity.”¹

In the one and a half century old article VIOLLET-LE-DUC shows, and practice has already proven this, that expertise is a primordial resource in the field of historic building conservation, even surpassing the financial or technical ones. All three must be present on a conservation site, however, only the human resource is the one that not only does not get “consumed” within the conservation process, but is enriched by the experience added with every historic building that has been intervened upon.

In Romania, insufficient funding has encumbered the conservation of historic buildings for two decades. Occasionally, some of the ministers of culture have managed to obtain from the ministers of finance larger amounts for the National Conservation Programme (e.g. the case of Minister Ion CARAMITRU in 1997 or even the 2016 budget for conservation), and in recent years European funds have supplemented the budget. However, whenever the budgetary resource exceeds its critical level, the lack of skilled labour and of specialists emerges.

20% of specialists and 40% of experts in the domain of historic building conservation have been trained before 1990 and the establishment of certification. In the last seven years the gap between areas where specialists are found and those lacking the necessary expertise (in 2007 there were 14 counties without any architects certified as heads of design) has only insignificantly decreased (today there are only 12, one of which, Vaslui, without a single certified specialist). In the past six years, characterized by the existence of important European funds for the conservation of historic buildings, due to the “reorganisations” of the Ministry of Culture, fewer specialists have been certified than in 2000-2005. In light of the new budget cycle, the EU will inject funds of over a quarter of a billion Euro into Romanian historic building conservation. If we would like to avoid the situation of lamenting the results ensuing from the lack of expertise and experience, it is high time to realise that the current system of certifying specialists has to be transformed from a passive instrument into a proactive mechanism for training young specialists.

Sergiu NISTOR
expert certified by the Ministry of Culture

¹ Translated by Nathan Clifford RICKER for an edition in 1919 by the University of Illinois Urbana-Champaign.

■ Anul acesta se împlinesc 150 de ani de la publicarea în Tomul VIII al *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* a celebrului articol *Sur la restauration*. În acesta, VIOLLET-LE-DUC scria: „[...] Chiar dacă epoca noastră nu ar avea nimic altceva de transmis generațiilor viitoare decât metoda de studiu a monumentelor trecutului – fie cele din domeniul material sau din cel moral – și ea își va fi meritat grațitudinea posterității.”

În articolul de acum un veac și jumătate, VIOLLET-LE-DUC ne demonstrează, iar practica a probat-o, că în domeniul restaurării monumentelor istorice expertiza este resursa primordială. Ea o surclasează pe cea financiară ori cea tehnică. Toate trei trebuie să se regăsească în șantierul de restaurare, totuși singură resursa umană este cea care nu doar că nu se „consumă” în lucrarea restaurată, ci se îmbogățește prin experiența adăugată prin fiecare monument restaurat.

În România restaurarea monumentelor istorice este grevată de două decade de bugete insuficiente. Din când în când, câte un ministru al culturii reușește să obțină de la ministrul finanțelor sume mai importante pentru Programul Național de Restaurare (cazul ministeriatului Ion CARAMITRU în 1997 ori chiar al bugetului pentru restaurare din 2016). În ultimii ani, surselor bugetare li s-au adăugat fondurile europene. Ori de câte ori resursa bugetară își depășește nivelul critic, se face simțită lipsa de forță de muncă calificată și absența specialiștilor.

20% din specialiștii și 40% din experții domeniului restaurării monumentelor istorice sunt formați înainte de 1990 și de instituirea sistemului de atestare. În ultimii 7 ani decalajul dintre zonele în care se găsesc specialiști și cele lipsite de expertiza necesară (în 2007 existau 14 județe fără vreun arhitect atestat ca șef de proiect) s-a redus insignifiant (astăzi sunt doar 12, dintre care unul, Vaslui, fără măcar un specialist atestat). În ultimii 6 ani, caracterizați de existența a importante fonduri europene pentru restaurarea monumentelor istorice, din cauza „reorganizărilor” din Ministerul Culturii, au fost atestați mai puțini specialiști decât în anii 2000-2005. În perspectiva noului ciclu bugetar, fondurile UE vor injecta în restaurarea monumentelor istorice din România peste un sfert de miliard de Euro. Dacă dorim să nu mai contemplăm cu tristețe rezultatele lipsei de expertiză și experiență, este momentul să conștientizăm că sistemul actual de atestare a specialiștilor trebuie transformat dintr-un instrument pasiv într-un mecanism pro-activ de formare a tinerilor specialiști.

Sergiu Nistor
expert Ministerul Culturii

■ 150 éve jelent meg a közismert *Sur la restauration* cikk a *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* VIII. kötetében. Ebben VIOLLET-LE-DUC a következőképpen fogalmaz: „[...] Ha korunk a múlt emlékeinek – akár anyagi, akár erkölcsi vonatkozásában megnyilvánuló – tanulmányozási módszerén kívül semmi egyebet nem örökít a jövő generációk számára, már kiérdemelte az utókor háláját.”

A fél évszázaddal ezelőtt megjelent írásban VIOLLET-LE-DUC rámutatott arra, amit egyébként a gyakorlat is megerősített, hogy a szakértelem a műemlék-helyreállítás alapvető erőforrása, amely felülmúlja a pénzügyi vagy műszaki jellegűeket. Mindháromnak jelen kell lennie a helyreállítási munkatelepen, ellenben az emberi erőforrás az egyetlen, amely nem-hogy nem „emésződik” fel a műemlék helyreállítása során, hanem minden helyreállított műemlékkel gazdagodik a tapasztalat által.

A romániai műemlékvédelmet két évtizede terhelik elégtelen költségvetések. Alkalmanként egy-egy kulturális miniszternek sikerül ugyan jelentősebb összegeket szerezni a pénzügyminisztertől a Országos Műemlék-helyreállítási Program számára (például CARAMITRU Ion miniszterelnöksége alatt 1997-ben, vagy akár a 2016-os műemlék-helyreállítási költségvetés esete). Az utóbbi években a költségvetési források európai alapokkal is bővültek. Akárhányszor a költségvetési forrás meghaladja a kritikus szintet, érezhetővé válik a képzett munkaerő és a szakértők hiányának problémája.

A műemlékes szakemberek 20%-a és a szakértők 40%-a 1990 előtt részesült képzésben, a minősítési rendszer létrejötte előtt. Az elmúlt 7 év során jelentéktelen mértékben csökkent a szakemberekkel rendelkező, illetve ezek hiányával küszködő területek közötti különbség (2007-ben 14 megyéből hiányzott a szakértői jogosultsággal rendelkező tervfelelős építész, ma már csak 12 ilyen megye van, ezek közül az egyik Vaslui megye, amely nem rendelkezik egyetlen szakértővel sem). Az elmúlt 6 évben – amelyet a műemlékvédelemre lehívott jelentős európai alapok meglete jellemzett – a Kulturális Minisztérium „átszervezése” miatt kevesebb szakértő került bejegyzésre mint 2000-2005 között. Az új költségvetési ciklus kilátásai szerint, az EU-s alapokból több mint negyed milliárd eurós finanszírozás jut majd a romániai műemlékek helyreállítására. Ha nem szeretnénk búskomoran szemlélni a szakértelem és tapasztalat hiányából származó eredményeket, ideje lenne felismerni, hogy szükség van a jelenlegi szakemberek minősítési rendszerének átalakítására, azaz a fiatal szakértők képzésének passzív eszközét aktív képzési mechanizmussá alakítani.

Sergiu NISTOR
Kulturális Minisztérium által
jegyzett szakértő

■ Irina-Bianca URSACHE¹

Reabilitarea Casei Bosianu, parte a ansamblului Observatorului Astronomic din București

Conservation of the Bosianu House, Part of the Astronomical Observatory Ensemble in Bucharest

■ **Rezumat:** Casa Bosianu se află într-o zonă a Bucureștiului bogată din punct de vedere patrimonial, care însă este cel mai adesea ignorată. Istoria proprie a clădirii și a ansamblului în care se găsește, cât și atributele stilistice proprii, fac ca aceasta să merite a fi protejată. În momentul de față clădirea suferă numeroase degradări și insuficiențe, majoritatea provenind din modul impropriu de utilizare. Intervenția încă se poate realiza facil, fără costuri extrem de ridicate, însă reabilitarea strict fizică a monumentului se va dovedi ineficientă pe termen lung atâta timp cât nu se va lua în calcul atât o reorganizare funcțională vizând deschiderea către public, cât și un program de promovare și mentenanță.

■ **Abstract:** The Bosianu House is sited in a very rich area of Bucharest in heritage terms, but which is most often overlooked. The history of the building and of the ensemble that hosts it, as well as its specific stylistic features, make it worth protecting. The building currently suffers from numerous deteriorations and shortcomings, most of which are the result of improper use. The intervention may still be conducted easily, without exaggerated costs, but the physical conservation of the building alone will prove to be inefficient in the long term if no functional reorganisation aiming at opening the building to the public, and no promotion and maintenance programme are envisaged.

■ **Cuvinte cheie:** Filaret, neogotic, romantic, Luigi LIPIZER, București, valorificare, promovare

■ **Keywords:** Filaret, Neo-Gothic, Romantic, Luigi LIPIZER, Bucharest, enhancement, promotion

■ Ansamblul Observatorului Astronomic din București este o prezență notabilă, atât din punct de vedere al istoriei acestuia, cât și din punct de vedere arhitectural și funcțional. Casa Bosianu face parte din acest ansamblu, fiind cea mai timpurie dintre construcțiile care îl compun. Data construirii acesteia nu se cunoaște cu precizie, presupunându-se că a fost ridicată cândva între 1856-1861 (după Războiul Crimeei, 1853-1856). O ipoteză enunțată este că această casă ar fi fost proiectată de către arhitectul Luigi LIPIZER, neexistând însă o confirmare a acestui fapt. Fundamentul supoziției îl reprezintă puternica asemănare dintre Casa Bosianu și Casele Universitarilor (LIBRECHT-FILIPESCU) și Breslelor. Toate cele trei

■ The Astronomical Observatory Ensemble in Bucharest is a remarkable presence in terms of history as well as architecture and functionality. The Bosianu House is part of this ensemble, and it is its earliest building. The date of its construction is not known precisely; it is supposed to be somewhere between 1856 and 1861 (after the Crimean War, 1853-1856). A hypothesis put

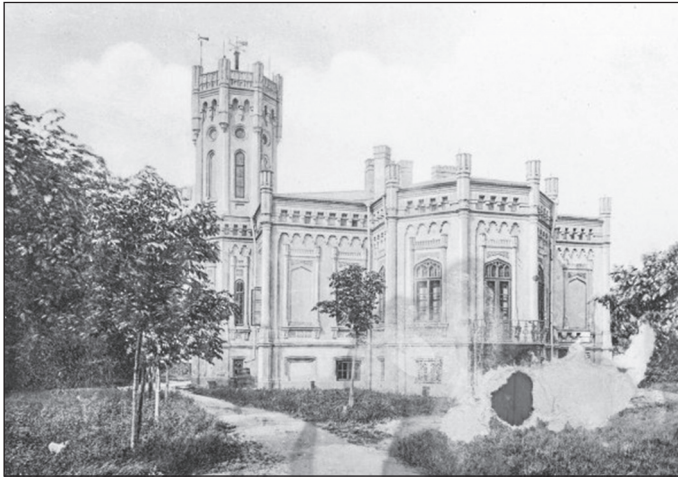
1 Arhitect, absolventă a Cursului Postuniversitar de Specializare în Reabilitarea Monumentelor Istorice, București, România.

1 Architect, graduated from the Postgraduate Studies on Historic Building Conservation, Bucharest, Romania.

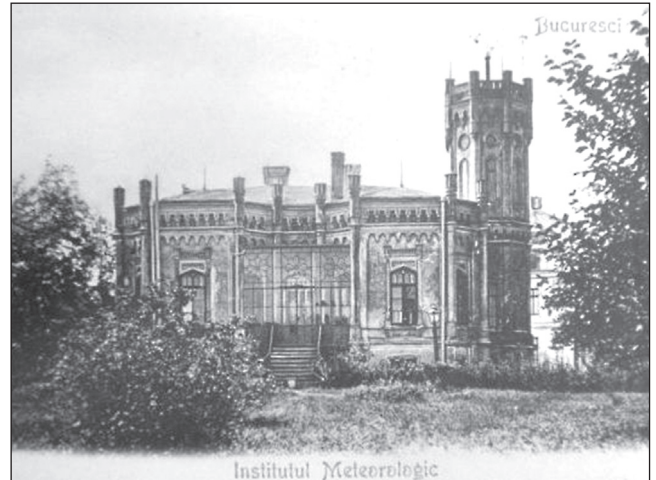

■ Fig. 1. Hărți istorice ilustrând evoluția zonei. Sursă: BORROCZYŃ 1852, Planul Institutului Geografic 1895, Cadastru 1911.

■ Figure 1. Historical maps showing the evolution of the area. Source: BORROCZYŃ 1852, map of the Geographic Institute 1895, Cadastre 1911.

■ **Foto 1.** Carte poștală ilustrând Casa Bosianu
 ■ **Photo 1.** Postcard showing the Bosianu House

■ **Foto 2.** Carte poștală ilustrând Casa Bosianu
 ■ **Photo 2.** Postcard showing the Bosianu House

forward is that this house would have been designed by architect Luigi LIPIZER, but this has not been confirmed. The grounds of this assumption consist of the striking resemblance between the Bosianu House and the House of the Scholars (LIBRECHT-FILIPESCU), as well as the House of the Guilds. All three buildings have a strong Romantic character, with Neo-Gothic elements, which are actually rare in the built environment of Bucharest.

clădiri au un caracter romantic puternic, prezentând elemente neogotice, altminteri rar întâlnite în mediul construit bucureștean.

Casa a fost inițial realizată pentru a îi servi drept locuință lui Constantin BOSIANU, fiind ulterior donată Institutului Meteorologic. Această schimbare a proprietarului, și implicit a destinației, a făcut posibilă și necesară dezvoltarea ansamblului ce se poate întâlni azi pe str. Cuțitul de Argint nr. 3-5. Această evoluție se poate observa prin studierea planurilor istorice ale Bucureștiului. Astfel, în 1895, pe planul Institutului Geografic al Armatei Române, Casa Bosianu apare alături de alte noi construcții realizate între timp: Clădirea Soare, Pavilionul Seismologic și Pavilionul Birouri-Ateliere.

■ **Foto 3.** Fațada principală azi
 ■ **Photo 3.** Main elevation nowadays

■ Foto 4. Perspectivă spre salonul octogonal

■ Photo 4. Perspective towards the octagonal drawing room

Contextual, zona în care se încadrează Casa Bosianu este una valoroasă din punct de vedere patrimonial, aceasta găsiindu-se chiar la o intersecție de zone protejate (Zona Parcul Carol nr. 82 și Zona Filaret nr. 63). O intervenție optimă și bine pusă în valoare post-șantier la nivelul Casei Bosianu ar influența în mod direct aceste zone, promovând importanța salvagădării patrimoniului și crescând nivelul calității intervențiilor, prin puterea exemplului. Un bun proiect de management ar putea transforma Casa Bosianu într-un pol urban de referință.

Clădirea în sine este concepută într-un stil romantic autentic, păstrat întreg și nealterat la exterior, cu forme preluate din stilul gotic și reinterpretate prin adaptarea la cadrul local. Printre elementele de factură romantică se remarcă un șir de mașiculi stilizate la nivelul cornișei, turnul profilat la rândul său și acoperit în terasă, dar și, mai ales, prezența și reluarea în repetate rânduri, atât la nivelul fațadelor, cât și la nivelul amenajărilor interioare, a arcului frânt, ogival. La arcul frânt se remarcă o interpretare ce rupe intervenția de goticul elansat, anume turtirea arcelor. De asemenea, se observă faptul că forma octogonală este utilizată în numeroase rânduri, mai ales la nivelul planimetriei, dar nu numai.

Regimul de înălțime al clădirii este de demisol, hochparter și pod, turnul fiind singurul element care se detașează de acest volum de bază, elansându-se și măsurând aproape 15 m înălțime. Amplasat pe fațada de nord-vest, turnul nu creează doar o asimetrie care adaugă volumului un plus de interes prin introducerea unui ax vertical, ci are un rol funcțional extrem de important, asigurând circulația verticală în clădire, oferind în același timp posibilitatea funcționării autonome a fiecărui nivel în parte (din casa scării din turn se accede la fiecare nivel separat, inclusiv în pod).

Volumul de bază (demisol, hochparter și pod) se organizează după un ax de simetrie, dezvoltat în lungul ușii de acces, traversând holul princi-

The house was initially built to serve as housing for Constantin BOSIANU, and it was subsequently donated to the Meteorological Institute. This change in ownership, and thus in function, made the development possible and necessary for the ensemble that can be found nowadays at 3-5 Cuțitul de Argint Street. This evolution may be noticed by studying the historical maps of Bucharest. The Bosianu House can thus be found, in 1895, on the map of the Geographic Institute of the Romanian Army, together with other new buildings erected meanwhile: the Sun Building, the Seismologic Pavilion, and the Office-Workshop Pavilion.

Considering this context, the area where the Bosianu House is sited is rich in heritage terms, and it is even placed at a crossing of protected areas (82 Carol Park Area and 63 Filaret Area). An optimum intervention, well enhanced after the works on the Bosianu House, could have a direct influence on these areas, as it would promote the importance of heritage conservation and would increase the level of quality of the interventions, through the power of example. A good management project could turn the Bosianu House into an urban hub.

The building as such is designed in authentic Romantic style, which has been kept fully and untouched on the exterior, with features taken over from the Gothic style and reinterpreted through adapta-

tion to the local environment. Among the Romantic elements we can point out the machicolations at the level of on the cornice, the tower decorated with mouldings and covered as a terrace, and especially the ogival, pointed arch, which is present and used repeatedly both on the elevations and for the interior design. The flattening of the pointed arches can be noticed as an interpretation that separates the intervention from the more slender Gothic style. Moreover, the octagonal shape is used several times, in particular in the layout, but not only.

The building storeys consist of semi-basement, high ground floor, and attic, and the tower is the only element that is detached from this basic volume, soaring and measuring almost 15 m in height. The tower, placed on the north-west elevation, not only creates asymmetry, adding interest to the building's volume by inserting a vertical axis, but it also has an extremely important functional role, ensuring vertical circulation in the building, and also providing the possibility of autonomous functioning for each storey (access is ensured from the staircase of the tower to each storey separately, including to the attic).

The basic volume (semi-basement, high ground floor, and attic) is organised according to a symmetry axis, developed along the access door, crossing the main hall-

pal și terminându-se într-un salon octogonal (sala cea mai reprezentativă a Casei Bosianu). Volumetria regăsită azi pe sit (volum jos și turn) este cea originară, de la mijlocul secolului al XIX-lea. Intervențiile realizate asupra imobilului de-a lungul timpului au vizat mai curând detalii, astfel încât aspectul general și alcătuirea volumetrică, dar și interioară, s-au menținut.

Din punct de vedere al materialelor de construcții folosite, se poate spune că obiectul studiat este tipic bucureștean de secol XIX, în sensul în care Casa Bosianu este ridicată din zidărie de cărămidă. Conform dosarului consultat în arhivele Institutului Național al Patrimoniului, se pare că fundațiile clădirii sunt continue și au fost consolidate în timpul reabilitării din perioada 1992-1994, când au fost introduși și sămburi din beton armat (în interiorul coloanelor angajate). Tot atunci au fost înlocuite toate planșeele clădirii, în locul celor istorice din lemn realizându-se planșee din beton armat, pentru a se asigura efectul de saibă rigidă.

Despre organizarea funcțională, se poate afirma că planimetria trădează într-o oarecare măsură funcțiunea originară – cea de locuință a unei familii înstărite –, îndeplinind cu brio funcția de reprezentare, dar lipsindu-i opulența (probabil) așteptată, insinuată de fațadele decorate. Se observă, deci, că parterul era destinat exclusiv locuirii familiei, camerele fiind spațioase, luminoase și având vederi panoramice spre ceea ce era, la momentul construcției, oaza de vegetație din jurul Bucureștiului (efectul este conservat azi prin prezența Parcului Carol în imediata vecinătate a sitului), în vreme ce demisolul era mai curând folosit pentru funcțiunile mai puțin demne (bucătăria, camerele servitorilor etc.). Această împărțire funcțională este adaptată noii destinații după ce casa intră în posesia lui Ștefan HEPITES și este păstrată până azi. Astfel, parterul se compune din saloane reprezentative, săli de lectură impozante, în vreme ce la demisol se găsesc depozite și o centrală termică deja istorică la rândul ei.

■ Foto 5. Accesul principal
 ■ Photo 5. Main access

■ Foto 6. Degradări la nivelul fațadelor

■ Photo 6. Deteriorations on the elevations

Casa Bosianu este, în momentul de față, un monument istoric clasat (cod LMI: B-II-m-A-18518). Cu toate acestea, clădirea nu beneficiază decât în prea mică măsură de pe urma statutului său, putându-se observa o serie întreagă de probleme. Acestea se pot împărți în trei mari categorii:

– Degradări fizice ce periclitează starea monumentului, inclusiv utilizarea monumentului în mod impropriu din punct de vedere funcțional, fără a se valorifica valențele culturale și istorice ale acestuia (nefolosirea clădirii, neîncălzirea și neaerisirea acesteia, infiltrații apărute ca urmare a evacuării ineficiente a apelor pluviale, atacuri biologice, săruri, desprinderi ale tencuiei, proasta izolare a teraselor etc.);

– Probleme legate de amenajările exterioare, atât utilitare, cât și peisajere (lipirea de clădire a trotuarelor turnate din beton, nerealizarea panțelor de scurgere, absența rigolelor, netoaletarea vegetației, nerespectarea principiilor compoziționale ale grădinii istorice de pe sit, mobilare inadecvată etc.);

– Lipsa unui program de valorificare și de promovare a monumentului.

■ Foto 7. Camera tehnică din demisol

■ Photo 7. Technical room in the semi-basement

way and ending with an octagonal drawing room (the most representative room of the Bosianu House). The house's present volume (the lower volume and the tower) is the original one, dating back to the mid-19th century. The interventions made on the building over time mainly aimed at details, and thus the general appearance and volume, as well as the interior composition were maintained.

Concerning the building materials used, it may be stated that the building under study is typical of 19th century Bucharest, as the Bosianu House was made of brick masonry. According to the file consulted in the archives of the National Institute for Heritage, it seems that the foundations of the building are continuous and were reinforced during the conservation works conducted between 1992 and 1994, when reinforced concrete cores were also inserted (inside the engaged columns). At the same period, all the floors of the building were replaced; in particular, the historical timber floors were replaced by reinforced concrete floors in order to ensure a rigid washer effect.

Concerning the functional organisation, it may be stated that the layout somehow betrays the original function – that of housing a rich family –, as it fully meets the representation function, but being deprived of the (potentially) expected opulence insinuated by the decorated elevations. It can be thus noticed that the ground floor used to be exclusively intended to house the family, as the rooms are large, bright, and have panoramic views towards what used to be, at the time of the construction, the vegetation oasis around Bucharest (the effect is preserved today due to the presence of the Carol Park in the close neighbourhood of the site), while the semi-basement was rather used for the less dignified functions

■ Foto 8. Salon de la hoch-parter

■ Photo 8. Drawing room on the high ground-floor

(kitchen, servants' rooms, etc.). This functional organisation was adapted to the new function once the house entered in Ștefan HEPITES's possession, and it has been kept until now. The ground floor is thus made up of representative drawing rooms, imposing reading rooms, while the semi-basement hosts warehouses and a boiler, which is already historical itself.

The Bosianu House is currently a listed historic building (with Historic Buildings' List code B-II-m-A-18518). However, the building benefits from its status to a very limited extent, as a whole series of issues can be noticed. These can be classified in three main categories:

- Physical deteriorations endangering the condition of the building, including its improper use in functional terms, without enhancement of its cultural and historical features (failure to use, heat and aerate the building, infiltrations occurred as a result of ineffective evacuation of rainwater, biological attacks, salts, plaster detachment, poor insulation of terraces, etc.);

- Issues related to the exterior design, both utilitarian and landscaped (attaching concrete cast pavements to the building, absence of drainage slopes, absence of drains, no vegetation maintenance, failure to comply with the composition principles of the historic garden on the site, inappropriate furnishing, etc.);

- Absence of a building enhancement and promotion programme.

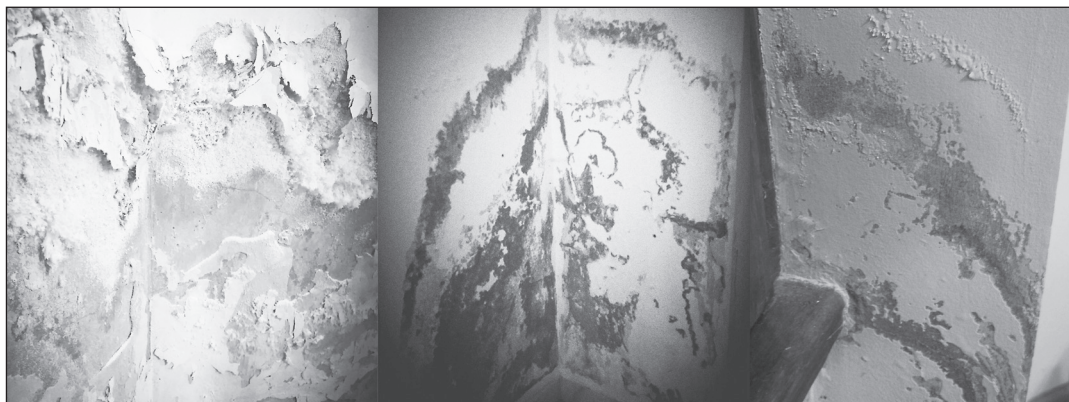
Reabilitarea casei Bosianu

■ Reabilitarea casei Bosianu se va realiza prin intervenții minimale, pe cât posibil, vizându-se reversibilitatea acestora. Pentru a se putea vorbi despre o intervenție sustenabilă, clădirea se va deschide publicului, iar astfel se vor obține fonduri și se vor asigura atât întreținerea permanentă, cât și utilizarea frecventă a clădirii. Procesul de reabilitare și valorificare a monumentului se propune a se realiza în trei pași:

■ Foto 9. Alcătuirea șarpantei

■ Photo 9. Roof structure composition

■ Foto 10. Degradări perietale
■ Photo 10. Wall deteriorations

- Eliminarea cauzelor degradărilor și readucerea clădirii la starea optimă (refacerea trotuarelor, refacerea jgheburilor și a burlanelor, desfacerea tencuielilor afectate și refacerea acestora pe bază de var, realizarea unor șlițuri de aerare în demisol, înlocuirea elementelor puternic afectate din șarpantă etc.);
- Reorganizarea funcțională pentru un uz optim (transformarea demisolului într-un spațiu deschis publicului, parțial destinat consumului – ceainărie –, parțial evenimentelor culturale – sală multifuncțională –, realizarea unui acces pietonal direct din Parcul Carol, deschiderea către public a podului înalt și utilizarea acestuia pentru evenimente pe timp de vară, conformarea bibliotecii de la hochparter la standardele în vigoare etc.);
- Implementarea unui program de promovare și de mentenanță (includerea Casei Bosianu în trasee pietonale locale, unind-o de Gara Filaret, Uzina de Electricitate, Uzinele Wolff, Muzeul Tehnic, str. Xenofon, Palatul Suter, includerea Casei Bosianu într-un traseu Luigi Lipizer, similar cu traseele culturale Berindey, Jean Monda etc., găzduirea de evenimente culturale accesibile publicului, redactarea și implementarea unui ghid de mentenanță etc.).

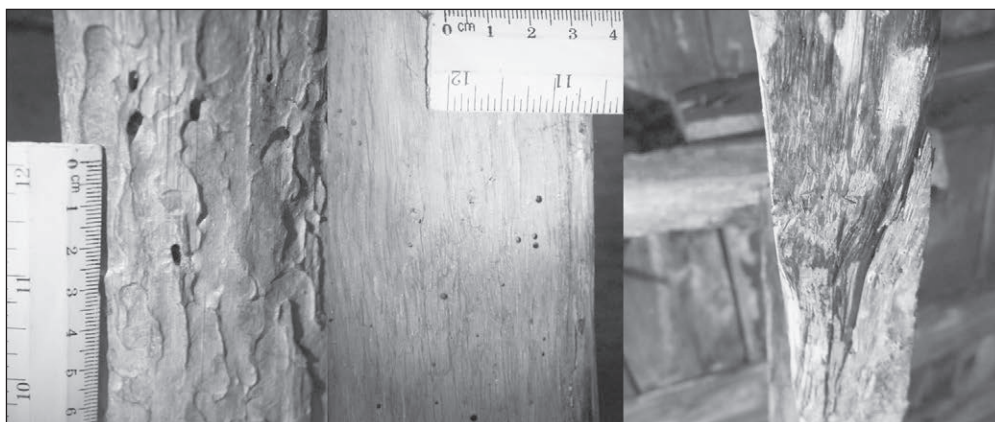
Zona Filaret și Zona Parcul Carol merită să fie protejate în adevăratul sens al cuvântului, nu doar scriptic. Acest deal al Bucureștiului spune povestea unor vii, a unor mahalale, a primei gări din România, a grădinilor de vară și, nu în ultimul rând, a unei industrii înfloritoare din secolul al XIX-lea. În acest context, Casa Bosianu spune, la rândul său, povestea unui om și a politicilor sale, povestea începuturilor meteorologiei și astronomiei în România, povestea unei case apărute în vie. Ar fi păcat să se piardă atâtea povești!

Reabilitarea Casei Bosianu este un prim pas ce trebuie luat în vederea salvagădării acestor povești urbane. Deschiderea acesteia către public este a doua. A venit momentul în care bucureștenii să înceapă să își aprecieze

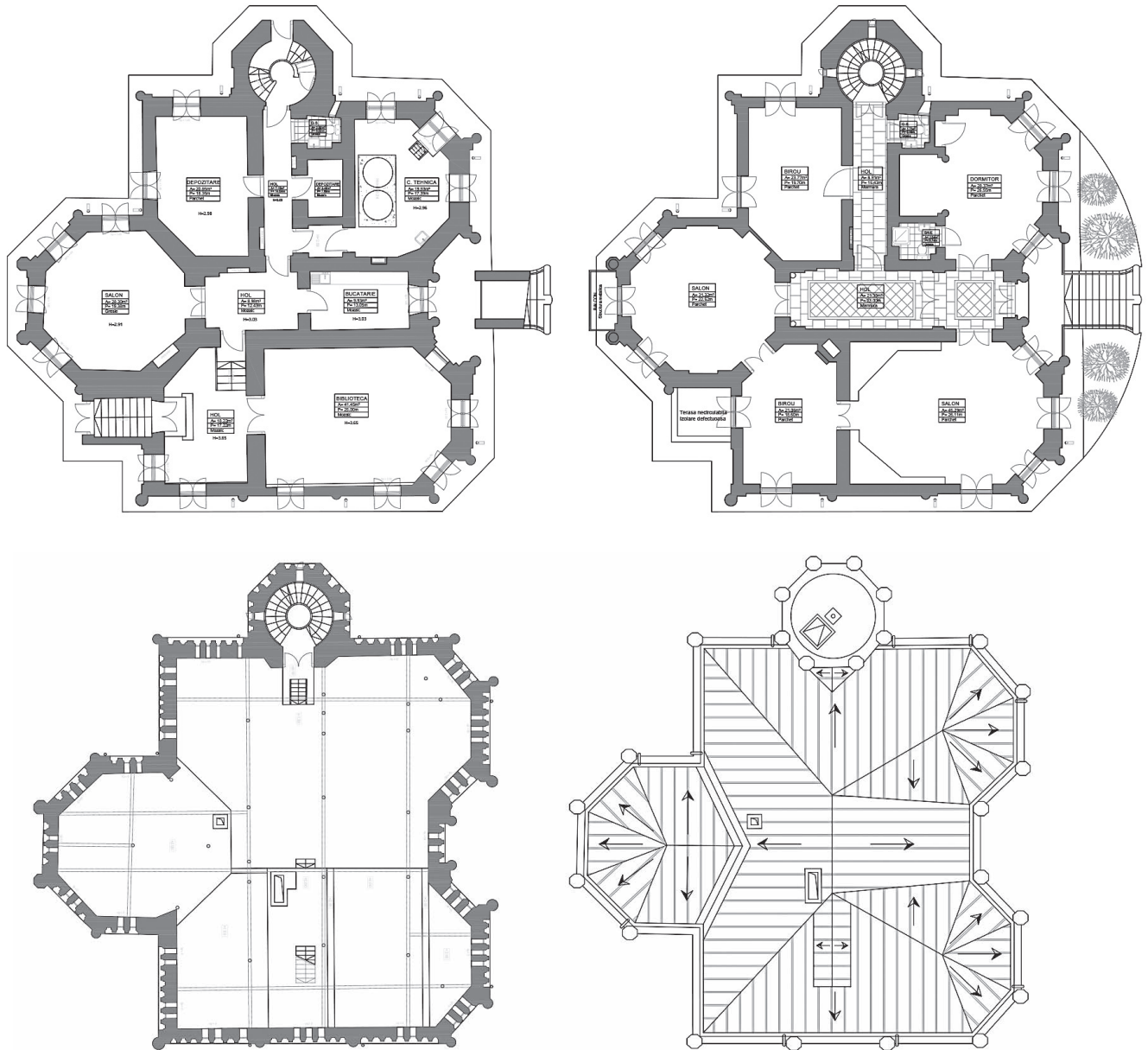
The conservation of the Bosianu House

■ The conservation of the Bosianu House shall consist of minimum interventions, as much as possible, which should be reversible. In order to ensure sustainable intervention, the building shall be opened to the public, thus funds will be obtained, and permanent maintenance and frequent use of the building will be ensured. Three steps are proposed for the building conservation process:

- Removing the deterioration causes and bringing the building back to its optimum condition (restoration of the pavements, gutters, and downpipes, removal of the affected plaster and its conservation using lime, building aeration slits in the semi-basement, replacing the roof structure elements that are strongly affected, etc.);
- Reorganising the building functionally for optimum use (transforming the semi-basement into an area open to the public, partially intended for economic use – tea house –, and partially for cultural events – multifunctional room, ensuring pedestrian access directly from the Carol Park, opening the high attic to the public and using it for summer events, bringing the library at the high ground floor to current standards, etc.);

■ Foto 11. Degradări la nivelul șarpantei
■ Photo 11. Roof structure deteriorations

■ Fig. 2. Planuri
■ Figure 2. Ground plans

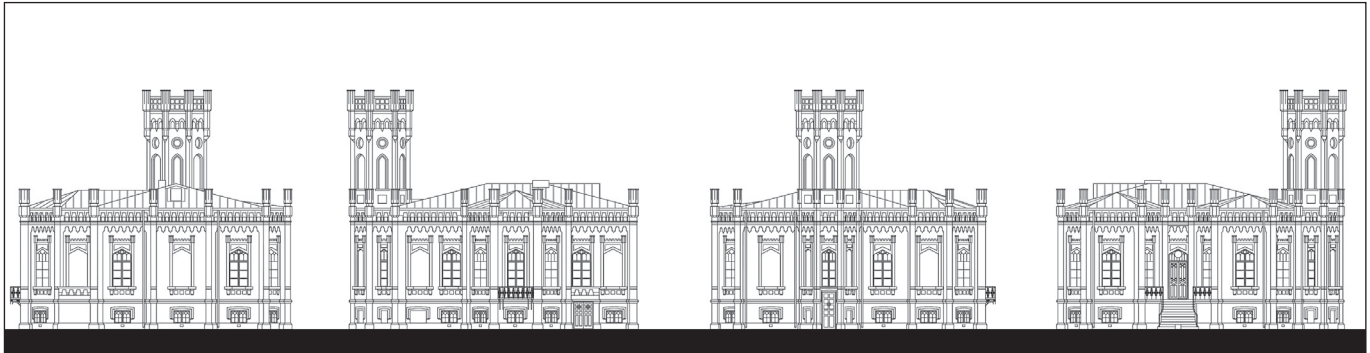
– Implementing a promotion and maintenance programme (including the Bosianu House in the local walking routes, by linking it to the Filaret Railway Station, the Power Plant, the Wolff Plants, the Technical Museum, Xenofon Street, the Suter Mansion, including the Bosianu House in a Luigi LIPIZER route, similar to the BERINDEY and Jean MONDA cultural routes, etc., hosting cultural events accessible to the public, drawing up and implementing maintenance guidelines, etc.).

The Filaret Area and the Carol Park Area are worth protecting in reality and not only on paper. This hill of Bucharest tells the story of vineyards, of slums, of the first railway station in Romania, of summer gardens and,

și să își respecte trecutul. Vizitarea Casei Bosianu ar deschide ochii oamenilor cu privire la arhitectură, la istoria Bucureștiului, la istoria României lui CUZA, la istoria astronomiei. O reabilitare corespunzătoare a acestei clădiri este de dorit mai ales pentru monument în sine (stoparea degradărilor fiind o condiție primară), însă impactul pe care această intervenție l-ar putea avea la nivel local nu este de neglijat. Adevărata intervenție o transcende pe cea fizică, *in situ*, și se referă la punerea în valoare și integrarea într-un circuit cultural a obiectului studiului.

Bibliografie/Bibliography

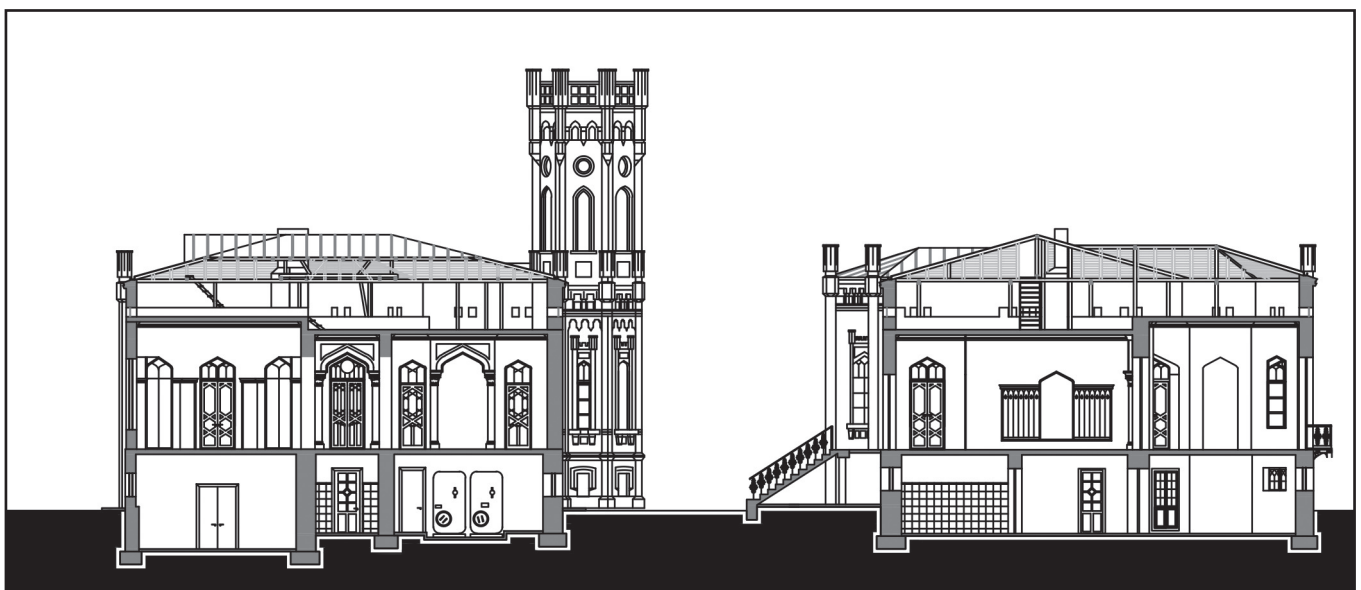
- *** Institutul Național al Patrimoniului, fond Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, Documentație pentru obținere avize 1992, arh. O. DIMITRIU. [National Institute for Heritage, Direction of Historic Buildings, Ensembles and Sites archival fund, Documentation for authorisations 1992, architect O. DIMITRIU.]

■ Fig. 3. Fațade
■ Figure 3. Elevations

- ASQUINI, Victor. 1945. *Indicator Tehnic în Construcții*. București: Editura Cartea Românească.
- COSTESCU, George. 1944. *Bucureștii vechiului regat*. București: Editura „UNIVERSUL”.
- MAJURU, Adrian. 2003. *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*. București: Editura Compania.
- MARINACHE, Oana. 2013. Noi date despre creația arh. Ludovic Lipizer. *Adevărul*, 16 mai. www.adevarul.ro (accesat 5 iunie 2016).
- MĂRGINEANU-CĂRSTOIU, Monica. 1979. *Romantismul în România*. Teză de doctorat [Phd diss.], Institutul de Arhitectură „Ion Minicu”, București.
- STAVINSCHI, Magda. 2015. Casa Bosianu în patrimoniul Institutului Astronomic al Academiei Române. Discurs susținut în cadrul Sesiunii Științifice Omagiale a Academiei Române, pe tema *Constantin BOSIANU*, pe data de 10 februarie [lecture held at the Scientific Session of the Romanian Academy on the topic of *Constantin BOSIANU*, on 10 February].
- STĂNCIOIU, Rodica. 1984. Locuința arhitectului L. L. Lipizer în București. *Revista muzeelor și monumentelor – Monumente istorice și de artă* 1: 78-80.
- MIHĂILESCU, Vintilă. 2003. *Evoluția geografică a unui oraș – București*. București: Editura Paideia.

last but not least, of a flourishing industry in the 19th century. In this context, the Bosianu House tells in its turn the story of a man and of his policies, the story of the beginnings of Romanian meteorology and astronomy, the story of a house appearing in the vineyard. It would be a pity to lose all of these stories! The conservation of the Bosianu House is a first step to take with a view to safeguarding these urban stories. Opening it to the public would be the second step. The time has come for the inhabitants of Bucharest to start praising and respecting their past. The visit of the Bosianu House would open people's eyes on architecture, on the history of Bucharest, on the history of Romania at the time of the ruler Alexandru Ioan CUZA, on the history of astronomy. The appropriate consolidation of this building is desirable, for the time being, for the building as such (stopping the deteriorations is a primary condition), but the impact of such an intervention at a local level should not be overlooked. The real intervention transcends the on-site physical one, and refers to the enhancement and integration of the building under study in a cultural circuit.

■ Fig. 4. Secțiuni
■ Figure 4. Cross sections

■ Octavian COROIU ■ Ruxandra COROIU¹

The Causes, Eradication and Prevention of Fungal Attacks Caused by *Serpula lacrymans*

■ **Abstract:** This article presents details on the biology of the *Serpula lacrymans* fungus species, explaining the causes of its appearance on the North Gate building of the Citadel Ensemble in Cluj-Napoca (CJ-II-a-A-07240), as well as the methods used for the attack's eradication. A massive attack was found on the upper floor, but also at roof structure level, its expansion being marked on the pavilion's surveys. The main prevention measures were recommended.

■ **Keywords:** *Serpula*, dry rot, causes, eradication, prevention, North Gate, Citadel, building biology specialty study

Biology of *Serpula Lacrymans*

■ The fruiting bodies of the *Serpula lacrymans* fungi species are fleshy, large and easy to peel off the substrate. The central part (hymenophore) is yellow to rust-coloured, irregular, with white edges (Photo 1). They usually appear on masonry, at a certain distance from the wooden elements from which they feed. With ageing, they dry and become blackish, staying attached to the substrate (Photo 2).

Often, the fructification is the first sign of the attack (RIDOUT 2000). In the case of hidden fructifications, a rust-coloured layer of spores appears on the horizontal surfaces. The spores are very resistant and can remain viable for 5-7 years, at low temperatures (unused spaces). The spores that find germinating conditions become microscopic filaments called hyphae. Their development in large numbers creates a structure called mycelium (RIDOUT 2000), which extends, creating a fuzzy-looking mass that covers the wood (Photo 3). In advanced stages it produces rhizomorphs with a chitinous shell, which may reach a diameter of 8 mm (AUNER et. al 2005).

Germination occurs on a cellulose-containing organic support (wood, paper). Subsequently, it can extend under the plas-

Cauzele apariției, problematica eradicării și prevenția atacurilor fungice produse de *Serpula lacrymans* (burete de casă)

■ **Rezumat:** Articolul prezintă detalii legate de biologia speciei de fungi *Serpula lacrymans*, explicând cauzele apariției sale la clădirea Porții de Nord din cadrul Ansamblului Cetățuia Cluj-Napoca (CJ-II-a-A-07240), precum și metodele aplicate pentru eradicarea atacului. S-a constatat un atac masiv la nivelul etajului, dar și a șarpantei, extinderea sa fiind marcată pe releveele pavilionului. Au fost recomandate principalele măsuri de prevenție.

■ **Cuvinte cheie:** *Serpula*, putregai uscat, cauze, eradicare, prevenție, Poarta de Nord, Cetățuia, expertiză de biologia construcției

Biologia buretelui de casă

■ Corpurile sporifere ale speciei de fungi *Serpula lacrymans* sunt cărnoase, de dimensiuni mari, și se dezlipesc ușor de substrat. Partea centrală (himenoforul) este galbenă până la ruginiu, neregulată, cu margini albe (foto 1). De obicei apar pe zidărie, la o oarecare distanță de elementele de lemn din care se hrănesc. Odată cu îmbătrânirea, se usucă și devin negricioase, rămânând atașate de substrat (foto 2).

¹ Octavian COROIU, arhitect, SC Outline One SRL, Cluj-Napoca; Ruxandra COROIU, arhitect, SC Outline One SRL, Cluj-Napoca, România.

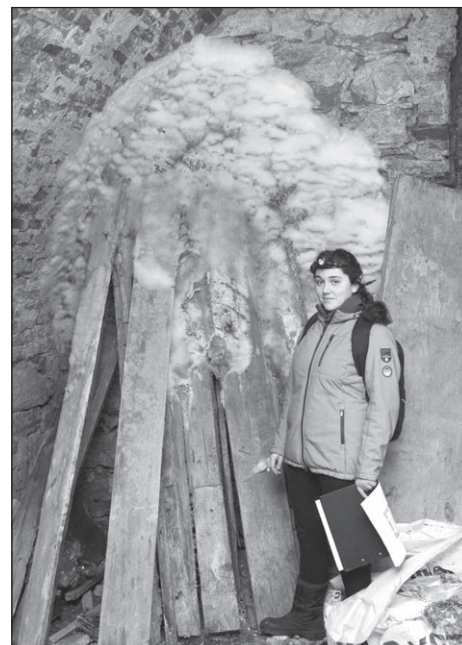
■ **Foto 1.** Corpuri sporifere ale buretelui de casă, *Serpula lacrymans* © Livia BUCȘA

■ **Photo 1.** Fructification bodies of *Serpula lacrymans* © Livia BUCȘA

¹ Octavian COROIU, arhitect, SC Outline One SRL, Cluj-Napoca; Ruxandra COROIU, arhitect, SC Outline One SRL, Cluj-Napoca, România.

■ **Foto 2.** Corpuri sporifere îmbătrânite ale buretelui de casă © Octavian COROIU
 ■ **Photo 2.** Old fructification bodies of *Serpula lacrymans* © Octavian COROIU

■ **Foto 3.** Dezvoltarea miceliului în condiții favorabile (subsolul Conacului Gallus din Gilău, 2015) © Octavian COROIU

■ **Photo 3.** Mycelium development in favourable conditions (basement of the Gallus Mansion in Gilău, 2015) © Octavian COROIU

Deseori fructificația este primul semn al atacului (RIDOUT 2000). În cazul fructificațiilor ascunse, apare un strat ruginiu format din spori pe suprafețele orizontale. Sporii sunt foarte rezistenți și pot rămâne viabili pentru 5-7 ani la temperaturi scăzute (spații neutilizate). Sporii care întâlnesc condiții de germinare se transformă în filamente microscopice numite hife. Dezvoltarea acestora în număr mare formează o structură numită miceliu (RIDOUT 2000) care se extinde, creând o masă cu aspect pufos ce acoperă lemnul (foto 3). În stadii avansate produce rizomorfe cu înveliș chitinos, ce pot atinge 8 mm diametru (AUNER et. al 2005).

Germinarea are loc pe suport organic cu conținut de celuloză (lemn, hârtie). Ulterior, se poate extinde sub tencuială, în ziduri de cărămidă și chiar de beton. Poate străpunge pereți de până la 1,5 m grosime, iar în condiții de umiditate a mortarului de 8-14%, dezvoltarea ajunge la 4-5 m distanță față de sursa de hrană. Dacă întâlnește alte elemente de lemn, atacul le va îngloba și pe acestea. Zidăria cu umiditate ridicată inhibă dezvoltarea miceliului (BUCȘA 2015). Rizomorfele prezente în zidărie rezistă o perioadă îndelungată, chiar dacă umiditatea este redusă prin uscare. La temperaturi scăzute, perioada se poate extinde până la 10 ani. Dacă umiditatea se instalează din nou, rizomorfele aflate în stare latentă încep să producă miceliu.

Umiditatea optimă a lemnului pentru dezvoltarea speciei este de 28-30%, fiind inhibată la valori de >50% (RIDOUT 2000). Ciuperca are capacitatea de a transporta apa pe o distanță de 50 cm către zone uscate. Pentru a-și usca substratul, poate să transporte și să elibereze apa prin hifele expuse aerului. Fenomenul, comparat cu lacrimile, a dat numele științific al ciupericii – *Serpula lacrymans* (BRE 1993).

În perioada 1980-2004, la 150 de monumente istorice din România cu atacuri fungice, *Serpula lacrymans* a fost confirmată în 32% din cazuri. Majoritatea au apărut în clădiri cu zidărie de cărămidă, dar a fost confirmată prezența și în construcții de lemn tencuite². Raportul confirmă faptul că ciuperca are nevoie să își extragă necesarul de calciu din mortare (CLARKE, JENNINGS & COGGINS 1980), precum și preferința pentru spațiile cu conținut redus de oxigen, situație întâlnită la elementele de lemn încastrate în zidărie și la planșeele de lemn (BUCȘA).

2 Un studiu asupra ocurenței atacurilor buretelui de casă, realizat de conf. dr. Livia BUCȘA.

ter, in brick masonry, and even in concrete walls. It can penetrate walls up to 1.50 m thick, and in conditions of mortar humidity of 8-14%, the development reaches 4-5 m from the source of nutrition. If it encounters other timber elements, the attack will incorporate them too. Masonry with high moisture inhibits the growth of the mycelium (BUCȘA 2015). The rhizomorphs present in the masonry resist for a long time, even if the humidity is lowered through drying. In low temperatures, the period may extend to 10 years. If moisture reappears, the dormant rhizomorphs begin to produce mycelium.

The optimal timber humidity for the development of the species is of 28-30%, being inhibited at values above 50% (RIDOUT 2000). The fungus has the capacity of transporting water on a distance of 50 cm to dry areas. In order to dry its substrate, it can transport and release water through the hyphae exposed to air. The phenomenon, compared to tears, gave the fungus its scientific name – *Serpula lacrymans* (BRE 1993).

Between 1980 and 2004, at 150 historic buildings in Romania with fungal attacks,

Serpula lacrymans was confirmed in 32% of the cases. Most of them appear in buildings with brick masonry, but it was also confirmed in plastered timber buildings.² The report confirms that the fungus needs to extract its calcium requirements from plasters (CLARKE, JENNINGS & COGGINS 1980), as well as the preference for spaces with low oxygen content, condition found in timber elements embedded in masonry and in timber slabs (BUCȘA).

We may conclude that the fungus will germinate where it finds favourable conditions, and the protection measures against its spreading spores or mycelium from one site to another, through clothes or tools, are exaggerated. The species does not have the capacity to damage dry wood, and the attacks are limited to elements moistened by rainwater, ascending humidity, defective plumbing, and condensation. The mycelium cannot develop within the masonry without having a food source (cellulose) near.

Serpula lacrymans is not found spontaneously in Europe, being a species originating from the Himalayas. Outside its natural area, it occurs only in construction timber, being present on all continents. Even if there are fungal species with a higher occurrence, *Serpula lacrymans* attacks cause the most damage (JENNINGS & BRAVERY 1991).

Causes and eradication measures carried out on the North Gate of the Citadel in Cluj-Napoca

■ The building biology speciality study on the North Gate (Citadel, Cluj-Napoca) was carried out in 2015, under the direction of expert biologist certified by the Ministry of Culture, Livia BUCȘA, PhD. For this purpose, between February and June 2015, we went to the site for observations, surveys,

² A study on the occurrence of the *Serpula lacrymans* attack, by Associate Professor Livia BUCȘA, PhD.

Putem concluziona că ciuperca va germina acolo unde va găsi condiții favorabile, iar măsurile de protecție pentru a nu răspândi spori sau miceliu de la un șantier la altul, prin intermediul hainelor și uneltelor, sunt exagerate. Specia nu are capacitatea de a degrada lemnul uscat, iar atacurile se rezumă la elementele umezite de ape pluviale, umiditate ascensională, instalații defecte, condens. Miceliul nu se poate dezvolta în interiorul zidăriei fără a avea în apropiere o sursă de hrană (celuloză).

Buretele de casă nu se întâlnește în Europa în mod spontan, fiind o specie originară din munții Himalaya. În afara arealului natural, apare doar la lemnul din construcții, fiind prezentă pe toate continentele. Chiar dacă există specii de fungi cu ocurență mai ridicată, atacurile buretelui de casă provoacă daunele cele mai importante (JENNINGS & BRAVERY 1991).

Cauzele apariției și măsurile de eradicare aplicate la Poarta de Nord, Cetățuia din Cluj-Napoca

■ Expertiza de biologia construcției asupra Porții Nordice (Cetățuia, Cluj-Napoca) a fost elaborată în anul 2015, sub coordonarea expert M.C. biolog dr. Livia BUCȘA. În acest scop, în perioada februarie-iunie 2015, ne-am deplasat la fața locului pentru observații, sondaje, prelevare de probe, documentare fotografică, urmate de asistență tehnică de șantier.

Primul indiciu a fost prezența corpurilor sporifere vechi la nivelul pereților și al bolților etajului (foto 4). Nu am găsit miceliu proaspăt, vizita având loc pe timp de iarnă, în 10 februarie 2015, însă erau prezente filamentele specifice, miceliu uscat din zona planșeelor prăbușite (foto 5). Ciuperca s-a răspândit prin intermediul elementelor de lemn pe care le-a degradat sub formă de putregai, dar și de-a lungul zidurilor. Din acest motiv, capetele grinzilor încastrate au fost cele mai afectate, lucru care a dus în final la prăbușirea unor planșee, cum a fost cazul celui de deasupra încăperii centrale (foto 6). În alte zone planșeele erau doar parțial prăbușite, dar tot într-o stare avansată de degradare (foto 7). Am stabilit efectuarea unor sondaje, prin îndepărtarea stratului de tencuială, pentru a determina extinderea atacului, care părea masiv.

În data de 9 aprilie 2015 am efectuat a doua vizită, pentru a decide asupra măsurilor de eradicare. Existau cel puțin două focare inițiale, extinderea totală fiind marcată în figura 1. Am efectuat fotografii, măsurători

■ **Foto 4.** Corpuri sporifere îmbătrânite ale buretelui de casă (Poarta de Nord, Cetățuia din Cluj-Napoca, 2015) © Octavian COROIU
 ■ **Photo 4.** Old fructification bodies of *Serpula lacrymans* (North Gate, Citadel in Cluj-Napoca, 2015) © Octavian COROIU

■ **Foto 5.** Miceliu rămas expus după prăbușirea planșeului © Octavian COROIU
 ■ **Photo 5.** Mycelium exposed after the collapse of the slab © Octavian COROIU

■ Foto 6. Planșeu prăbușit în urma atacului de *Serpula lacrymans* © Octavian COROIU
 ■ Photo 6. Ceiling slab collapsed following the *Serpula lacrymans* attack © Octavian COROIU

ale procentului de umiditate și am notat elementele de lemn ce necesitau înlocuire parțială sau totală. Am stabilit cauzele care au dus la umezirea lemnului șarpantei, planșelor și pereților. Degradările de la nivelul învelitorii au permis infiltrarea apelor pluviale pe o perioadă îndelungată, iar lipsa de încălzire și ventilare a clădirii a dus la crearea condițiilor optime pentru declanșarea atacului.

Atacul masiv, dezvoltat într-o perioadă de câțiva ani, a ajuns să afecteze și unele elemente ale șarpantei. Extinderea în structura superioară a fost totuși limitată datorită ventilării naturale de aici (fig. 2). Planșeele de lemn peste etaj erau însă compromise în mare măsură. Încălzirea clădirii pentru a facilita uscarea zidăriei era imposibil de realizat. Prima etapă a fost înlocuirea planșelor degradate cu unele provizorii, apoi a elementelor șarpantei, pentru a putea realiza reparațiile învelitorii și a stopa infiltrațiile.

S-a îndepărtat tencuiala zidurilor afectate și s-a curățat miceliul vizibil. În anumite zone, acesta își începuse dezvoltarea odată cu creșterea temperaturii exterioare (foto 8). Prin demontarea planșelor de lemn, s-a îndepărtat sursa de hrană. Dezvoltarea miceliului proaspăt a avut loc în apropierea elementelor de tâmplărie, unde ciuperca a găsit o nouă sursă de hrană (foto 8).

După curățarea miceliului, zidurile au fost arse cu flacără deschisă. Acolo unde atacul era extins la nivelul cosoroabelor, au fost îndepărtate două straturi de zidărie pentru a crea o barieră între miceliul existent în pereți și cosoroabele noi. Refacerea zidăriei s-a realizat cu cărămidă nouă, iar în prepararea mortarului s-a folosit soluție fungicidă. După uscarea lucrărilor, s-au efectuat infiltrații cu soluție fungicidă în partea superioară a pereților exteriori și interiori afectați. Zonele cu atac au fost tratate la final prin pulverizare de soluție, de două ori consecutiv.

sampling, photographic documentation, followed by technical support on site.

The first clue was the presence of old fruiting bodies on the walls and vaults of the upper floor (photo 4). We did not find any fresh mycelium, the visit taking place during winter, on February 10, 2015, but there were specific filaments present, dry mycelium in the area of the collapsed slabs (Photo 5). The fungus spread through the timber elements it had damaged by rot, but also along the walls. For this reason, the ends of the embedded beam ends were the most affected, which finally led to the collapse of several slabs, such as the one over the central room (Photo 6). In other areas, the slabs were only partially collapsed, but still in an advanced state of decay (Photo 7). We carried out some surveys, by removing the plaster layer, in order to determine the extent of the attack, which seemed massive.

On April 9, 2015, we made a second visit, in order to decide on the eradication measures. There were at least two initial outbreaks, the total extension being highlighted in Figure 1. We took photographs, made measurements of the moisture level, and we marked the timber elements that needed partial or total replacement. We established the causes that had led to the moistening of the roof structure's timber, of the slabs, and of the walls. The damages at roofing level allowed rainwater to infiltrate over a long period of

■ Foto 7. Planșeu degradat © Octavian COROIU

■ Photo 7. Decayed ceiling slab © Octavian COROIU

time, and the lack of heating and ventilation of the building led to the creation of optimal conditions for the ignition of the attack.

The massive attack, developed over a period of several years, came to affect some roof structure elements as well. The expansion in the upper structure was still limited due to the existing natural ventilation (Figure 2). The timber slabs over the upper floor were, however, compromised to a large extent. It was impossible to heat the building in order to facilitate the drying of the masonry. The first stage was to replace the damaged slabs with temporary ones, then the roof structure elements, to be able to carry out the repair on the roof covering and to stop the infiltrations.

The plaster of the affected walls was removed and the visible mycelium was cleaned out. In certain areas, it began to develop with the rise of the outside temperature (Photo 8). A source of food was removed by dismantling the timber slabs. The development of fresh mycelium took place near the joineries, where the fungus found a new source of food (Photo 8).

After cleaning the mycelium, the walls were burned with an open flame. Where the attack was extended to the level of the wall-plates, two layers of masonry were removed in order to create a barrier between the mycelium within the walls and the new wall-plates. The masonry was remade using new bricks, with fungicide added when

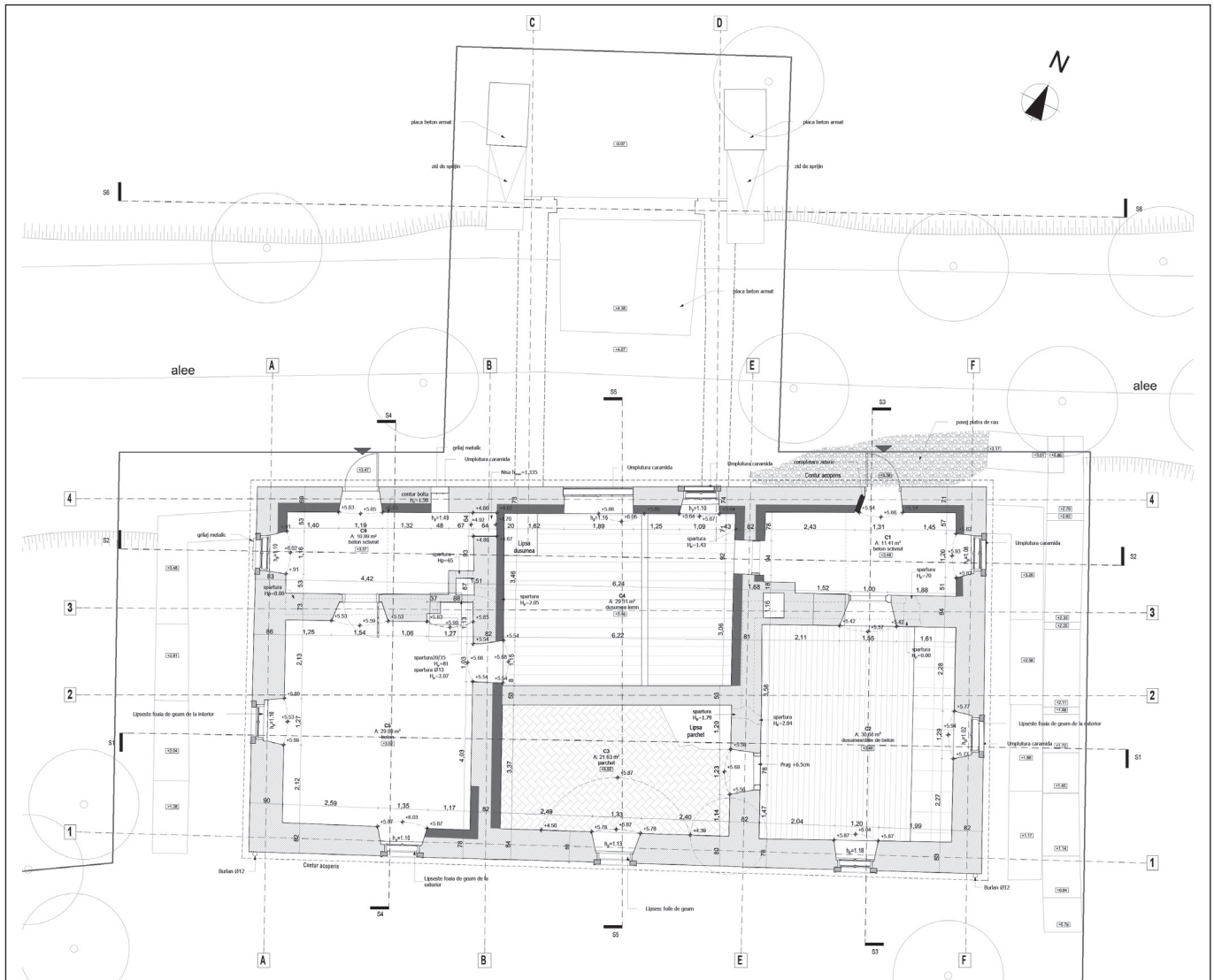
Șarpanta clădirii a fost confecționată din lemn de molid (*Picea abies*). În condițiile reabilitării monumentului istoric, înlocuirile trebuie realizate cu material din aceeași esență. Molidul nu este o specie rezistentă, iar elementele noi care se pot obține în prezent nu sunt întotdeauna de calitate optimă. În aceste condiții, riscul reizbucnirii atacului de *Serpula lacrymans* este ridicat. Este obligatorie tratarea lemnului nou introdus în operă, în special în cazul cosoroabelor care vor fi așezate direct pe zidăria ce a fost afectată și a capetelor de grinzi înglobate. Tratamentul se realizează prin pensulare cu soluție fungicidă de două ori consecutiv. Zona de rezemare a grinzilor de planșeu, precum și cosoroabele, necesită tratament suplimentar prin injectare.

Prevenția atacurilor fungice produse de *Serpula lacrymans*

■ Recomandări generale privind prevenția:

- depistarea infiltrațiilor și stoparea surselor (învelitoare degradată, șorțuri de tablă deformată, instalații defecte);
- uscarea (ventilarea) zidăriei și a elementelor de lemn;
- utilizarea curentă a clădirii (încălzire și ventilare corespunzătoare).

Măsurile trebuie privite ca fiind temporare, însă uscarea structurilor de zidărie prin înlăturarea surselor de infiltrații, încălzirea curentă a clădirii și ventilarea corespunzătoare reprezintă cele mai importante aspecte ale procesului de eradicare. În cazul unei clădiri utilizate, miceliul din ziduri nu rezistă mai mult de un an, timp în care protecția este asigurată de bariera chimică realizată. În condiții propice de umiditate ridicată și temperatură scăzută, rizomorfele ciupercii pot supraviețui până la 10 ani, remanența soluțiilor fungicide fiind în acest caz depășită.

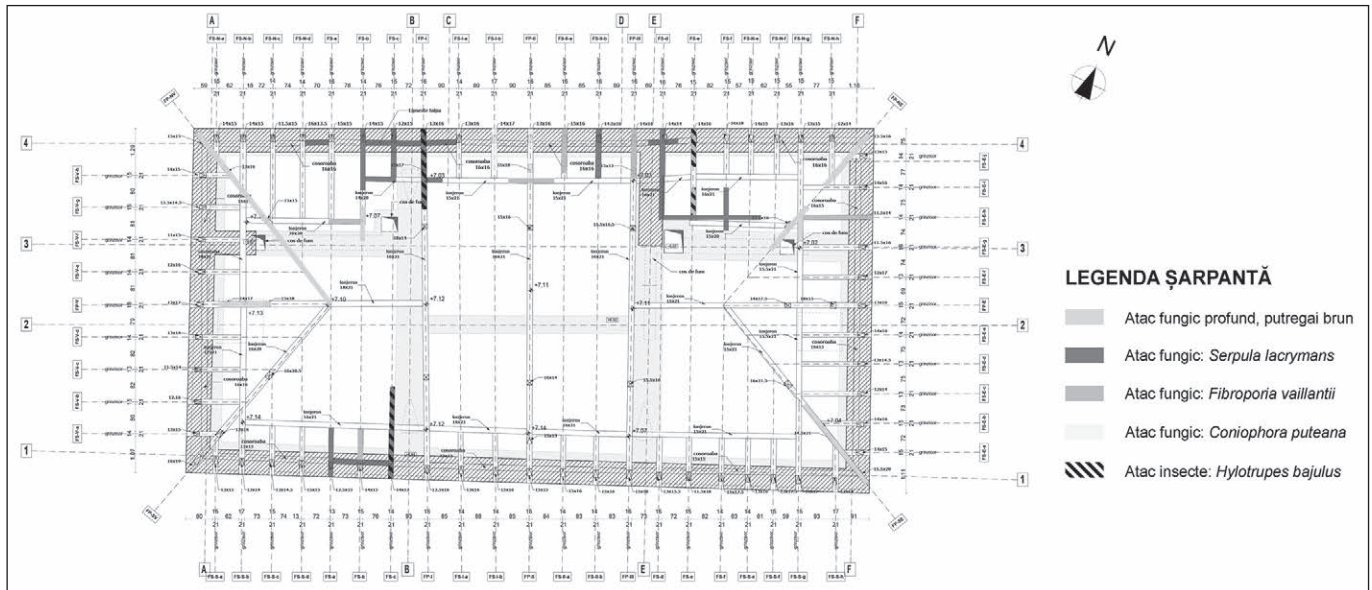
■ Fig. 1. Extinderea atacului fungic produs de *Serpula lacrymans* la nivelul zidăriei. Relevu Poarta de Nord – Etaj © SC FKM SRL, modificat © Ruxandra COROIU
■ Figure 1. Expansion of the fungal attacks produced by *Serpula lacrymans* on the masonry. North Gate Survey – Upper floor © FKM Ltd., modifications by © Ruxandra COROIU

■ Foto 8. Miceliu proaspăt, dezvoltat în apropierea tâmplăriei ferestrelor © Octavian COROIU
■ Photo 8. Fresh mycelium, developed near the window joineries © Octavian COROIU

preparing the mortar. After the works were dried, fungicide infiltrations were carried out on the upper side of the affected exterior and interior walls. The attacked areas were finally treated by spraying the solution, twice in a row.

The roof structure of the building was made of spruce (*Picea abies*). In terms of rehabilitating the historic building, the replacements must be made using the same type of material. Spruce is not a resistant species and the new elements that can be currently obtained do not always have the optimal quality. In these conditions, the risk of a renewed *Serpula lacrymans* attack is high. It is mandatory to treat the newly added timber, especially in the case of the wall-plates that will be placed directly on the masonry that was affected and of the embedded beam ends. The treatment is conducted by two consecutive brushings with fungicide solution. The area of support for the slab beams, as well as the wall-plates, need supplementary treatment through injection.

■ **Fig. 2.** Extinderea atacului buretelui de casă la nivelul șarpantei, precum și alte atacuri de fungi și insecte xilofage. Relevu Poarta de Nord – Șarpantă © SC FKM SRL, modificat © Ruxandra COROIU

■ **Figure 2.** Expansion of the *Serpula lacrymans* attack to the roof structure, as well as other attacks produced by fungi and boring insects. North Gate Survey – Roof structure © FKM Ltd., modifications by © Ruxandra COROIU

Prevention of the fungal attacks produced by *Serpula lacrymans*

- General prevention recommendations:
 - detecting the infiltrations and stopping the sources (damaged roofing, deformed metal aprons, damaged plumbing);
 - drying (ventilation) of the masonry and timber elements;
 - a general use of the building (appropriate heating and ventilation).

The measures must be regarded as temporary, but the drying of the masonry structures through the removal of infiltration sources, the heating of the building, and appropriate ventilation represent the most important aspects of the eradication process. In the case of a used building, the mycelium within the walls does not resist more than a year, an interval in which protection is ensured by the chemical barrier. In favourable conditions of high moisture and low temperature, the fungus's rhizomorphs may survive up to ten years, the remanence of the fungicidal solutions being exceeded in this case.

In all cases of *Serpula lacrymans* attacks eradication, it is necessary to monitor the building's state over time. The resumption of the attack might give clues regarding certain moisture sources that were inappropriately removed, and swift detection leads to interventions with much lower costs than in the case of an attack extended over long periods of time.

Acknowledgements:

- FKM Ltd. for the survey of the North Gate, Citadel in Cluj-Napoca.
- Bioharcom Ltd., Ministry of Culture Expert biologist Livia BUCȘA, PhD for the coordination of the Building Biology Expertise – North Gate, Citadel, Cluj-Napoca, 2015.

În toate situațiile eradicării atacurilor de *Serpula lacrymans*, este necesară urmărirea în timp a clădirii. Reizbucnirea atacului poate da indicații cu privire la anumite surse de umiditate care nu au fost înlăturate corespunzător, iar depistarea rapidă duce la intervenții cu costuri mult mai scăzute decât în cazul atacurilor extinse pe perioade însemnate de timp.

Mulțumiri:

- SC FKM SRL pentru relevul Porții Nordice, Cetățuia din Cluj-Napoca.
- SC Bioharcom SRL, expert M.C. biolog dr. Livia Bucșa pentru coordonare Expertiză de Biologia Construcției – Poarta Nord, Cetățuia Cluj-Napoca, 2015.

Bibliografie/Bibliography

- AUNER, Niels, Corneliu BUCȘA, Livia BUCȘA & Octavian CIOCȘAN. 2005. *Tehnologia consolidării, restaurării și protecției împotriva biodegradării structurilor de lemn din monumentele istorice*. Sibiu: Editura Alma Mater.
- BUCȘA, Livia. 2015. Expertiza de biologia construcției. In *Manual de Specialitate pentru Studenți și Cursanți Postuniversitari*, ed. Fundația Transylvania Trust, 77-104. Cluj-Napoca: Editura Idea.
- BUCȘA, Livia. *Ocurența atacurilor de Serpula lacrymans „buretele de casă” la Monumentele Istorice din România*.
- BRE (Building Research Establishment). 1993. *Dry Rot: its Recognition and Control*. BRE Digest. BRE Press.
- CLARKE, R. W., D. H. JENNINGS & C. R. COGGINS. 1980. Growth of *Serpula lacrymans* in Relation to Water Potential of Substrate. *Transactions of the British Mycological Society* 75(2): 271-280.
- JENNINGS, D. H. & A. F. BRAVERY. 1991. *Serpula lacrymans: Fundamental Biology and Control Strategies*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- RIDOUT, B. 2000. Timber Decay in Buildings – The Conservation Approach to Treatment. *APT Bulletin* 32/1: 58-60.

■ Diana IMECS¹

Reabilitarea arhitecturală a Bisericii Reformate din Sic, județul Cluj

■ **Rezumat:** Biserica Reformată din Sic apare în documente încă din anul 1291 și este una dintre cele mai bine păstrate clădiri de cult din Transilvania centrală din perioada arpadiană. Aparent edificiul își păstrează aspectul original, însă istoria lui a fost plină de reconstrucții, lărgiri și transformări; ultima intervenție asupra edificiului s-a realizat în perioada 2013-2015.²

■ **Cuvinte cheie:** Transilvania, Cluj, Sic, biserică reformată, intervenții multiple, Károly KÓS, relevu DEBRECZENI

Scurt istoric

■ Biserica Reformată din Sic apare în documente încă din anul 1291 și este una dintre cele mai bine păstrate clădiri de cult din Transilvania centrală din perioada arpadiană. Aparent edificiul își păstra aspectul original, însă istoria lui a fost plină de reconstrucții, lărgiri și transformări.

Istoricul acestei biserici începe la sfârșitul secolului al XIII-lea, când s-a început construirea ei ca bazilică cu trei nave în stil romanic târziu și gotic timpuriu, cu influențe cisterciene. S-a continuat apoi în secolul al XV-lea, când s-a adăugat sacristia pe latura nordică a absidei laterale nord și un turn central pe latura vestică. De-a lungul secolelor XVII-XVIII sunt consemnate prin inscripțiile păstrate numeroase intervenții și lucrări de reconstrucție datorate diverselor invazii și devastări armate (WEISZ 2008).

Detalii despre una din intervențiile majore asupra acestei biserici avem din anul 1770, când a fost realizată o șarpantă în două ape cu învelitoare din șindrilă. Prin această intervenție biserica și-a pierdut forma bazilicală, iar unele elemente și detalii arhitecturale au devenit ascunse. Relevu din 1934 făcut de DEBRECZENI arată această etapă, dar nu s-a găsit documentație despre etapa anterioară (Arhivele Eparhiei Reformate, Debreceni).

În jurul anilor 1946, o furtună puternică a avariat grav acest acoperiș, astfel Károly KÓS a fost angajat ca arhitect pentru remedierea pagubelor rezultate, a problemelor structurale, cât și lărgirea spațiului interior.

The Architectural Rehabilitation of the Calvinist Church in Sic, Cluj County

■ **Abstract:** The Calvinist Church of Sic was first mentioned in documents in 1291 and is one of the best preserved religious buildings dating back to the Arpadian Age in central Transylvania. The building has seemingly kept its original aspect, however its history abounded in reconstructions, enlargements, and transformations; the last intervention on the building was carried out between 2013 and 2015.²

■ **Keywords:** Transylvania, Cluj, Sic, Calvinist church, multiple interventions, Károly KÓS, DEBRECZENI survey

Brief history

■ The Calvinist Church of Sic was first mentioned in documents in 1291 and is one of the best preserved religious buildings dating back to the Arpadian Age in central Transylvania. The building has seemingly kept its original aspect, however its history abounded in reconstructions, enlargements, and transformations.

The history of the building dates back to the late 13th century, when its construction started as a basilica with a central nave and two aisles, in late Romanesque and early Gothic style with Cistercian influences. The works continued in the 15th century, when the vestry was added to the northern side of the northern side apse and a central tower to the western side. During the 17th and 18th centuries, several interventions and reconstructions were recorded, which were due to the various invasions and military ravages of the times (WEISZ 2008).

We have details about one of the major interventions carried out on the church dating back to 1770, when a roof structure was built in saddleback shape, covered with shingles. Through this intervention

¹ Architect at Baluka Ltd., Cluj-Napoca, Romania.

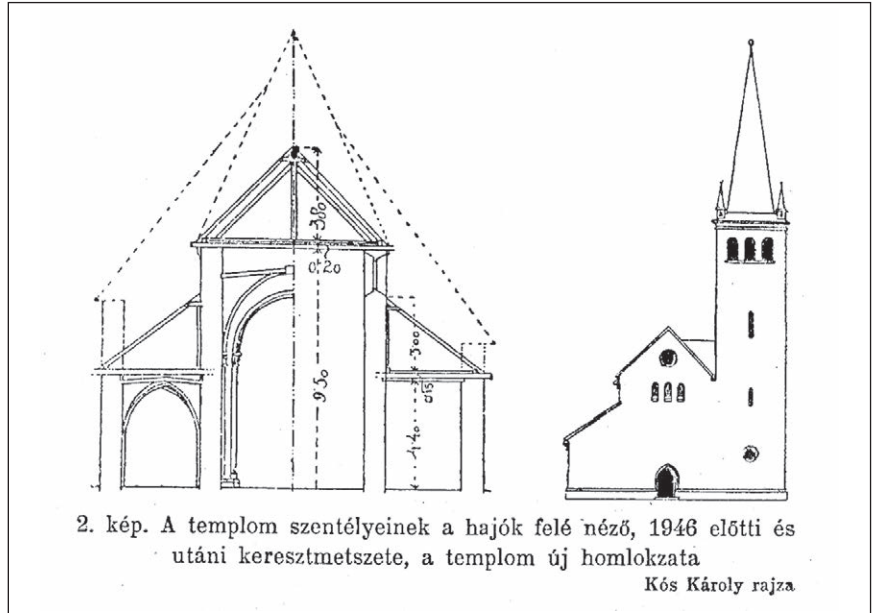
² The beneficiary and investor was the Calvinist Parish in Sic (Cluj County), represented by parson Martin SALLAI; the financers were the Ministry of Regional Development and Public Administration as Managing Authority through the North-Western Regional Development Agency, as the Intermediate Body; co-financer: the Calvinist Parish of Sic (Cluj County) and the Calvinist Diocese of Transylvania (especially in the preliminary phases such as studies, design, application for financing).

¹ Arhitect la SC Baluka SRL, Cluj-Napoca, România.

² Investiția a avut ca beneficiar și investitor: Parohia Reformată Sic (județul Cluj), reprezentată prin preot-paroh Martin SALLAI; ca finanțator: Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice, în calitate de Autoritate de Management prin Agenția pentru Dezvoltare Regională de Nord-Vest, în calitate de Organism Intermediar; co-finanțator: Parohia Reformată Sic (județul Cluj) și Eparhia Reformată din Ardeal (în special în fazele pregătitoare studii, proiecte, cerere de finanțare).

■ **Fig. 1.** Fotografie de epocă realizată înainte de anul 1946 © ENTZ & SEBESTYÉN 1947
 ■ **Figure 1.** Period photo taken before 1946 © ENTZ & SEBESTYÉN 1947

2. kép. A templom szentélyeinek a hajók felé néző, 1946 előtti és utáni keresztmetszete, a templom új homlokzata
 Kós Károly rajza

■ **Fig. 2.** Proiectul realizat de către arh. Károly KÓS – secțiune și fațadă, preluate de dr. Géza ENTZ în monografia sa despre Biserica Reformată din Sic © ENTZ & SEBESTYÉN 1947
 ■ **Figure 2.** The design made by architect Károly KÓS – section and elevation, used by Mr. Géza ENTZ in his monograph on the Calvinist Church in Sic © ENTZ & SEBESTYÉN 1947

the church lost its basilica-like shape and some of the architectural elements and details were hidden. The survey carried out by DEBRECZENI in 1934 highlights this stage, but no documentation was found on the previous stage (Archives of the Calvinist Diocese of Transylvania, Debreczeni).

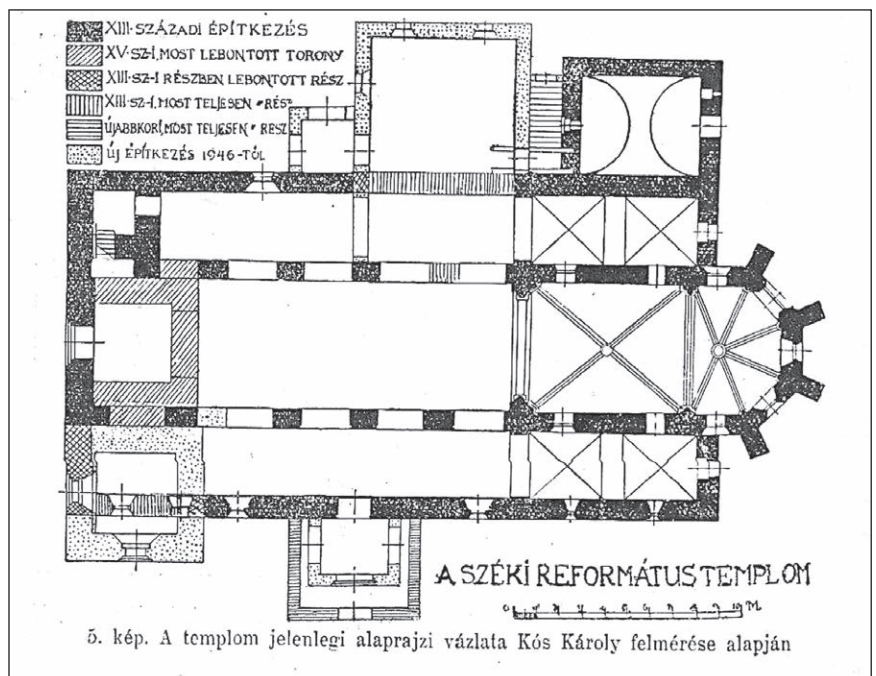
Around 1946, a strong storm seriously damaged the roof, and thus Károly KÓS was hired as an architect to remedy the existing damages, the structural problems, and to enlarge the inner space. Thus, KÓS proposed the construction of a northern transept and the relocation of the tower to the south-western corner (Archives of the Calvinist Diocese of Transylvania, Kós).

Moreover, separate roofs were built over the naves, precisely in order to render the initial basilica-like look and to bring to light the hidden architectural details. Although the will to return to the initial status was obvious, it was not entirely accomplished, which is proven by the incomplete murals of the upper part of the triumphal arch and the arch between the southern aisle and the southern side apse.

The changes made by KÓS were largely debated on later, and unfortunately they did not solve the serious structural problems of the church either. Thus, in 1963, the church needed once again urgent interventions, which consisted of: underpinning the eastern walls, crack injections, the demolition of most mediaeval walls of the central nave and their reconstruction, the construction of a concrete girder over them, as well as over the choir walls (also building into concrete the old tie-beams of the roof structure). The roof structure was preserved (using internal supports), but the roofing was replaced with metal sheet and inside a new ceiling was made over the old one.

Asfel, KÓS propune construirea unei nave transversale nord și mutarea turnului central pe colțul sud-vestic (Arhivele Eparhiei Reformate, Kós).

De asemenea, s-au realizat acoperișuri separate peste nave, tocmai pentru a reda ideea inițială de bazilică și de a scoate la iveală detaliile arhitecturale ascunse. Deși se întrevade dorința de revenire la etapa inițială, aceasta nu a fost pe deplin realizată, fapt demonstrat de picturile murale incomplete la partea superioară de pe arcul de triumf și de pe arcul dintre nava laterală sud și absida laterală sud.

5. kép. A templom jelenlegi alaprajzi vázlatja Kós Károly felmérése alapján

■ **Fig. 3.** Planul de periodizare realizat de arh. Károly KÓS și preluat de dr. Géza ENTZ în monografia sa despre Biserica Reformată din Sic © ENTZ & SEBESTYÉN 1947
 ■ **Figure 3.** The periodization layout made by architect Károly KÓS and used by Mr. Géza ENTZ in his monograph on the Calvinist Church in Sic © ENTZ & SEBESTYÉN 1947

■ Foto 1. Fațada de sud-vest înainte de restaurarea din 2013-2015 © Boróka SÁNDOR
■ Photo 1. The south-western elevation before the conservation of 2013-2015 © Boróka SÁNDOR

Ulterior, modificările aduse de KÓS au fost mult contestate și, din păcate, nu au rezolvat nici gravele probleme structurale ale bisericii. Astfel, în anii 1963 biserica a avut nevoie din nou de intervenții urgente, iar acestea au constat în: subzidirea pereților estici, injectarea fisurilor, desfacerea majorității zidurilor medievale ale navei centrale și reconstruirea lor, realizarea unei centuri de beton peste aceștia dar și peste pereții corului (aici înglobând în beton și corzile vechi ale șarpantei). Șarpanta a fost păstrată (folosind sprijiniri interioare), dar învelitoarea a fost schimbată în învelitoare de tablă, iar la interior s-a realizat un tavan nou peste cel vechi.

Toți pereții bisericii au fost retencuiți cu tencuieli pe bază de ciment, inclusiv soclul (Arhiva Institutului Național al Patrimoniului). Cu toate acestea, biserica era în continuă degradare, astfel că în 2006 a fost nevoie de o intervenție de urgență la arcul dintre nava centrală și cea transversală. În anul 2008, când s-au început lucrările de proiectare pentru reabilitarea acestei biserici, starea de degradare era și mai avansată. Pe lângă gravele probleme structurale,³ zidurile erau deteriorate din cauza umidității, a existenței soclului și a trotuarului din beton, a jgheburilor și burlanelor degradate și a diverselor detalii arhitecturale care au fost realizate incorrect. De asemenea, tâmplăriile ușilor și ferestrelor nu erau în stare bună, iar elementele de piatră (cornișe, ancadramente) erau degradate datorită acoperirii lor cu tencuieli pe bază de ciment (POPA 2008).

Proiectul de reabilitare (2013-2015)

■ Datorită multiplelor intervenții la care a fost supusă această biserică, conceptul arhitectural al reabilitării realizate între anii 2013-2015 a fost acela de a salva, de a pune în evidență elementele valoroase și de a facilita „citirea” etapelor și transformărilor prin care a trecut acest edificiu. Suntem de părere că aceste transformări au devenit, în timp, parte integrantă a istoriei și a existenței bisericii. Cu toate acestea, s-a avut în vedere menținerea coerenței actului arhitectural. În schimb, au fost înlăturate elementele ce deteriorau clădirea, detaliile arhitecturale realizate deficitar,

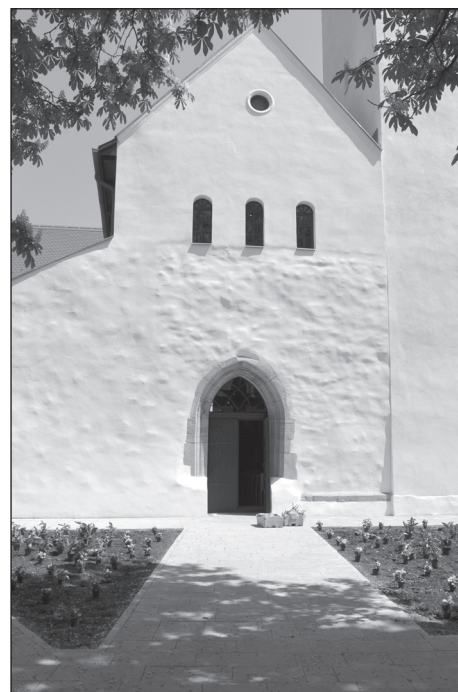
3 Cauzele problemelor structurale sunt multiple: insuficiența fundațiilor, natura terenului, realizarea drumului județean etc.; acestea, fiind obiectul expertizelor și articolelor de specialitate, nu se reiau în acest text.

All of the church walls were replastered with cement-based plaster, including the plinth (Archives of the National Institute of Heritage). Nevertheless, the church was constantly degrading, and thus in 2006 a new emergency intervention was required at the arch between the central nave and the transept. In 2008, when the design works for the rehabilitation of the church started, the state of decay was even more advanced. Beside the serious structural problems,³ the walls were damaged due to humidity, the concrete plinth and sidewalk, the damaged eaves and pipes, as well as the various faulty architectural details. Moreover, the door and window joinery was in a bad shape and the stone elements (cornices and frames) had been damaged by the cement-based plastering (POPA 2008).

2013-2015 – The rehabilitation design

■ Due to the multiple interventions the church had been subject to, the architectural concept of the rehabilitation performed between 2013 and 2015 was to save and enhance the valuable elements, as well as to facilitate the “reading” of the stages and transformations the building had undergone in time. We believe that the said transformations had become in time an integral part of the history and existence of the church. Nevertheless, we aimed at maintaining the coherence of the architectural

3 The causes of structural problems are manifold: insufficient foundation, the ground, the implementation of the county road, etc.; these are the subjects of expert reports and specialist articles and shall not be dealt with in this text.

■ Foto 2. Fațada de sud-vest după restaurarea din 2013-2015 © Diana IMECS
■ Photo 2. The south-western elevation after the conservation of 2013-2015 © Diana IMECS

act. However, the elements damaging the building, the poor architectural details, the no longer structurally viable elements that endangered the safety of the users, were all removed.

Once the works had started, the building archaeology and mural painting research were extended (KISS & PÁL 2008). Thus a larger surface covered with murals was discovered dating back to three different ages, as well as five different plaster layers (including the ones with “scratching marks” on them). This was one of the details that nuanced and improved the initial conservation concept. Thus, the choir and partially the side apses, the vestry and the southern aisle have become more “decorated” and more “decorative”. Taking into account this new information as well as the “dating” of the walls and of the interventions, we established that the old walls erected before 1946, which are not covered with old plaster, should be finished with period plaster, and the others built in the year 1946 and after should bear smooth plaster.

elementele care nu mai erau viabile din punct de vedere structural sau care nu asigurau siguranța utilizatorilor.

Odată cu începerea lucrărilor de execuție au fost extinse și cercetările de parament și cele de picturi murale (KISS & PÁL 2008). Astfel, s-a descoperit o suprafață mare cu picturi murale din trei perioade de timp diferite și cinci straturi diferite de tencuieli (inclusiv cele „scrijelite”). Acesta a fost unul din detaliile care au nuanțat și îmbunătățit conceptul inițial de restaurare. Astfel, spațiul corului și parțial cel al absidelor laterale, al sacristiei și al navei laterale de sud, au devenit mai „decorate” și mai „decorative”. Ținând cont de aceste noi informații, cât și de „datarea” zidurilor și a intervențiilor, am stabilit ca zidurile vechi realizate înainte de 1946, care nu au tencuială veche, să fie finisate cu tencuială de epocă, iar cele realizate în anii 1946 și după, cu tencuială lisă.

În acest fel, la exterior se pot distinge trei tipuri de ziduri și tencuieli:

1. zid vechi cu tencuială parțial veche, parțial de epocă și zugrăveală alb-crem,
2. zid vechi cu tencuială de epocă și zugrăveală albă,
3. zid realizat în anii 1946 sau după, cu tencuială lisă și zugrăveală albă.

În continuarea ideii prezentate mai sus, tipul de finisaj al pereților realizat în exterior se regăsește și în interior. Și aici pereții au texturi și nuanțe diferite în funcție de perioada de construcție sau de perioada în care s-a intervenit asupra lor.

■ Foto 3. Fațada de nord-est înainte de restaurarea din 2013-2015 © Boróka SÁNDOR

■ Photo 3. The north-eastern elevation before the conservation of 2013-2015 © Boróka SÁNDOR

■ Foto 4. Fațada de nord-est după restaurarea din 2013-2015 © Ádám MAKSAJ

■ Photo 4. The north-eastern elevation after the conservation of 2013-2015 © Ádám MAKSAJ

O altă informație care a ieșit la iveală odată cu desfacerea tencuielilor de ciment a fost existența a două rânduri de cornișe de soclu pe latura sud a navei și absidei de sud, perimetral corului, pe absida laterală de nord (și în interiorul sacristei de azi) și parțial pe latura vestică (NAGY 2008). Aceste cornișe au fost păstrate aparent și reabilitate, astfel aducând încă un plus de valoare întregului edificiu.

Referitor la șarpanta bisericii, au existat păreri în cadrul echipei noastre de proiectare, conform cărora ar trebui revenit la forma șarpantei gotice, în două ape. Datorită faptului că acea formă nu era inițială și datorită faptului că turnul inițial, central, fusese demolat (prin intervenția din 1946) și reconstruit pe colțul sud-vestic, realizarea șarpantei gotice și păstrarea turnului descentrat ar fi dus la o formă și volumetrie care nu au existat niciodată. Astfel, am ajuns la concluzia că transformarea realizată după proiectul lui Károly KÓS a fost definitivă, iar revenirea la șarpanta gotică ar modifica într-un mod nefericit coerența întregii volumetrii. În acest fel, am considerat intervenția lui KÓS ca făcând parte din „istoria” bisericii, astfel că am desfăcut șarpantele și învelitorile de tablă deteriorate și le-am reconstruit cu păstrarea formei acestora.

În strânsă legătură cu șarpanta este tavanul. În urma desfacerii acestuia au ieșit la iveală părți din tavanele vechi realizate de familia UMLING în secolul al XVIII-lea (MIHÁLY 2013⁴). Acestea au fost găsite în nava centrală și în nava laterală de sud (parțial *in situ*, parțial re poziționate). Dar datorită multor lacune în materialul lemnos și datorită faptului că s-a găsit un tavan monocrom, în urma discuțiilor cu specialistul în restaurarea lemnului, s-a luat decizia de păstrare a tavanelor, dar nu aparent, ci în

This way there are three types of walls and plastering on the exterior:

1. old wall covered with partially old plaster, partially period plaster, and white-cream painting,
2. old wall covered with period plaster and white painting,
3. wall erected in 1946 or after with smooth plastering and white painting.

Carrying on with the above idea, the finishing of the outer walls can also be found inside. The walls display different textures and hues depending on the age they were built in or the time of the interventions.

Another piece of information that was revealed after the cement plaster was stripped off from the walls was the existence of two rows of mouldings on the plinth of the southern side and on the southern apse, on the choir's perimeter, on the northern side apse (also inside the vestry) and partially on the western side (NAGY 2008). These mouldings were rehabilitated and presented, bringing added value to the whole building.

Concerning the church's roof structure, some of the members of the design team considered that the Gothic saddleback roof structure should be restored. Given that the Gothic structure's shape was not the original one and because the original tower had been torn down (by the 1946 intervention)

4 Studiu realizat paralel cu execuția.

and then rebuilt in the south-western corner, the designed Gothic roof structure, as well as the standing offset tower, would have led to a shape and a layout that had never existed. Thus, we reached the conclusion that the transformation carried out based on Károly KÓS' design was final and the recovery of the Gothic roof structure would have changed the entire layout in an unfortunate manner. This way we deemed that KÓS' intervention was part of the church's "history" and thus we dismantled the damaged roof structures and metal sheet roof covering and we rebuilt them by preserving their shape.

The ceiling is closely connected to the frame. After having torn down the ceiling, we discovered pieces of the old ceilings carried out by the UMLING family in the 18th century (MIHÁLY 2013⁴). They were found in the central nave as well as in the southern aisle (partially *in situ*, partially relocated). But due to the many shortages of the timber and because we found a monochrome ceiling, based on the discussions with the wood conservation specialist, we decided to keep the said ceilings, however not visibly, but rather behind a new coffered ceiling. Thus, the old planks of the old ceiling over the central nave were kept

4 The study was carried out in parallel with the implementation works.

spatele unui tavan nou casetat. Astfel, scândurile de tavan vechi din nava centrală au rămas *in situ*, iar cele din nava laterală sud au fost mutate în nava centrală. Între corzile vechi de șarpantă (rămase *in situ*) s-au intercalat corzi noi, de care s-a agățat tavanul nou, rezultând o structură separată. Pe aceasta au fost montate scânduri fălțuite și baghete profilate, formând astfel casețele. În aceste casețe s-au montat spoturi de iluminat astfel încât să creeze senzația de „cer înstelat”. Acest tip de tavan nou s-a montat sub tribuna nord, în navele laterale și în nava transversală.

Încă un element foarte important al reabilitării a fost mobilierul. În urma studiului restauratorului de lemn, s-au găsit culorile originare ale mobilierului, astfel că acesta a fost restaurat și repictat folosind culorile recomandate de specialist (ENTZ & SEBESTYÉN 1947). De asemenea, băncile au fost dotate cu alte cutii suport și astfel proiectate pentru a adăposti sistemul de încălzire cu radiatoare liniare. Datorită tradițiilor puternice ale comunității din Sic, mobilarea bisericii a rămas aproape⁵ aceeași cu cea inițială.

Acestea sunt câteva din cele mai importante lucrări de reabilitare arhitecturală care s-au realizat în perioada 2013-2015 asupra bisericii din Sic. Acestea, împreună cu intervențiile structurale, au avut ca scop stoparea degradării și punerea în valoare a edificiului. Faptul că această clădire a devenit mai valoroasă ne-o demonstrează, în primă fază, reacția enoria-

5 Băncile din zona absidelor laterale nu au mai fost folosite datorită diminuării numărului enoriașilor și datorită faptului că aceste spații au devenit importante pentru prezentarea picturilor murale și a tencuielilor vechi, având o iluminare din pardoseală.

■ Foto 5. Interior – nava principală și arcul de triumf înainte de restaurarea din 2013-2015 © Boróka SÁNDOR
 ■ Photo 5. Interior – the main nave and the triumphal arch before the conservation of 2013-2015 © Boróka SÁNDOR

■ Foto 6. Interior – nava principală după restaurarea din 2013-2015 © Diana IMECS

■ Photo 6. Interior – the main nave after the conservation of 2013-2015 © Diana IMECS

șiilor, care în final și-au însușit această reabilitare, și faptul că biserica a devenit un motiv de mândrie pentru ei. De asemenea, conform statisticii locale, interesul turiștilor față de monument a crescut semnificativ după realizarea intervențiilor de reabilitare din anii 2013-2015 (Parohia Reformată Sic 2015).

Notă

■ Proiectul a fost nominalizat la Bienala de arhitectură Transilvania 2015, Secțiunea Arhitectura patrimoniului cultural – BATRA și la Bienala Națională de arhitectură 2016, Secțiunea Arhitectura patrimoniului cultural – BNA.

Bibliografie/Bibliography

- *** Arhivele Eparhiei Reformate din Transilvania, colecția Debreczeni. [Archives of the Calvinist Diocese of Transylvania, Debreczeni Collection.]
- *** Arhivele Eparhiei Reformate din Transilvania, colecția Kós Károly. [Archives of the Calvinist Diocese of Transylvania, Kós Károly Collection.]

in situ, while the ones over the southern aisle were moved to the nave. New tie-beams were built in among the old ones (kept in place), which sustain the new ceiling, thus resulting in a separate structure. The grooved planks and the roll mouldings were mounted on it, shaping the coffers. Spotlights were mounted in the coffers to render the feeling of a “starlit sky”. This new type of ceiling was also built under the northern gallery, in the aisles, and the transept.

Yet another very important element of the rehabilitation was the furniture. The original colours of the furniture were discovered based on the wood conservationist’s study, and thus it was conserved and repainted using the colours recommended by the specialist (ENTZ & SEBESTYÉN 1947). Moreover, the pews were equipped with support boxes and designed in order to cover the heating system with linear radiators. Due to the strong traditions of the community in Sic, the church furnishing has remained almost⁵ identical to the original.

⁵ The pews in the side apses were no longer used because the number of the parishioners decreased and because these spaces have become important for the display of murals and old plastering, having been given floor lighting.

These are some of the most important architectural rehabilitation works carried out between 2013 and 2015 in the church of Sic. Alongside with the structural interventions; they aimed at preventing its degradation and enhancing the building. The fact that this building has become more valuable is proven first by the parishioners' feedback, who eventually fell in with the rehabilitation and took pride in their church. Moreover, according to local statistics, the tourists' interest in the historic building has significantly increased after the completion of the rehabilitations carried out between 2013 and 2015 (Calvinist Parish in Sic 2015).

Note

■ The design project was nominated at Transylvanian Architecture Biennale 2015, Architecture of Cultural Heritage section – BATRA and at the National Architecture Biennale 2016, Architecture of Cultural Heritage section – BNA.

- *** Arhiva Institutului Național al Patrimoniului – Anexe referitoare la intervențiile făcute asupra Bisericii Reformate din Sic, 1961-1964. [Archives of the National Institute of Heritage – Annexes Referring to the Interventions Implemented on the Calvinist Church in Sic, 1961-1964.]
- *** Parohia Reformată Sic, reprezentată prin preot-paroh Martin SALLAI. 2015. Raportul privind durabilitatea și sustenabilitatea proiectului, Sic. [Calvinist Parish in Sic, represented by parson Martin SALLAI. 2015. Report Regarding the Durability and Sustainability of the Design, Sic.]
- ENTZ, Géza & József K. SEBESTYÉN. 1947. *A Széki református templom*. Cluj-Napoca: Ed. Minerva.
- KISS, Lóránt & Péter PÁL. 2008. Componente artistice – picturi murale. Târgu-Mureș.
- MIHÁLY, Ferenc. 2013. Componente artistice din lemn. Sovata.
- NAGY, Benjámín. 2008. Componente artistice – piatră sculptată. Târgu-Mureș.
- POPA, Augustin. 2008. Expertiză tehnică de structuri portante. Cluj-Napoca.
- WEISZ, Attila. 2008. Studiu preliminar de istoria artei biserica reformată din Sic. Cluj-Napoca.

■ Foto 7. Interior – absida laterală de sud după restaurarea din 2013-2015 © Balázs IMECS

■ Photo 7. Interior – the southern side apse after the conservation of 2013-2015 © Balázs IMECS

■ Foto 8. Interior – cor după restaurarea din 2013-2015 © Diana IMECS

■ Photo 8. Interior – the choir after the conservation of 2013-2015 © Diana IMECS

■ Radu VALERICĂ¹

Consolidarea, reabilitarea și restaurarea Palatului Episcopal din Galați

■ **Rezumat:** Clădirea Palatului Episcopal este un simbol al orașului Galați, din sudul Moldovei. Reprezentând stilul eclectic și păstrându-și caracterul istoric, clădirea este încadrată în categoria monumentelor istorice ce reprezintă orașul. Proiectul de consolidare, reabilitare și restaurare a început în anul 2012 și a durat aproximativ doi ani, timp în care s-au refăcut părți și componente importante ce au fost distruse, s-a intervenit pentru o stabilitate a clădirii și s-au aplicat diverse materiale pentru a rezolva anumite degradări inevitabile. În ceea ce privește componentele artistice ale clădirii, acestea nu sunt foarte multe, dar sunt semnificative pentru stilul pe care îl reprezintă palatul, iar multe dintre ele au fost distruse în timp, fiind reconstituite după fotografiile vechi.

■ **Cuvinte cheie:** consolidare, reabilitare, restaurare, Galați, eclectic, palat, pânză freatică, radier general, portic, pictură, foiță de aur, profil ipsos, ancadrament, marmură, Rușchița, Carrara

1 Inginer constructor la SC DEDAL BAHAMAT SRL, Galați, România.

The Consolidation, Rehabilitation, and Conservation of the Bishopric Palace in Galați

■ **Abstract:** The building of the Bishopric Palace is a symbol of Galați City, found in the southern part of Moldavia Region. It is representative of the Eclectic style and it preserves its historic nature. The building is listed as a historic building representative of the city. The consolidation, rehabilitation, and conservation project started in 2012 and lasted for approximately two years. It consisted in rebuilding important parts and components that had been destroyed, in intervening for ensuring the stability of the building, and in using various materials to solve certain inevitable deteriorations. The number of the building's artistic components is not very high, but they are significant for the style represented by the palace. Many of them had been destroyed over time and rebuilt based on old photographs.

1 Civil engineer at DEDAL BAHAMAT Ltd, Galați, Romania.

■ Foto 1. Palatul Episcopal din Galați

■ Photo 1. Bishopric Palace in Galați

- **Foto 2.** Zidul din cărămidă afectat de tasarea inegală a celor două corpuri
- **Photo 2.** Brick wall affected by the uneven subsidence of the two building parts
- **Foto 3.** Infiltrațiile de apă măsurând aproximativ 40 cm în interiorul subsolului corpului sud
- **Photo 3.** Water infiltrations of approximately 40 cm inside the basement of the southern block

- **Foto 4.** Pregătirea suprafețelor pentru turnarea diafragmei de beton și legarea elementelor verticale la radierul general
- **Photo 4.** Preparing the surfaces for pouring the concrete diaphragm wall and linking the vertical elements to the general raft
- **Foto 5.** Diafragma de beton după turnare
- **Photo 5.** Concrete diaphragm wall after pouring

■ **Keywords:** consolidation, rehabilitation, conservation, Galați, Eclectic, palace, groundwater, general raft, porch, painting, gold leaf, gypsum profile, frame, marble, Rușchița, Carrara

■ The Bishopric Palace (Photo 1) is located at 141 Domnească St., in the municipality of Galați. It was built between 1897 and 1900 by architect Toma DOBRESCU, one of the Romanian architects educated at the Fine Arts School in Paris. For this project, he adopted the Eclectic style, one of the architectural styles used in the 19th century, which is characterised by a combination of elements from various historic styles into one work.

The building, listed as historic building (GL-II-m-B-03036), is made up of partial basement, ground and upper floor. Its previous function was of Museum of Visual Arts and its current function is that of Bishopric Palace.

The geotechnical assessment reveals a founding ground made up of three layers. The first layer, consisting of black soil fill-

■ Palatul Episcopal (foto 1) este localizat pe strada Domnească nr. 141, municipiul Galați, și a fost realizat între anii 1897-1900 de arhitectul Toma DOBRESCU, unul dintre arhitecții români formați la Școala de Arte frumoase din Paris. Acesta, pentru realizarea proiectului, a adoptat stilul eclectic, unul dintre stilurile arhitecturale folosite în secolul al XIX-lea, caracterizat prin combinația de elemente din diverse stiluri istorice într-o singură lucrare.

Clădirea, listată ca monument istoric (GL-II-m-B-03036), este compusă dintr-un subsol parțial, parter și etaj, având ca funcție precedentă Muzeu de Artă Vizuală, iar funcție actuală de Palat Episcopal.

Natura terenului de fundare ce reiese din studiul geotehnic se prezintă în trei straturi. Primul strat, alcătuit din umplutură de pământ negru vegetal, se regăsește la adâncimea de 1,5-1,8 m, cel de-al doilea strat, reprezentat de loess galben sensibil la umezire, se află la 2,5-2,8 m și ultimul strat analizat ajunge până la adâncimi de 9,00 m și este un loess puternic saturat, curgător.

Zona amplasamentului cercetat se caracterizează prin prezența la adâncimi în jur de 2,7 m a unei pseudopânze de apă subterană, cu nivelul hidrostatic variabil pe verticală, sezonier.

Din punct de vedere seismic, municipiul Galați se situează pe linia de fractură tectonică majoră Focșani-Nămoloasa-Galați, astfel încât în zona municipiului se resimt puternic cutremurele de pământ cu epicentrul în Vrancea (Proiect Tehnic).

■ **Foto 6.** Disponerea armăturilor elementelor verticale în radierul general
 ■ **Photo 6.** Placing the rebar frames of the vertical elements in the general raft
 ■ **Foto 7.** Injectarea cu mortar pentru închiderea fisurilor
 ■ **Photo 7.** Mortar injecting for closing fissures

■ **Foto 8.** Elemente ale șarpantei afectate de incendiul cauzat de coșurile de fum
 ■ **Photo 8.** Roof structure elements affected by the fire caused by the chimneys
 ■ **Foto 9.** Subsolul corpului sud în fază terminală
 ■ **Photo 9.** Final stage in the basement of the southern block

Degradările care au apărut în urma factorilor prezentați anterior au fost: tasări inegale ale corpurilor de aproximativ 30 cm, fisuri și crăpături la nivelul zidăriei portante din cărămidă (foto 2), denivelări și burdușiri ale pardoselilor interioare, sistematizarea verticală și în plan necorespunzătoare. De asemenea, subsolul parțial existent sub construcție și anume pe latura de sud nu mai putea fi exploatat în condiții optime, acesta prezentând infiltrații masive de apă – circa 40 cm coloană de apă (foto 3).

Soluțiile propuse pentru consolidare, reabilitare și restaurare, care s-au și realizat, au vizat, în primul rând, fundația clădirii, prin introducerea unui radier general din beton armat sub tălpile de fundații existente (foto 4). De asemenea, a fost necesară realizarea unui sistem de infrastructură rigid prin cămășuirea corpurilor fundațiilor existente și legarea lor la nivelul centurii de la cota 0,15 (foto 5).

S-a dorit continuitatea elementelor verticale din beton armat existente la suprastructură în infrastructură și s-a introdus armătura aferentă fiecărui element în radier și implicit în cămășuială (foto 6).

Refacerea continuității zidăriei pereților s-a realizat prin injectarea unui mortar în fisurile existente (foto 7) și refacerea structurilor din zidărie prin țesere (foto 2).

Înlocuirea elementelor deteriorate ale șarpantei din lemn a fost necesară deoarece acestea au fost degradate în urma unui incendiu apărut din cauza coșurilor de fum neadecvate (foto 8), iar subsolul, în urma intervențiilor, a devenit funcțional (foto 9).

ing, can be found at 1.5-1.8 m, the second layer, consisting of yellow loess soil sensitive to wetting, can be found at 2.5-2.8 m, and the last layer assessed reaches down to 9.00 m and consists of highly saturated running loess soil.

The site under analysis contains a pseudo groundwater table at a depth of approximately 2.70 m, with seasonal, vertically-variable hydrostatic level.

In seismic terms, the municipality of Galați is located on the Focșani-Nămoloasa-Galați major tectonic fracture zone. The earthquakes with their epicentre in Vrancea are therefore strongly felt in the area of the municipality (The Technical design).

The deteriorations triggered by the factors shown previously consist of uneven subsidence of the building parts of approximately 30 cm, fissures and cracks in the load-bearing brick masonry (Photo 2), drops and bulges of inside floors, inappropriate vertical and horizontal systematisation. Moreover, the partial basement under the building, sited to the south, could no longer be used in optimum con-

ditions, as significant water infiltrations were present – the water level being at approximately 40 cm (Photo 3).

The solutions proposed for consolidation, rehabilitation, and conservation that were implemented were firstly aimed at the building's foundation, consisting of inserting a general raft of reinforced concrete under the existing foundation (Photo 4). Moreover, a rigid infrastructure system was needed. It was achieved by coating the elements of the existing foundations and linking them at the height of the girder at level 0.15 (Photo 5).

The continuation of the existing reinforced concrete vertical elements of the superstructure into the infrastructure was aimed at and achieved by inserting the rebar frame pertaining to each element in the raft and thus in the coating as well (Photo 6).

The continuity of the wall masonry was achieved by injecting mortar in the existing fissures (Photo 7) and restoring the masonry structures through weaving (Photo 2).

The deteriorated elements of the timber roof structure had to be replaced, as

Restaurarea componentelor artistice a fost necesară deoarece unele dintre ele au fost distruse, unele ascunse, iar altele degradate. Fiind împărțit în 30 de camere, cu destinații diferite, Palatul Episcopal este o clădire impunătoare.

În ceea ce privește accesul în palat, acesta se realizează printr-o grădiniță ce păstrează o serie de arbori vechi, și se întinde în spatele unui gard realizat din fier forjat și piatră de granit. Fațada Palatului Episcopal prezintă ancadramele ferestrelor de la parterul clădirii ce sunt dreptunghiulare, iar cele de la etaj sunt circulare, accentele acestora fiind puse, din punct de vedere cromatic, pe nuanțe de maro. Intrarea principală se face pe sub un portic cu coloane grecești și capiteli corintice cu elemente decorative, ce prezintă deasupra un balcon. Tencuiala exterioară este alcătuită din profile de ipsos ce au fost impermeabilizate cu ulei de in, iar burlanele, jgheburile și glafurile au fost lucrate artistic. Soclul clădirii este placat cu piatră travertin ce a fost restaurată (foto 1).

Ușa principală se deschide într-un hol uriaș, cu coloane corintice, elementele decorative ale acestora fiind subliniate prin restaurarea și stilizarea lor cu foiță de aur de 22k, iar de jur împrejurul holului s-au reconstituit crucile prezente pe capiteli, stucaturile prezente pe pereții corpului, cât și culorile acestora, ce au fost distruse, după fotografiile existente în arhivă. Aici s-a înlocuit marmura de Rușchița în totalitate (foto 10). Din holul principal pornește o scară ce conduce spre etajul clădirii, marmura de Carrara, prezentă pe treptele acesteia, s-a recondiționat în totalitate (foto 11).

■ Foto 10. Holul central după intervenție
 ■ Photo 10. Central hallway after intervention

■ Foto 11. Holul central înainte de intervenție
 ■ Photo 11. Central hallway before intervention

■ Foto 12. Ornamente din holul central după intervenție
 ■ Photo 12. Ornaments in the central hallway after intervention

În interiorul camerelor s-au recondiționat profilele de ipsos (foto 12), ancadramentele, pardoseala, iar culorile s-au ales din cromatica specifică clădirilor istorice construite în stil neoclasic.

Elementele decorative ale acestei clădiri sunt cele care o încadrează în statutul de monument istoric, precum și perioada din care acestea datează. În timpul lucrărilor derulate s-a restaurat pictura originală descoperită pe tavanul de pe casa scării aflată sub stratul de var prezent. Aceasta a fost restaurată și recuperată în totalitate (foto 13).

Cornișele din lemn prezente au fost restaurate, iar cele care prezentau degradări în totalitate au fost reconstituite după cele originare (foto 14).

Palatul Episcopal face parte din punct de vedere legislativ din categoria construcțiilor cu valoare deosebită de patrimoniu, ce adăpostește valori culturale.

În general, clădirile vechi au o anumită valoare, dată de calitatea arhitecturii, poziționarea, mărimea, materialele de construcție, precum și criteriile culturale, cum ar fi rezonanța istorică, culturală/religioasă, pentru comunitate.

Ansamblurile urbane/monumentele istorice reflectă modul de viață și ocupațiile cetățenilor din zonă, modul de evoluție al acestora într-o anumită perioadă de timp, fiind importanți martori ai secolelor trecute.

Palatul Episcopal a făcut și face parte din cultura bisericească dunăreană, reprezentând un important centru de întâlniri pentru oamenii acestui domeniu.

they were deteriorated as a result of a fire occurred due to inappropriate chimneys (Photo 8). The basement became operational as a result of the interventions (Photo 9).

The conservation of the artistic components was necessary because some of them had been destroyed, hidden, or deteriorated. The Bishopric Palace is divided into 30 rooms, with different functions, which makes it an impressive building.

The access to the palace is made through a garden that still contains a series of old trees, spreading behind a fence made of wrought iron and granite. The main elevation of the Bishopric Palace exhibits rectangular window frames at the ground-floor and circular window frames at the upper floor. Their chromatic focus is on brown shades. The main entrance is through a portico with Greek columns and Corinthian capitals having decorative elements, above which a balcony can be found. The exterior plastering is

■ Foto 13. Pictura descoperită sub var pe casa scării, înainte și după intervenție
 ■ Photo 13. Painting discovered below the whitewash on the staircase, before and after intervention

made up of gypsum profiles waterproofed with linseed oil. The rain pipes, gutters and window sills were worked artistically. The plinth of the building is covered with travertine, which has been subject to conservation works (Photo 1).

The main door opens towards a huge hallway, with Corinthian columns, whose decorative elements have been highlighted through conservation and stylisation with 22k gold leaf. The crosses on the capitals all around the hallway have been reconstituted based on archival photographs, as well as the stuccos on the walls of the building and their colours, which had been destroyed. All the Rușchița marble here has been replaced (Photo 10). A staircase starts off from the main hallway leading to the upper storey of the building. The Carrara marble on its steps has been fully conserved (Photo 11).

The gypsum profiles (Photo 12), the frames, the floor inside the rooms were conserved, and colours of the chromatics specific to the historical buildings built in Neoclassical style were chosen.

The decorative elements of this building and the period they dated from classify it as historic building. The original painting discovered during the works under the existing layer of whitewash on the ceiling of the staircase was fully conserved and recovered (Photo 13).

The existing wooden cornices were conserved, and the fully deteriorated cornices were rebuilt on the basis of the original ones (Photo 14).

The Bishopric Palace is legally included in the category of buildings with exceptional heritage value, hosting cultural values as well.

In general, old buildings have a certain value, given by the quality of the architecture, the positioning, the size, the building materials, and by cultural criteria, such as the historic, cultural/religious resonance and the resonance for the community.

The urban ensembles/historic buildings reflect the way of life and the activities of the area's inhabitants, their evolution over a certain period of time, and are thus important witnesses of past centuries.

The Bishopric Palace has been and still is part of the ecclesiastic culture along the Danube and is an important meeting point for clergymen.

The cultural heritage, when well preserved and enhanced, helps to promote a city, which triggers economic development and increase in the number of tourists.

The historic building concerned is valuable and, with sustained effort, it may become a symbol of Galați and it may change people's perception of the city.

■ Foto 14. Intervenții asupra consolelor de la acoperișul corpului central

■ Photo 14. Interventions on the corbels of the roof of the central block

Patrimoniul cultural, bine conservat și pus în valoare, ajută la promovarea orașului, lucru ce duce la dezvoltarea economică și la creșterea numărului de turiști.

Monumentul istoric ales este valoros și cu eforturi susținute poate deveni un simbol al Galațiului și poate schimba percepția oamenilor despre oraș.

Bibliografie/Bibliography

- *** Casele T(h)oma Dobrescu. 2014. Arhiva de Arhitectură. <http://arhivadearhitectura.ro/locuinta/casele-thoma-dobrescu/>.
- *** Ghid istoric Galați 1445-2010 (suport DVD).
- *** Fotografii din arhivă personală. [Photographs from personal archives.]
- *** Palatul Episcopal. <http://www.galatituristic.ro/obiective-arhitectura/40-palatul-episcopal>.
- *** Palatul Episcopal (azi Muzeul de Artă Vizuală). 2010. <http://www.galatiidealtadata.volte.ro/2010/11/palatul-episcopal-azi-muzeul-de-arta.html>.
- *** Proiectul Tehnic al Palatului Episcopal din Galați [The Technical design of the Bishopric Palace in Galați], nr. 6102/2085/2011, vol.I, I – Memorii și Devize.
- *** Recepția lucrărilor de consolidare, reabilitare și modernizare a Palatului Episcopal din Galați. 2014. Siteul Arhiepiscopiei Dunării de Jos [Website of the Lower Danube's Archbishopric]. <http://www.edj.ro/septembrie-2014/3177-recepia-lucrrilor-de-consolidare-reabilitare-i-modernizare-a-palatului-episcopal-din-galai>.
- BODEA, Valentin. 2011. *Monumentele istorice și de arhitectură din orașul Galați din a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea*, vol. II. Galați: Ed. Pax Aura Mundi.
- BREZEANU, Ioan & Nicolae G. MUNTEANU. 1972. *Județul Galați pe scara timpului*. Galați: Comitetul Județean al P.C.R.
- SZÁSZ, Béla Gyula & TÓTH Helga. 2014. CISC: Idei despre reabilitarea monumentelor istorice. *Revista Construcțiilor* 106: 50-51.

■ Noémi HEGEDŰS¹

Reabilitarea Liceului Tehnologic Constantin Brâncuși din Târnăveni

The Rehabilitation of the Constantin Brâncuși Technological High School in Târnăveni

■ **Rezumat:** *Articolul prezintă un studiu/proiect asupra reabilitării clădirii monument istoric din municipiul Târnăveni, Piața Trandafirilor nr. 10, fostul Palat al Administrației Financiare, acum sediul Liceului Tehnologic Constantin Brâncuși. Sunt evidențiate diferențe în datarea construcției, importanța și ambianța clădirii de-a lungul timpului, specificul arhitectonic, funcțional, estetic și constructiv, stilistica înscrisă în neoclasicism cu inserții neobaroc. Schimbările destinației, numărul și specificul utilizatorilor au necesitat pe parcurs o serie de modificări constructive la clădirea cu subsol, parter și etaj: închiderea coridorului vechi, amenajarea grupurilor sanitare și o a doua scară, a treia scară adăugată dezagreabil în aripa dreaptă, perpendicular pe fațadă. Anexa cu parter adosată în dreapta, sau prelungirea ulterioară, de un alt tip, a aripii stânga a clădirii originare nu fac obiectul proiectului. Evidențiind elementele ce prejudiciază situația clădirii și elementele originare conservate, se propun soluții pentru reabilitarea și conservarea imobilului, dar și pentru îmbunătățirea funcțional-estetică sau a planimetriei, centrate pe acordul cu imaginea originară.*

■ **Cuvinte cheie:** Liceul Tehnologic Constantin Brâncuși, Târnăveni, reabilitare monument istoric, Palatul Administrației Financiare, neoclasicism transilvan, neobaroc, conservare, patrimoniu, degradări

■ Devenită municipiu în anul 1998, fostă reședință de comitat încă din secolul al XVIII-lea, localitatea mureșeană Târnăveni deține 11 clădiri monument istoric, ce îi conferă o atmosferă patriarhală, cu specific local transilvan. Între acestea se află și clădirea Liceului Tehnologic Constantin Brâncuși (cod LMI: MS-II-m-B-16049, Școala de Cooperatie Târnăveni). Inclus în „Unități administrativ-teritoriale cu concentrare foarte mare a patrimoniului construit cu valoare culturală de interes național”, municipiul Târnăveni mai deține cinci situri arheologice (castre romane, *canabae*, așezare și necropolă din secolele I-III) (BĂICUȚ 2005, 72, 91-92, 149-150²).

Situată central, în Piața Trandafirilor nr. 10, în vecinătatea parcului Trandafirilor și a unor construcții civile vechi cu parter, clădirea cu subsol, parter și etaj, în stil neoclasicism cu inserții neobaroc, este cap de perspectivă; se mărginește stradal cu Piața Trandafirilor pe trei laturi, fațada posterioară desfășurându-se la str. Șoimilor. În apropiere se află alte case de locuit mai noi (P+E), unele având spații comerciale la parter, și un hotel cu un restaurant omonim, în stil modern minimalist, violent cromatic, coexistența stilurilor evidențiind istoricitatea zonei.

Importanța clădirii la începutul secolului al XX-lea – Palat al Administrației Financiare – este revelată de cărțile poștale ilustrate ale timpului,

■ **Abstract:** *The article presents a study/project on the rehabilitation of the historic building in Târnăveni, at 10, Trandafirilor Square, the former Palace of Financial Administration, currently the building of the Constantin Brâncuși Technological High School. It highlights differences in the dating of the building, its importance and environment over time, the architectural, functional, aesthetic, and constructive characteristics, the style belonging to the Neoclassical with Neo-baroque insertions. The changes in function, the number and specifics of the users have necessitated over time a series of constructive alterations of the building with basement, ground and upper floor: the closure of the old corridor, the installation of restrooms and a second staircase, as well as a third staircase, disagreeably added in the right wing, perpendicular to the elevation. The ground floor annex building adjoined to the right, or the subsequent extension, of another type, of the original building's left wing are not in the scope of the project. Highlighting the elements that harm the state of the building and the preserved original elements, solutions are proposed for the rehabilitation and preservation of the building, but also for the functional and aesthetic improvement, or that of the layout, focused on the concordance with the original image.*

■ **Keywords:** Constantin Brâncuși Technological High School, Târnăveni, historic building rehabilitation, Palace of the Financial Administration, Transylvanian Neoclassical, Neo-baroque, preservation, heritage, degradations

■ Becoming a municipality in the year 1998, former county residence already from the 18th century, the town in Mureș County has eleven historic buildings, which confer it an atmosphere of times gone by, with a local Transylvanian specific. Among them there is also the building of the Constantin Brâncuși Technological High School (List of Historic Buildings entry MS-II-m-B-16049, “Școala de Cooperatie Târnăveni”). Included in the “Administrative-territorial units with a very high concentration of built heritage with cultural value of national interest”, the

1 Arhitect la Noarh Project SRL și asistent universitar la Universitatea Sapientia, Târgu-Mureș, România.

2 Actualizată cu LMI-MS (Monitorul Oficial al României 2016).

1 Architect at the Noarh Project Ltd. and university assistant at the Sapientia University, Târgu-Mureș, Romania.

■ **Foto 1.** Fațada principală de nord-vest și fațada laterală de nord-est, Piața Trandafirilor
■ **Photo 1.** Main, north-western elevation and lateral north-eastern elevation, facing Trandafirilor Square

town of Târnăveni also has five archaeological sites (roman *castra*, *canabae*, settlement and necropolis from the 1st-3rd centuries) (BĂICUȚ 2005, 72, 91-92, 149-150²).

Situated centrally, at 10, Trandafirilor Square, near the Trandafirilor Park and of single-storey civil buildings, the building with basement, ground and upper floor in a Neoclassical style with Neo-baroque insertions is a perspective centre, being bordered by the Trandafirilor Square on three sides, while the rear elevation is on Șoimilor Street. Nearby, there are other, newer houses (with ground and upper floor), some with commercial spaces at the ground floor level, and the “Iris” Hotel, with the eponymous restaurant, in a minimalist modern style, chromatically violent; the coexistence of the styles highlighting the area’s historicity.

The importance of the building at the beginning of the 20th century – Palace of the Financial Administration – is revealed by the illustrated postcards of the time, showing the poise of the monochrome building’s elegance. Some of the time’s fantasy-postcards have anticipated a humorous-technological view of the building’s environment “in 100 years” (i.e. in our times): overwhelmed by trams, two-horse carriages, motorcycles, vintage cars, gliders, airship (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005, 69, postcard no. 93).

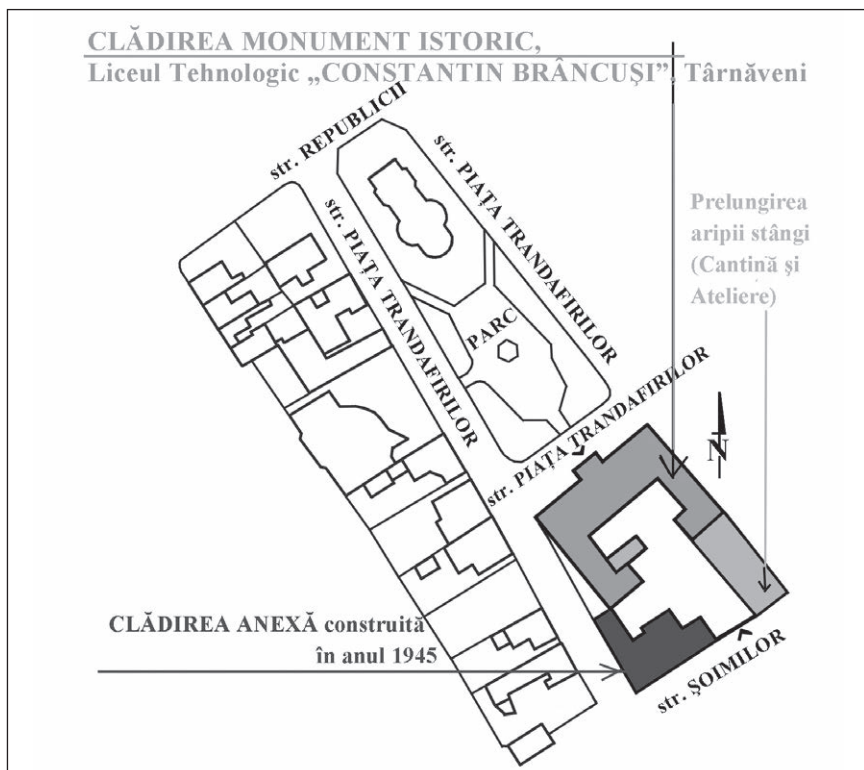
² Updated with the List of Historic Buildings of Mureș County (Monitorul Oficial al României 2016).

redând prestanța elegantei construcții monocrome. Câteva ilustrate fan-teziste de epocă au anticipat o viziune umorist-tehologică asupra ambi-anței clădirii „peste 100 de ani” (în timpurile noastre adică): coplesită de tramvaie, trăsură cu doi cai, motocicletă, automobile de epocă, planeare, dirijabil (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005, 69, ilustrata nr. 93).

Propunerea de reabilitare a clădirii s-a dovedit o dublă provocare pen-tru arhitect, în speță absolvent al cursului postuniversitar de reabilitarea monumentelor istorice: relația cu aspectul original al clădirii, dorit rea-bilitat și conservat, și compatibilitatea cu actuala funcțiune, care, deși de lungă tradiție, nu este destinația inițială (numărul de persoane care își desfășoară activitatea aici a crescut considerabil). De-a lungul anilor, asu-pra construcției s-au realizat o serie de intervenții dezavantajoase, afec-tând imaginea originală. Procesul de distrugere a început prin schimbarea fațadelor din curtea interioară, adăugarea unui corp cu parter și pod în prelungirea laturii drepte spre Piața Trandafirilor, pentru ateliere (1945), adăugarea casei scării în aripa dreaptă, prelungirea aripii stângi a clădirii cu un corp neutru (S+P+E) spre Piața Trandafirilor, iar degradarea peri-clitează vechea construcție. Conform imaginilor de epocă și a studiului istoric consultate (vezi HEGEDÜS 2016), intervențiile în timp asupra clă-dirii principale nu se încadrează în specificul ei arhitectural, unele fiind discordante.

Amplasament și scurt istoric

■ Clădirea este datată diferit: 1880 potrivit Listei Monumentelor Istori-ce. Din studiul istoric al arh. Géza KERESZTES (2014) rezultă că „în lo-cul fostului obor”, clădirea Palatului Serviciului Financiar „a fost ridicată la inițiativa lui SÁNDOR János, prefectul comitatului Târnava Mică [...]”; în anul 1902 a fost aprobat titlul de proprietate pentru imobilele 372/2

■ Fig. 1. Plan amplasament Liceul Tehnologic Constantin Brâncuși, Târnăveni, din Piața Trandafirilor nr. 10, cu evidențierea corpurilor de clădire adăugate construcției monument istoric

■ Figure 1. Site plan of the Constantin Brâncuși Technological High School in Târnăveni, at 10 Trandafirilor Square, highlighting the building wings added to the historic building

și 372/3³, extras de carte funciară nr. 5140, la un preț de vânzare de 12.000 de coroane. Tot atunci [...], pe pozițiile sus amintite, s-a construit o casă de piatră⁴ cu un etaj, având acoperiș cu țigle, compusă din: la parter 27, la etaj 24, în total 51 de camere, 4 wc-uri, o intrare, o casa scârilor, două

3 Terenuri care apoi au aparținut Palatului Administrației Financiare, proprietarii cu numerele menționate fiind probabil despăgubiți cu suma menționată pentru a se putea construi palatul.

4 În traducere, ar fi mai potrivit termenul „din material durabil”, palatul fiind construit din cărămidă.

■ Foto 2. Ilustrată fantezistă de la începutul secolului al XX-lea, imaginând ambianța Palatului Administrației Financiare „peste o sută de ani” (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005)

■ Photo 2. Fantasy postcard from the turn of the 20th century, imagining the Palace of the Financial Administration “in one hundred years” (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005)

The rehabilitation proposal has proven to be a double challenge for the architect, a graduate of the Postgraduate Studies on Historic Building Conservation: the relationship with the original appearance of the building, desired to be rehabilitated and preserved, and its compatibility with the current function, which, although of a long tradition, is not the initial one (the number of people who are active in the building has grown considerably). Over the years, a series of detrimental interventions were carried out on the building, affecting the original image. The destruction process started with the alteration of the courtyard elevations, the addition of a new wing with ground floor and attic, extending the right wing towards the Trandafirilor Square, for workshops (1945), the addition of the staircase in the right wing, the extension of the left wing with a neutral building (basement + ground and upper floor) towards the Trandafirilor Square, while the degradation endangers the old building. According to the studied period images and to the historical study (see HEGEDŰS 2016), the interventions on the building over time do not fall within its architectural characteristics, some being discordant.

Site and brief history

■ The building is dated differently: 1880 according to the List of Historic Buildings. From the historical study of arhitect Géza KERESZTES (2014), it results that “in the place of the old stockyard”, the Palace of the Financial Administration “was built at the initiative of SÁNDOR János, prefect of Târnava Mică County [...]; in 1902 the title deed for buildings 372/2 and 372/3³, land registry extract no. 5140 was approved, at a selling price of 12,000 crowns. Also at that time [...] on the above-mentioned positions, a stone house⁴ with an upper floor was built, with a tiled roof, composed of: at ground floor level 27, on the upper floor 24, 51 rooms total, 4 toilets, an entrance, a staircase, two entries to the basement, 26 rooms in the basement.” According to authors András and Henrik CSEPREGHY (2005, 65, postcard no. 33⁵), the palace “was built between 1906 and 1908, on the site of the cattle market. STRUCSKÓ József was the building’s architect.”

The difference in the building’s dating – approximately 30 years⁶ – does not preclude it being a point of interest of the central area, occupying now the same position in the municipality’s historic centre, placed mainly on Republicii Street. The urban environment of the times, revealed by the

3 Lands that belonged then to the Land Registry of the Palace of Financial Administration, the owners with the above-mentioned numbers being probably reimbursed with that amount in order for the palace to be built.

4 In translation, the term “of durable material” would be more appropriate, as the palace is built of bricks.

5 Postcard no. 33, dated December 26, 1909.

6 We believe that the land was bought in 1902, and only after that was the palace built, not in 1880, 20 years before the acquisition of the land on which it was built.

oldest photo, was precarious – vast, grassy land, a square with two feeble cobbled alleys, four small trees at the main elevation. To the left of the building, towards the back, there were several low dwelling houses, with ground floor and tiled roof. The situation favoured the building in the future: Trandafirilor Square developed as a park, without obscuring the view of the building. The historic centre that includes it is a personalised area, formed at the beginning of the 20th century, of buildings falling within the architectural and artistic concepts of the era, most of them being Neoclassical.

In a photo from the year 1926, the building of the Financial Administration remained unchanged (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005, postcard no. 69); a covered well was placed in the square, providing the area's water supply, and to the left a vintage lamppost.⁷ In another photo from the beginning of the 20th century, included in the “fantasy” collage-type postcard (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005, 95⁸), with the palace and houses realistically represented, we notice to the right the non-compact row of Neoclassical houses. Completions have been made at the beginning of the 20th century, then newer buildings were constructed on the left side (with ground and upper floors), chromatically integrated into the environment, excepting for the “Iris” Complex. Across the street from the former palace, the beautiful St. George Orthodox Church borders the park to Republicii Street, closing Trandafirilor Square.

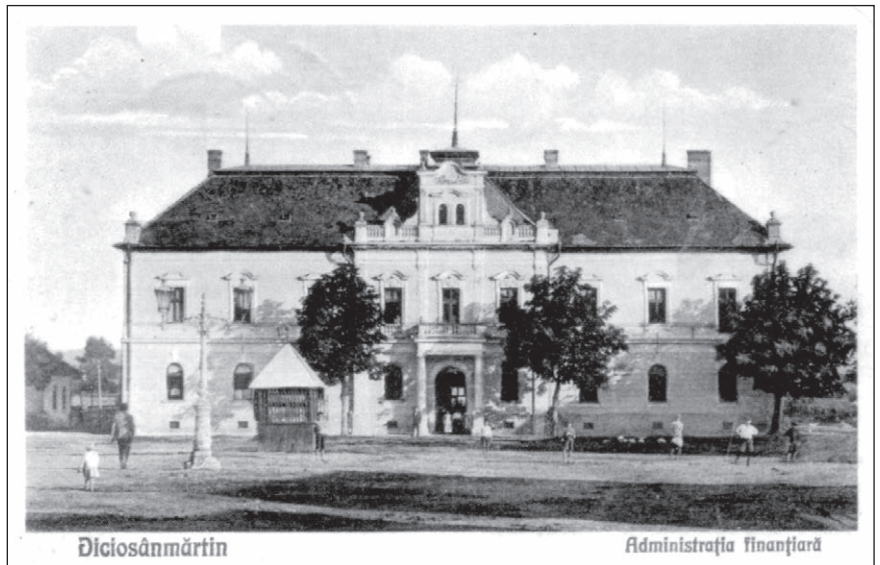
The studied building is found on a flat, 2232 m² site, at 10 Trandafirilor Square, included in Referential Territorial Unit 1 – Târnăveni General Urban Plan. The location is found in the Land Registry with no. 53529, after the conversion from Land Registry no. 5140, with topographic no. 372/2 and 372/3.

Until 1945, it functioned as the Financial Administration of Târnava Mică County. Sfatul Popular Raional⁹ moved here at the beginnings of the communist regime (1948); in 1968, taken over by CEN-TROCOOP, the building became the Vocational School of the Cooperative. After two years it was called a Vocational School (specialisations: tailor, furrier, seller, cook, baker, carpenter-upholsterer, knitter, barber, etc.). In 1993, the school was taken over with its complete assets by the Ministry of Education. In 1997 it was named the Constantin Brâncuși Vocational School; from the 2003/2004 school year, the Constantin Brâncuși Arts and Crafts School, from 2008/2009 it became the Constantin Brâncuși High School, then the Constantin Brâncuși

7 In the area of Sârmaș, rich in natural gas just like Târnăveni, not only were the first household lamps using gas introduced, but some were preserved until not long ago. Moreover, electric public illumination in Transylvania – Banat/Timișoara also had primacy.

8 The fantasy postcard being published by Kálmán DOSZTAL, an editor in Târnăveni, according to the authors.

9 Approximate translation: District People's Council. [transl. note]

■ Foto 3. Palatul Administrației Financiare din Târnăveni în cea mai veche ilustrată (expediată la 26 decembrie 1909, la scurt timp după construirea lui) (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005)

■ Photo 3. Palace of the Financial Administration in Târnăveni in the oldest postcard (sent on December 26, 1909, at a short time after it was built) (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005)

■ Foto 4. „Administrația financiară” din Diciosânmărtin (Târnăveni), într-o ilustrată de la 1926. Se văd, în stânga, fântâna și felinarul (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005)

■ Photo 4. Financial Administration in Diciosânmărtin (Târnăveni), in a postcard from 1926. The well and the lamppost can be seen to the left (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005)

intrări în pivniță, 26 încăperi în pivniță”. Potrivit autorilor András și Henrik CSEPREGHY (2005, 65, ilustrata 33⁵), palatul „a fost construit între anii 1906 și 1908, pe locul târgului de animale. STRUCSKÓ József a fost arhitectul clădirii.”⁶

Diferența de datare a construcției – circa 30 de ani⁷ – nu o împiedica să reprezinte un centru de interes al zonei centrale, acum ocupând aceeași poziție în centrul istoric al municipiului, localizat în principal la str. Republicii. Ambianța urbanistică de atunci, relevată de cea mai veche fotografie, era precară – teren vast, înierbat, piață cu două alei firave pietruite, patru copăcei la fațada principală. În stânga clădirii, spre spate, erau câteva case de locuit scunde, cu parter și acoperiș cu țiglă. Situația a

5 Ilustrata nr. 33 este datată 26 decembrie 1909.

6 Traducerea pasajului de HEGEDŰS Noémi, august 2016.

7 Considerăm că în anul 1902 s-a cumpărat terenul și abia apoi s-a construit palatul, nu în anul 1880, cu 22 de ani înainte de cumpărarea terenului pe care s-a clădit.

■ Foto 5. Fațada principală nord-vest a Liceului Tehnologic Constantin Brâncuși, 2016 (fotografie panoramică)

■ Photo 5. Main, north-western elevation of the Constantin Brâncuși Technological High School, 2016 (panoramic photo)

favorizat clădirea ulterior: Piața Trandafirilor s-a dezvoltat ca parc, neobturând priveliștea spre construcție. Centrul istoric ce o include este o zonă personalizată, formată la începutul secolului al XX-lea, din clădiri încadrate în concepția arhitectural-artistică a epocii, majoritatea neoclasică.

Într-o fotografie din anul 1926, clădirea „Administrația financiară” a rămas neschimbată (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005, ilustrata nr. 69); în piață s-a amplasat o fântână acoperită, deserving alimentarea zonală cu apă, iar în stânga un felinar de epocă⁸. În altă fotografie de la începutul secolului al XX-lea, inclusă în ilustrata de tip colaj „fantezist” (CSEPREGHY & CSEPREGHY 2005, 95⁹), cu palatul și casele reprezentate realist, în dreapta se remarcă șirul necompact de case de locuit cu nuanță neoclasică. S-au adus completări la începutul secolului al XX-lea, apoi s-au construit clădiri mai noi pe latura stângă (P+E), integrate cromatic în ambianță, exceptând complexul „Iris”. Vizavi de fostul palat, Biserica Ortodoxă Sfântul Gheorghe mărginește parcul la str. Republicii, încheind Piața Trandafirilor.

Clădirea de care ne ocupăm este amplasată pe un teren plat, 2232 m², în Piața Trandafirilor nr. 10, cuprinsă în UTR1 – PUG Târnăveni. Amplasamentul figurează în CF nr. 53592, după conversia din CF nr. 5140, având numerele topografice 372/2 și 372/3.

Până în anul 1945, a funcționat ca Administrație Financiară a județului Târnava Mică. Sfatul Popular Raional s-a mutat aici la începutul regimului comunist (1948); în 1968, preluată de către CENTROCOOP, clădirea ajunge Școală Profesională a Cooperăției. După doi ani, se va numi Școală Profesională (specializările: croitor, cojocar, vânzător, bucătar, brutar, tâmplar-tapițer, tricoter, frizer etc.). În 1993, școala a fost preluată cu întreg patrimoniul de către Ministerul Educației Naționale. Din 1997, poartă denumirea de Școala profesională Constantin Brâncuși; din anul școlar 2003/2004, Școala de Arte și Meserii Constantin Brâncuși, din 2008/2009, devine Liceul Constantin Brâncuși, apoi Liceul Tehnologic Constantin Brâncuși.

8 În zona Sărmașului, bogat în gaze naturale ca și Târnăveniul, nu doar s-au introdus primele lămpi casnice cu gaz metan, dar unele s-au păstrat funcționale până nu demult. Oricum, iluminatul public electric în Ardeal – Banat/Timișoara deținea și el primulul.

9 Ilustrata fantezistă fiind publicată de Kálmán DOSZTAL, un editor din Târnăveni, după cum afirmă autorii.

Technological High School – structure of the Târnăveni Technical College, the College being located in another building at 30 Republicii Street.

The profile of the Technological High School includes the following specialisations: textile and leather industry, commerce/merchant seller, mechanic/tinsmith and auto painter, facilities, construction and public works/plumber and gas installations; the evening high school classes have mechanics and trade profiles. On the historic building's ground floor, the high school has its main entrance for students and teaching staff; on the upper floor there are classrooms, rooms for management and staff, informatics laboratory. The sewing shops are also placed on the upper floor, but in an extension building over a *Social Canteen*; in the basement there are spaces for storage and shops for plumbers and upholsterers. On the ground floor of the original building, there are also placed the *Children's Club* and a *Nursery*.

The current study is focused only on the original building, initially the Palace of the Financial Administration, its current beneficiaries being: the *Technological High School*, the *Târnăveni Children's Club* and the *Nursery for children of ages from 0 to 3*.

The changes in function, the number and characteristics of its users have needed, over time, a series of constructive alterations: closing the old corridor, creating restrooms and a second staircase, the third staircase added in the left wing perpendicular to the elevation, the disagreeable aspect of a stall compromising the building's appearance. In 1945, a single storey annex building destined for workshops, extending onto the street, was partially connected to

the right wing of the building. The subsequent extension of the left wing of the original building is within the dimensions, chromatic range, and rhythm of the initial building, but the new windows are wider, as well as rectangular even on the ground floor. The functional, evacuation, and fire protection problems force the retention of the three staircases in the historic building. The premises are closed towards Șoimilor Street by a service gate.

Architecture and constructive composition

■ The historic study describes in detail the stylistic decorative elements, also revealed by direct observation, or based on old photographs, added to the “anamnesis.”

With three storeys and an attic, a brick masonry load-bearing structure, hipped roof with a timber roof structure and ceramic roof covering, the building has a U-shaped layout: a central wing and two lateral wings, initially symmetrical, oriented towards Trandafirilor Square.

The elevations facing the street have horizontal registers with small rectangular windows at the basement, with semicircular arched windows on the ground floor (having ornamented plaster keystones and ruling imitating bosses, connected to the

cuși – structură a Colegiului Tehnic Târnăveni, Colegiul fiind situat într-o altă clădire, la str. Republicii nr. 30.

Profilul Liceului Tehnologic cuprinde specializările: industrie textilă-pielărie, comerț/comerciant-vânzător, mecanică/tinichigiu și vopsitor auto, instalații, construcții și lucrări publice/instalator instalații tehnico-sanitare și de gaze; clasele de liceu seral au profilurile: mecanică și comerț. La parterul clădirii monument, liceul are intrarea principală pentru elevi și cadre didactice; la etaj se află săli de clasă, încăperi pentru conducere și cadre didactice, cabinet de informatică. Atelierele de croitorie sunt amplasate tot la etaj, însă într-un corp adăugat în prelungire deasupra unei *Cantine de Ajutor Social*; la subsol sunt spații pentru depozitare și ateliere pentru instalatori și tapițeri. La parterul clădirii originare se mai află *Clubul Copiilor* și o *Creșă*.

Prezentul studiu s-a centrat doar pe corpul original, inițial Palat Administrativ Financiar, beneficiarii actuali fiind: *Liceul Tehnologic*, *Clubul Copiilor Târnăveni*, *Creșa pentru copii 0-3 ani*.

Schimbările destinației, numărul și specificul utilizatorilor au necesitat pe parcurs o serie de modificări constructive: închiderea coridorului vechi, amenajarea grupurilor sanitare și o a doua scară, a treia scară adăugată în aripa dreaptă perpendicular pe fațadă, aspectul dezagreabil de gheretă compromițându-i aspectul. În 1945, aripii drepte a clădirii i s-a adosat parțial o anexă cu parter, pentru ateliere, ieșită spre stradă. Prolungirea ulterioară la aripa stângă a clădirii originare se încadrează în gabaritul, cromatica și ritmul clădirii inițiale, dar noile ferestre sunt mai late, drepte și la parter. Problemele funcționale și cele de evacuare și protecție la incendiu obligă la păstrarea a trei scări în clădirea monument. Incinta se închide cu poarta de serviciu, spre strada Șoimilor.

■ **Foto 6.** Fațada laterală spre curte – aripa stângă, închisă cu gipscarton și tâmplării din pvc cu geam termopan
 ■ **Photo 6.** Lateral elevation facing the courtyard – left wing, closed with plasterboard and PVC windows with double glazing

■ **Foto 7.** Fațada posterioară. Deranjantă, se vede în stânga casa scării (cadre b.a.) adăugată aripii drepte, spre curte
 ■ **Photo 7.** Rear elevation. Obtrusive, the staircase (reinforced concrete frames) added to the right wing, towards the courtyard, can be seen to the left

Arhitectura și alcătuirea constructivă

■ Studiul istoric descrie detaliat elemente decorative stilistice, relevate și prin observare directă sau pe baza fotografiilor vechi, adăugată „anamnezei”.

Desfășurată pe trei niveluri și pod, cu structură portantă din zidărie de cărămidă, acoperiș în patru pante cu structură de lemn și învelitoare ceramică, clădirea are planul în formă de U: un corp central și două aripi laterale, inițial simetrice, orientate spre Piața Trandafirilor.

Fațadele spre stradă prezintă registre horizontale cu ferestre dreptunghiulare mici la subsol, cu ferestre arcuite în plin cintru la parter (având cheie de boltă ornamentată și liniatură în tencuială imitând bosaje, racordate la arce) și cu ferestre dreptunghiulare înalte la etaj; la stradă are elemente decorative, ancadramente bogat ornamentate pe fațada de nord-vest. La mijloc se află un rezalit marcat de pilaștri și intrarea în clădire protejată de un balcon cu balustradă, iar la acoperiș, un atic amplu, cu fronton și balustradă. Balustrada, solbancurile, frontonul au montanți de epocă des întâlniți în barocul, neobarocul, sau clasicismul transilvan. Ferestrele și ușile centrale de la etaj sunt încadrate de patru pilaștri bogat decorați în zona capitelului; sub cornișele curbate ale ancadramentelor, ornamente cu aluzie heraldică au motiv oval împărțit în bandă. Ușa dublă a intrării din golul cu arcadă romană are tăbliile cu profile policrome (ocru, roșcat, alb), precum și ornamentele pictate în jurul arcadei sunt policrome. Intrarea este flancată perpendicular de câte un pilastru și o coloană cu baza sprijinită pe un soclu dreptunghiular, înalt cât registrul subsolului. Peste balcon acoperișul este supraînălțat trapezoidal, având atic cu fronton ornamentat. Colțurile construcției sunt reliefate prin îngroșarea tencuiei și bosaje. Lis, etajul începe cu un brâu continuu cu profilaturi marcând registrul parapetelor, ferestrele spre stradă au glafuri și ancadramente aplatizate, capitelurile sprijinind cornișe în alternanța curb-trapezoidal; ușa balconului și ferestrele ce o flanchează au cornișele curbate. Ornamentele sunt executate din ipsos. Clădirea și detaliile sunt armonios proporționate, elegante, sobre; decorațiunile conferă specificul clădirii.

Spre curte, fațadele sunt mai simple. La parterul corpului central ferestrele au partea superioară arcuită în plin cintru, cu cheia de boltă albă și liniaturi horizontale imitând bosaje. La etaj, ferestrele orginare au racordată liniatură orizontală imitând bosaje, ca la parter. Ritmul vertical al ferestrelor coaxiale a fost întrerupt de înzidirea dezagreabilă ulterioară a unor ferestre. Similar fațadelor spre stradă, nivelul parapetului etajului este marcat prin profilele brâielor orizontale, fără solbancuri. Spre cornișă, întreaga clădire are perimetral o friză îngustă, un antablament cu două rânduri de profile, mai dezvoltate în partea superioară. Acoperișul a păstrat șarpanta de lemn și învelitoarea ceramică, coșurile de fum, parte din lucarne și un pinacul metalic înalt și ascuțit, din cele trei originare.

Fațadele dinspre curte au suportat dese reamenajări. Deschise inițial, coridoarele au fost înzidite recent cu o structură din gipscarton pe profile metalice, pe toată înălțimea clădirii, iar ferestrele noi au geam termopan și tâmplărie pvc, fără forma și proporția celor originare. Tâmplăria inițială din lemn se mai păstrează parțial, în stare deteriorată. Eclectice și precare, fațadele dinspre curte conferă o imagine dezordonată, degradată fizic și moral.

Cromatică clădirii era unitară, în nuanțe deschise; ancadramentele, aticul cu fronton, brâiele, balustradele, cornișele, pilaștrii, coloanele, cheia de boltă etc. erau albe. Sublinierile la ușa de intrare sau la ornamente erau mai închise. Spre piață, cromatică clădirii amintește de

arches), and with high, rectangular windows at upper level; to the street, on the north-western elevation, it has decorative elements and richly ornamented frames. In the central part the elevation is articulated by a projection marked by pilasters and the entrance, which is protected by a balcony with a balustrade, and at roof level, a large attic level, with gable and balustrade. The balustrade, window sills, and the gable have vintage fittings often found in Transylvanian Baroque, Neo-baroque and Classicism. The central windows and doors of the upper floor are framed by four pilasters richly decorated in their capitals' area; below the curved pediments of the frames, ornaments with heraldic allusions have an oval motif parted per bend. The double door of the entrance in the opening with a Roman arch has panels with polychrome mouldings (ochre, red, white), as well as ornaments painted around the arch. The entrance is perpendicularly flanked by pilasters and columns with their base supported by rectangular pedestals, as tall as the basement level. Above the balcony, the roof is heightened in a trapezoid shape, with and attic level having an ornamented gable. The corners of the building are embossed by thickening the plaster and by quoins. Smooth, the upper floor begins with a continuous horizontal string course, with mouldings marking the level of the parapets, the windows towards the street have flattened window sills and frames, the capitals supporting pediments in a curve-trapeze alternation; the door of the balcony and windows that flank it have curved pediments. The ornaments are made of plaster. The building and the details are harmoniously proportioned, elegant, and sober; the decorations give the building its specific aspect.

Facing the yard, the elevations are simpler. On the ground floor of the central wing the windows have rounded arches, with white keystones and horizontal rulings imitating bosses. On the upper floor, the original windows have a horizontal ruling, imitating bosses, like on the ground floor. The vertical rhythm of the coaxial windows was interrupted disagreeably by the subsequent walling up of several windows. Similarly to the elevations facing the street, the level of the upper floor parapet is marked by the mouldings of the horizontal string courses, without window sills. Towards the cornice, the entire building has a narrow perimeter frieze, an entablature with two rows of mouldings, more developed on the upper part. The roof has kept its timber roof structure and the ceramic roof covering, the chimneys, part of the dormer windows and a tall and sharp metal pinnacle, of the three original ones.

The elevations facing the courtyard have undergone many reconstructions. Initially open, the corridors were recently walled up with a plasterboard structure on metallic profiles, on the entire height of the building, the new windows having double glazing and PVC joinery, without the shape and proportions of the original ones. The

original wooden joinery is still partially preserved, found in a deteriorated state. Eclectic and precarious, the elevations facing the courtyard have a disordered aspect, being physically and morally degraded.

The chromatic scheme of the building was consistent, in light colours; the window frames, the attic level with the gable, the horizontal string courses, the balustrades, the pediments, the pilasters, the columns, the keystones, etc., were white. The highlights of the entrance door or of the decorations were darker. Towards the square, the building's chromatic scheme recalls the original image, but towards the inner courtyard and towards the Șoimilor Street, the elevations are bicolour, a trend which does not reflect the original characteristic of local Neoclassical buildings with ground floors built from other materials than stone.

Elements that harm the building and preserved original elements

■ Only the historic building is within the scope of this study. From a visual examina-

imaginea inițială, dar spre curtea interioară și spre Str. Șoimilor, fațadele sunt bicolore, o modă care nu reflectă specificul original al clădirilor neoclasice locale având parter din alt material decât piatră.

Elemente ce prejudiciază situația clădirii și elemente origine conservate

■ Numai clădirea monumentului istoric face obiectul studiului. La examinarea vizuală și sondaje, o evaluare calitativă constată că starea construcției monument este relativ bună; nu și a finisajelor.

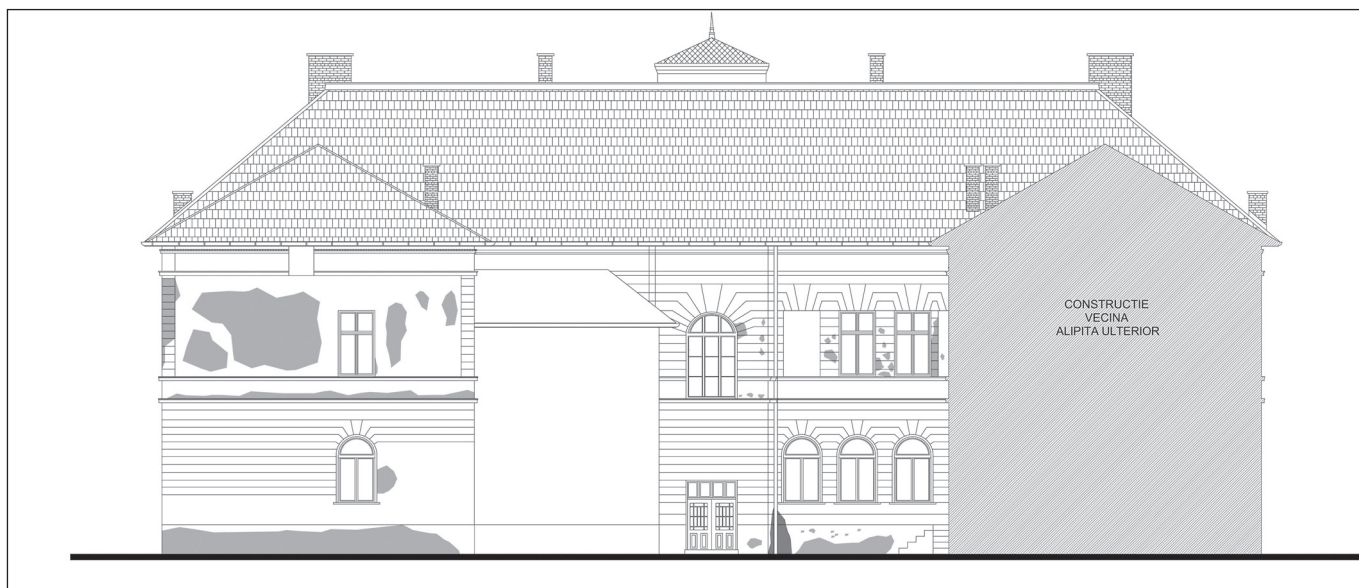
Folosit ca depozit de obiecte vechi, subsolul are finisajele interioare degradate, neîntreținute, cu igrasie și umiditate cauzate de inundațiile din anii 1970 și 1974, nivelul apei ajungând la 50 cm peste cota ±0,00. Subsolul a rămas inundat mai multe săptămâni, ventilația necorespunzătoare și neefectuarea unor lucrări de reabilitare și întreținere serioase ducând la situația defavorabilă. Lipssește întreținerea curentă adecvată a parterului și etajului, finisajele fiind degradate mai ales la nivelul pardoselilor, al dotărilor tehnico-edilitare și al iluminatului uzat fizic și moral. Fațadele sunt afectate de igrasie și apele meteorice scurse prin jgheburile deteriorate. La acoperiș, lipsesc unele lucarne originare, pinacurile și decorațiile de colț. Imaginea originală a clădirii mai este afectată de construcția casei scării adăugată ulterior (structură pe cadre b.a.), închiderea cu pereți

■ Fig. 2. Fațada principală releveu – degradări pe fațadă
■ Figure 2. Main elevation survey – degradations on the elevation

<p>IGRASIE ȘI UMEZEALĂ DAMPNESS AND HUMIDITY</p> <p>CRĂPĂTURI CRACKS</p> <p>DEGRADĂRI – pe fațada laterală dreapta în zona soclului. Zid construit parțial pe gardul din zidărie de cărămidă care deosemena prezintă neajunsuri. DEGRADATIONS – on the side elevation in the plinth area. Wall partially raised on the brick masonry fence, which also presents insufficiencies.</p>	<p>TENCUIELI CĂZUTE – în zona soclului și la nivelul geamurilor. Startul de uzură al curții prezintă multiple fisuri, denivelări, stare generală necorespunzătoare. FALLEN PLASTER – in the plinth area and at the windows' level. The courtyard's warn out layer presents multiple cracks, unevenness, and a generally inadequate state</p> <p>INFILTRAȚII ÎN ZONA BURLANELOR INFILTRATIONS AT THE GUTTERS' AREA</p> <p>DEGRADĂRI LA ANCADRAMENTE-DECORAȚIUNI DEGRADATIONS OF FRAMES-DECORATIONS</p>
--	---

■ Fig. 3. Legendă degradări pe fațade
■ Figure 3. Degradations on the elevations – legend

■ Fig. 4. Fațada posterioară relevu – degradări pe fațadă
 ■ Figure 4. Rear elevation survey – degradations on the elevation

din gipscarton și ferestre pvc cu geam termopan a coridorului spre curtea interioară, înzidirea unor goluri spre curtea interioară și distanțarea de cromatica inițială.

Interioarele păstrează imaginea originală: compartimentările finisate cu tencuieli și zugrăveli simple, fără ornamentație, tavanele pe grinzi metalice cu boltișoare din cărămidă, boltișele din cărămidă plină la subsol. Casa scării centrale are încă balustradele originare din fier forjat, executate cu elemente curbe, sinuoase și de tip acoladă. Tâmplăriile vechi s-au păstrat parțial; frumos executate inițial, unele decorate cu elemente sculptate și accentuate prin cromatica policromă (ușa principală de acces, ușile dinspre coridoarele interioare), sunt în pericol de a se degrada.

Descrierea conceptului de restaurare-reabilitare

■ Conform imaginilor de epocă ale clădirii și a materialului consultat, intervențiile executate în timp asupra clădirii monument istoric nu se încadrează în specificul ei arhitectural, unele fiind total discordante cu plastica arhitecturală originală.

Intenția acestui studiu/proiect este readucerea construcției la forma inițială pe toate nivelele, bazate pe studii anterioare sau comparative. Fațada posterioară a aripii stângi nu mai poate intra în discuție, acolo fiind adosată prelungirea necesară funcțiunilor și capacității noi. Dacă, în urma unor cercetări și expertize, varianta reconstituirii coridoarelor inițiale din cele două aripi ale clădirii (închise cu geamuri însă) nu se poate concretiza, pentru închiderea coridorului se consideră oportună o soluție contemporană neutră, aliniată la parametrii clădirii inițiale. Opțiunea pentru perete de sticlă tip „oglină” la închiderea coridorului spre curtea interioară valorifică discret, prin reflexie, imaginile centrale și de capăt ale clădirii originare, permițând și o bună vizibilitate din interior spre acestea. Pentru aripi dreaptă a clădirii, se propune reorganizarea funcțional-estetică prin demolarea casei scării parazitare și re poziționarea scării simetric cu cea din aripi stângă, pentru a nu deranja aspectul fațadelor și volumetria.

Lucrările de reabilitare-consolidare a spațiilor și asigurarea funcționării optime se vor realiza pe baza prescripțiilor, standardelor și a codurilor de proiectare în vigoare, orice lucrare având efecte asupra părților și a

tion and surveys, a qualitative evaluation finds that the state of the historic building is relatively good; not so the finishes.

Used as a warehouse for old objects, the basement has degraded, unmaintained interior finishes, with dampness and humidity caused by the floods in 1970 and 1974, the water level reaching 50 cm over the ± 0.00 elevation. The basement was flooded for several weeks, the inadequate ventilation and the failure to conduct serious rehabilitation and maintenance works leading to the unfavourable situation. Proper routine maintenance of the ground and upper floors is lacking, the finishes being degraded especially at the level of the floors, of the utilities, and of the worn and outdated lighting. The elevations are affected by dampness and by the rainwater leaking from damaged gutters. On the roof, some of the original dormers, pinnacles, and corner decorations are missing. The original image of the building is also affected by: the construction of the subsequently built staircase (reinforced concrete frame structure), the closing with plasterboard walls and PVC windows of the corridor facing the inner courtyard, the walling up of several openings towards the inner courtyard, the departure from the original chromatic scheme.

The interiors retain the original aspect: divisions finished with simple plasters and painting, without ornamentation, the ceilings with Jack vaulting, and solid brick vaults in the basement. The central staircase still has the original wrought iron railings, made of curved elements, sinuous and bracket-type endings. The old joinery was partially preserved; beautifully made initially, some decorated with sculpted elements and highlighted by the polychrome colouring (the main entrance door, the doors of the interior corridors), they are in danger of degrading.

Description of the conservation-rehabilitation concept

■ According to period images of the building and to the studied material, the interventions implemented on the historic building over time do not fall within its architectural specifics, some being completely discordant with the original architectural forms.

The intention of this study/project is to bring back the building to its initial shape on all levels, relying also on previous or comparative studies. The rear elevation of the left wing is out of discussion, being abutted by the extension necessary for the new functionalities and capacities. If, after researches and specialty studies, the solution of reconstituting the initial corridors in the two wings of the building (closed with windows) cannot be put into practice, a neutral contemporary solution would be most appropriate for closing the corridor, aligned to the parameters of the initial building. The option of a mirror-type glass wall for closing the corridor facing the inner courtyard would highlight discreetly, through reflection, the images of the centre and end of the original building, allowing a clear view on them from the inside. For the right wing of the building, a functional and aesthetic reorganisation is proposed, through the demolition of the parasitic staircase and its repositioning symmetrical with the one in the left wing, in order not to disturb the appearance of the elevation and volume.

întregii clădiri – interior, exterior. Elementele valoroase trebuie păstrate, renovate și conservate, nu înlocuite, fiind reprezentative din punct de vedere cultural. Lucrările de intervenții, restaurare și conservare vor ține cont de menținerea concepției structurale inițiale, folosind materialele compatibile cu cele originare, pentru îmbunătățirea capacității portante și a durabilității construcției.

Propunerea de rezolvare a elementelor problemă

Măsuri de restaurare a imobilului

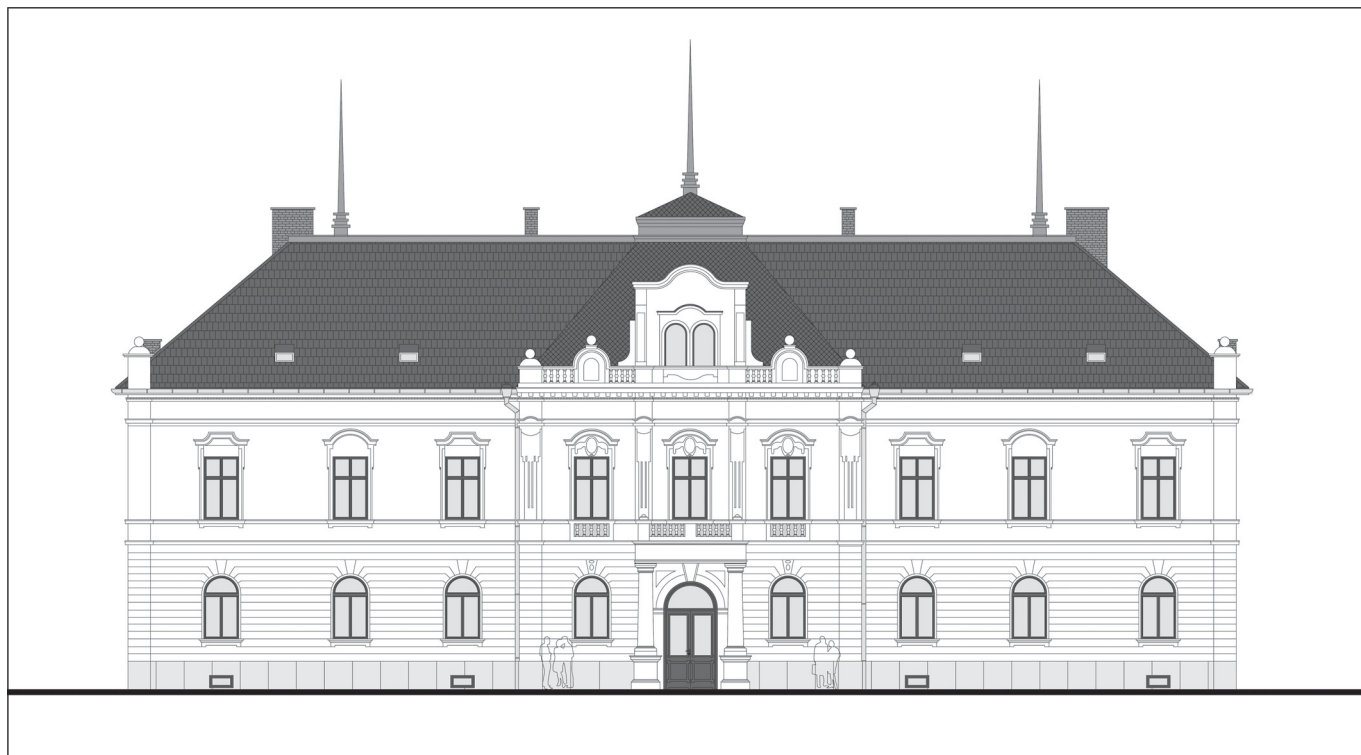
Analizele și sondajele au urmărit identificarea tipurilor de materiale folosite, respectiv caracteristicile lor fizico-mecanice. Nu există precizări asupra celor utilizate la construcție sau la reparațiile executate pe parcurs. Examinând vizual clădirea, neajunsurile și soluționările ar fi:

1. Degradări la exterior, pe fațade

Igrasia și umezeala necesită aerisirea și îndepărtarea, remedierea sistemului de scurgere a precipitațiilor, în mod adecvat stilului clădirii. Tencuielile desprinse, decojite, fisurile orizontale, verticale și înclinate trebuie remediate, la fel ancadramentele și decorațiile de pe fațade, care se vor rezugrăvi în culoarea originală, conform studiului de parament. La refacerea și reabilitarea ferestrelor, se va recondiționa tâmplăria originală, înlocuindu-se doar cea distrusă și care prezintă pericol public.

2. Degradări la interior

La pardoseala subsolului, se va curăți cărămida existentă de cimentul rolat suprapus, păstrându-se tratate cărămizile în stare bună, iar cele degradate se vor înlocui cu copii după modelul original.

■ Fig. 5. Fațada principală reabilitată

■ Figure 5. Main elevation after conservation works

■ Foto 8. Imagine a stării actuale a ferestrelor
■ Photo 8. Image of the current state of the windows

■ Foto 9. Balustradă originală din fier forjat
■ Photo 9. Original wrought iron railing

La parter și etaj, suprafețe însemnate de pardoseli din parchet fiind dislocate, degradate, distruse, intensiv uzate, se propune refacerea, reînnoirea și tratarea parchetului. Pentru ventilarea permanentă a pereților, antiigrasie, la 10 cm pe contur se va monta un profil metalic, distanța umplându-se cu pietriș mărgăritar. Zonele pereților cu umezeală, igrasie, desprinderi de tencuială, exfolieri, denivelări, crăpături, se vor repara prin decapare, uscare, eliminarea denivelărilor, răzuirea straturilor succesive, aplicarea unui strat de tinci, glet de var-ipsos și spoială cu lapte de var în culori de apă. Studiul de parament va revela alegerea culorii și lipsa/prezența decorațiunii.

În stare bună, ușile interioare au deteriorări cauzate de revopsiri sau reparații neprofesioniste. Ușile se vor demonta, curăța, repara, trata și revopsi; părțile deteriorate din toc, frizele etc. vor fi refăcute identic cu cele existente originare. Balustradele din fier forjat ale casei scării, revopsite în timp și cu urme de rugină, vor fi readuse la aspectul inițial. Sunt necesare repararea și modernizarea instalațiilor de apă, canalizare, electrice, termice.

3. Structura

Structura originală trebuie păstrată; lucrările de ridicare a capacității portante, cele de întărire a siguranței în exploatare și reducerea riscului seismic sunt necesare, clădirea neînscrisându-se în standarde. Reabilitarea și consolidarea de ansamblu vor menține sistemele structurale existente, eliminând cauzele degradărilor și realizând condițiile de durabilitate. Pentru consolidare sunt necesare lucrări de sistematizare verticală și amenajare a terenului din jurul clădirii, consolidarea zidurilor fisurate (injectare, țesere, scoabe, agrafe), evitarea dezafectării de pereți portanți; la nevoie, sarcinile verticale transmise pereților vor fi preluate de grinzi noi, de cadre portante din beton armat, sau de grinzi metalice.

4. Șarpanta și învelitoarea

Fără degradări importante (cu dislocări de noduri, lipsa tratamentului corespunzător al lemnului); se recomandă curățirea podului, rostuirea șarpantei, înlocuirea pieselor degradate, curățirea, tratarea antiseptică, antifungică, ignifugă a întregului material lemnos, cu soluții și la intervale omologate. Acoperișul se va repara cu

The rehabilitation and consolidation works on the spaces and the assurance of optimal functioning will be made based on the design prescriptions, standards, and codes in force, any work having an effect on the parts and on the whole building – both interior and exterior. The valuable elements must be preserved, renovated and conserved, not replaced, as these are culturally representative. The intervention, conservation, and preservation works will consider maintaining the initial structural concept, using materials compatible with the original ones, for the improvement of the building's load-bearing capacity and durability.

Proposal for solving the problematic elements

Measures for the building's conservation

The analyses and survey aimed to identify the types of materials used, respectively their physical and mechanical characteristics. There are no details on those used during construction or for the repairs carried out along the way. By examining the building visually, the shortcomings and solutions would be:

1. Exterior degradations, on the elevations

Dampness and moisture need ventilation and removal, by fixing the rainwater drainage system, in a suitable way for the building's style. The loose, peeled plastering, the horizontal, vertical, and slanted cracks must be fixed, as well as the window frames and decorations on the elevations, which will be repainted in the original colour, according to the building archaeology study. The original joinery will be reconditioned during the conservation and rehabilitation of the windows, replacing only those elements that are destroyed and present a public danger.

2. Interior degradations

For the basement floor, the overlaid cement will be cleaned from the existing brick, preserving, after treatment, all bricks in good condition, while the degraded ones will be replaced by copies after the original model. On the ground and upper floors, as large surfaces of the parquet flooring are dislodged, destroyed, and intensively worn, the remaking, refinishing, and treatment of the floors is proposed. For the permanent ventilation of the walls, against dampness, a metallic profile will be fitted at 10 cm on the contours, the distance being filled with gravel. The areas of wall with moisture, dampness, peeling plaster, flaking, unevenness, cracks, and separations will be repaired by stripping, drying, the elimination of uneven areas, the grating of the successive layers, the application of a levelling plaster layer, lime-gypsum plaster and whitewashing with lime

■ **Fig. 6.** Fațada posterioară reabilitată

■ **Figure 6.** Rear elevation after conservation works

water in water colours. The building archaeology study will determine the choice of colour and the lack/presence of decorations.

In good condition, the inner doors have deteriorations caused by unprofessional repainting or reparations. The doors will be dismantled, cleaned, repaired, treated, and repainted; deteriorated elements from the frame, friezes, etc. will be remade identically with the existing original ones. The wrought iron railings of the staircase, repainted over time and with traces of rust, will be restored to their initial appearance. The water, sewage, electrical, and thermal systems need to be repaired and upgraded.

3. Structure

The original structure must be preserved; interventions for heightening the load-bearing capacity, strengthening the operational safety, and seismic risk reduction are needed, because the building does not comply with the standards. The overall rehabilitation and conservation will maintain the existing structural systems, eliminating the causes of degradations and creating the conditions for sustainability. For the consolidation, vertical systematisation works and the land development around the building are needed, the consolidation of the cracked walls (injection, weaving, dogs, clips), avoiding the dismantling of load-bearing walls; if necessary, the vertical loads transferred to the walls

materiale precum cele originare, la fel lucarnele, pinaculele și cele două decorații de colț, piesele refăcute conform modelului păstrat amplasându-se corespunzător.

Reorganizare funcțională și spațială

Imobilul, dar și funcționalitatea sau planimetria se cer restaurate/reabilitate conform originalului, sau în acord cu acesta. O primă problemă: demolarea casei scării adăugate ulterior spre curte, perpendicular pe aripa dreaptă a clădirii, și re poziționarea în aripa dreaptă, simetric cu scara din aripa stângă. La fațadele laterale spre curtea interioară, închise ulterior, gipscartonul pe profile metalice și ferestrele cu tâmplării din pvc și geam termopan trebuie dezafectate (aspect, stabilitate, materiale, forme necorespunzătoare). Refacerea fațadelor este propusă prin restaurarea imaginii originare (însă, cu sticlă montată în spatele golurilor, în condiții de siguranță), sau printr-un sistem îmbinând stilul originar cu cel contemporan – opțiune dependentă de rezultatul unor expertize, analize, comparații, cercetări. Fațadele se presupune să fi avut la parter goluri cu arcade și balustradă, iar la etaj, goluri coaxiale dreptunghiulare și același tip de balustradă. Structura probabilă: zidărie, lemn, ori piese metalice combinate cu zidărie. Variantele de reamenajare a acestor fațade prin închiderea cu sticlă, sau perete-cortină, au tâmplăria simplă, racordată la gabaritele elementelor fațadei inițiale. Ecranul transparent va asigura izolarea termică, luminare și ventilare naturale suficiente, iar imaginea neutră va oglindi fațadele originare. Practicată în situații similare contemporane, varianta poate stârni discuții (MEIER 2016), dar, în lipsa probelor suficiente pentru reconstituirea originalului, este preferată pașii.

Concluzii

■ Neexhaustiv, prezentul studiu cu propunerea de reabilitare nu a reprezentat comanda unui beneficiar, ci o lucrare de disertație atenționând asupra recuperării culturale a unui monument istoric viabil, solicitat de func-

■ Fig. 7. Propuneri de intervenție la fațada laterală spre curtea interioară, aripa dreapta și stânga. Varianta 1 și varianta 2

■ Figure 7. Intervention proposals for the lateral elevations facing the inner courtyard, right and left wings. Version 1 and version 2

țiuni contemporane mai erodante pentru clădire decât cea inițială, sau de trecerea timpului. Limitarea cadrului poate părea un accent pus pe vizual/formă într-o *civilizație a imaginii*, pândită de pericolul estetizării arhitecturii: „Privilegierea imaginii a condus la o înțelegere mai slabă a spațiului, la transformarea spațiului social într-o abstracție fetișizată.” (LEACH 1999, 13) În arhitectonica clădirii, a existat *ab initio* o detașare a exteriorului ornamentat de interiorul simplu, funcțional. Spațiul era de tip vag, cu încăperi mari, facilitând schimbarea de destinație majoră (financiar – învățământ); numărul încăperilor rămas aproape neschimbat o dovedește. În destinul clădirii, scopul inițial: a lua, a colecta (serviciu financiar) a evoluat într-un secol în a da, a oferi gratuit (învățământ, pregătire profesională); Palatul Financiar a devenit „Palatul” Copiilor (0-18 ani), al elevilor, învățământul și populația dezvoltându-se mult în Târnăveni. Interesant de studiat este

will be carried by new beams, reinforced concrete load-bearing frames, or metal beams.

4. Roof structure and roofing

Without major degradations (with displaced joints, a lack of adequate treatment for the timber); the cleaning of the attic, the jointing of the roof structure, the replacement of decayed elements, the cleaning, the antiseptic, antifungal, and fireproof treatment of the timber by using certified solutions and approved intervals are recommended. The roof, as well as the dormers, pinnacles, and the two corner decorations, will be repaired using materials similar with the original ones, the elements remade according to the preserved model being placed adequately.

Functional and spatial reorganisation

The building, but also its functionality or layout need to be conserved/rehabilitated according to the original, or in agreement with it. A first problem: the demolition of the staircase added subsequently towards the courtyard, perpendicular to the building's left wing, and its repositioning in the right wing, symmetrically with the staircase of the left wing. For the lateral elevations facing the courtyard, subsequently closed, the plasterboard on metallic profiles and the windows with PVC joineries double glazing must be dismantled (poor aspect, stability, materials, and shape). The reconstruction of the elevations is proposed through restoring the original image (however, with glass mounted behind the openings, safely), or through a system combining the original and contemporary styles – option depending on the results of surveys, analyses, comparisons, and researches. The elevations are thought to have had openings with arches and balustrades on the ground floor and rectangular coaxial openings on the first floor, with the same type of balustrade. Probable structure: masonry, timber, or metallic elements combined with masonry. The options for intervening on these elevations by closing them with glass or a curtain wall have a simple joinery, similar to the dimensions of the original elevation's elements. The transparent screen will ensure thermal insulation, sufficient natural lighting and ventilation, and the neutral image will mirror the original elevations. Practised in similar contemporary situations, this option may spark debates (MEIER 2016), but in the absence of sufficient evidence for the reconstruction of the original, it is preferable to pastiche.

Conclusions

■ Not exhaustive, this study with its rehabilitation proposal was not at the request of a beneficiary, but a dissertation paper warning about the cultural recovery of a viable historic building, under the weight of contemporary functionalities more eroding for the building than the initial

one, or of the passage of time. The limitation of its frame may seem an accent on the visual/shape in a civilisation of the image, in danger of the aestheticisation of architecture: "Privileging the image led to a poorer understanding of space, to the transformation of social space into a fetishist abstraction." (LEACH 1999, 13) In the building's architectonics, there was initially a detachment of the ornamented exterior from the simple, functional interior. The space was vague, with large rooms, facilitating the major change in functionality (financial – education); the almost unchanged number of rooms proves it. In the building's destiny, the initial purpose: taking, collecting (financial service) has evolved within a century to giving, offering, for free (education, professional training); the Financial Palace became the "Palace" of the children (0-18 years), students, the education and population developing a lot in Târnăveni. It is interesting to also study the evolution of the financial services for a population ten times larger than a century ago. Rehousing in the historic building financial services would possibly optimise the preservation, solving also the adequacy of the natural illumination/ventilation, which are insufficient for the students, or the disappearance of the plaques belonging to the housed institutions, unsightly on the elevation.

The proposed conservation works on the lateral elevations facing the inner courtyard, which is ambiguous (Neoclassical or Postmodern), is motivated by the lack of information, so far, that would allow a reconstruction. The comparative method, using examples from vernacular architecture, would partially supplement the lack of accessible evidence, but buildings such as the Palace of the Financial Administration are not "copies", but a product of the site, with a particular print; an inaccurate reconstruction risks being fake or a pastiche. A "glass screen" elevation remains preferable, a simultaneous mirroring of the image of the past and of the threatening absence, dramatic fragment of the "death of architecture," meant to warn of the danger of the irreversible disappearance that threatens the building in case it is neglected, or in case of a brutal, unprofessional, irresponsible intervention. By using the glass screen/parallel "mirrors", based on the angle of the view, one can also travel, visually, through the moment of the dematerialisation of "tectonic architecture," the "death through transparency," experimenting the sensation of the disappearance of "architecture as a physical object." The architect and philosopher Augustin IOAN highlighted: "As long as there are 'real' buildings, the reflection makes sense because, regarding themselves in the glass, they find themselves in the 'stage of the mirror' (Lacan)" (1999, 26-27).

As long as the function of the building remains educational, the locals have, however, the chance and duty of educating young people in a spirit of respect for cultural values and of their maintenance, in daily cohabitation.

și evoluția serviciilor financiare la o populație de zece ori mai mare decât acum un secol. Regăzduirea în clădirea monument a unor servicii financiare poate ar optimiza conservarea, rezolvând deopotrivă adecvarea la iluminatul/ventilatul natural, insuficient pentru elevi, sau dispariția plăcuțelor instituțiilor colocatare, inestetice de pe fațadă.

Restaurarea propusă a fațadelor laterale spre curtea interioară, ambiguă (neoclasică, sau postmodernă), este motivată de insuficiențele informații de până acum ce are permite reconstituirea. Metoda comparativă cu exemplele din arhitectura vernaculară ar suplini parțial lipsa unor probe ușor accesibile, dar clădiri precum Palatul Administrației Financiare nu sunt „copii”, ci produse ale sitului, cu amprentă particulară; reconstituirea inexactă riscă butaforia, pastișa. Rămâne preferabilă fațada „ecran de sticlă”, oglindire simultană a imaginii trecutului și a absenței amenințătoare, fragmentul dramatic de „moartea arhitecturii” menit să atenționeze asupra pericolului dispariției ireversibile ce amenință clădirea în cazul neglijării ei, a intervenției brutale, neprofesioniste, iresponsabile. Folosind ecranul de sticlă/„oglinzile” paralele, în funcție de unghiul privirii, se străbate vizual inclusiv momentul dematerializării „arhitecturii tectonice”, „moartea prin transparență”, experimentând senzația dispariției „arhitecturii ca obiect fizic”. Arhitectul și filosoful Augustin IOAN evidențiază: „Câtă vreme există încă edificii «reale» reflexia are sens întrucât, privindu-se în sticlă, se găsesc ele însele în «stadiul oglinzii» (Lacan)” (1999, 26-27).

Până când funcțiunea clădirii rămâne învățământul, localnicii au, însă, șansa și datoria educării tinerilor în spiritul respectului pentru valorile culturale și a îngrijirii lor, în coabitarea de zi cu zi.

Bibliografie/Bibliography

- *** *Valori mureșene de patrimoniu: lista monumentelor istorice: legislație*. 2004. Documentar de BĂCIUȚ Nicolae. Târgu-Mureș: Editura Tipomur.
- *** Monitorul Oficial al României. 2016. Partea I, nr. 113 bis, 15 februarie.
- CSEPREGHY, András & CSEPREGHY Henrik. 2005. *Dicsőszentmárton régi arca. A hajdani Dicsőszentmárton régi képes levelezőlapokon*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.
- DAMIAN, Ion. 1995. *Monografia orașului Târnăveni*. Cluj-Napoca: Risoprint.
- HEGEDŰS, Noémi. 2016. *Reabilitarea Colegiului Tehnic Constantin Brâncuși din Târnăveni*. Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Istorie și Filosofie & Fundația Transilvania Trust, Cluj-Napoca, manuscris.
- IOAN, Augustin. 1999. *Khora: teme și dificultăți ale relației dintre filosofie și arhitectură*. București: Editura Paideia.
- KERESZTES, Géza. 2014. *Studiu cu referire la Clădirea monument istoric din Târnăveni, Piața Trandafirilor nr 10, note documentare*.
- LEACH, Neil. 1999. *Anestetică: arhitectura ca anestezic*. București: Editura Paideia.
- MEIER, Philippe. 2016. MAH: et si on parlait d'architecture. *L'Hebdo*, 11 februarie. <http://www.hebdo.ch/les-blogs/meier-philippe-archi-textuel/mah%C2%A0-et-si-parlait-d%E2%80%99architecture>.
- ROMÁN, András. 1996. *Műemlékek, építészeti örökség, város*. Budapest: Építésügyi Tájékoztatói Központ.
- OPRIȘ, Ioan. 1986. *Ocotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*. București: Editura Meridiane.
- SZABÓ, Bálint. 2012. *Intervenții la structuri portante istorice. Történeti tartószerkezeti beavatkozások*. Cluj-Napoca: Editura Utilitas.

■ Andreea MILEA¹

Parcul castelului Bethlen din Sânmiclăuș, județul Alba

DATE ISTORICE ȘI CONTEMPORANE²

■ **Rezumat:** *Articolul prezintă câteva repere din istoria construcțiilor și amenajărilor parcului castelului Bethlen din Sânmiclăuș (județul Alba). Parcul în stil mixt, clasat drept monument istoric în Listele Monumentelor Istorice 2004, 2010, respectiv 2015, a fost creat în secolul al XIX-lea. Descifrabilă parțial în documente iconografice de epocă, amenajarea a fost alterată pe parcursul secolului al XX-lea, din fostele dispuneri aproape nerămânând urme. Articolul descrie principalele elemente construite și amenajate ale ansamblului, relațiile dintre ele și relațiile lor cu așezarea și peisajul înconjurător, așa cum au fost observate de către autoare în vara anului 2006, în încercarea de a schița un inventar sumar al situației amenajării în zilele noastre.*

■ **Cuvinte cheie:** grădină istorică rezidențială, amenajare în stil mixt, secolul XIX

Introducere

■ Pe moșia din Sânmiclăuș, aflată în posesia familiei BETHLEN încă din secolul al XIV-lea (CHIRA, Sânmiclăuș), Miklós BETHLEN³ a ridicat în anii 70 ai secolului al XVII-lea (BIRÓ 1944, 30)⁴, după planuri pe care el însuși le-a realizat, un castel,⁵ situat din punct de vedere stilistic la limita dintre renaștere și baroc (CHIRA, Sânmiclăuș). József BIRÓ amintește

- 1 Arhitect, dr., lector la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, România.
- 2 Urmând structura metodologică descrisă în articolul de debut al rubricii *Grădini Istorice*, prezentarea parcului castelului Bethlen din Sânmiclăuș abordează următoarele aspecte, relevante pentru o analiză sistematică a grădinilor istorice rezidențiale transilvănene: date generale despre „proprietari, etape de construcție, stil arhitectural, constructori”; peisaj („formațiuni principale de relief, cursuri de apă, prezența unor elemente dominante”); amplasament („localizare în cadrul așezării, forma generală a sitului, caracterul limitelor”); relief local și dispunerea elementelor majore („topografia sitului, localizarea elementelor majore pe sit: zona de acces, reședința, parcul, alte elemente naturale sau construite”); amenajările de acces („localizarea acceselor – pe proprietate și în reședință – și descrierea amenajărilor aferente”); castelul și relația lui cu amenajările exterioare („descrierea volumelor principale” ale castelului și a „dispozitivelor de legătură cu exteriorul”); respectiv, amenajarea exterioară propriu-zisă („compoziție, dispunerea vegetației, elemente de vegetație, paviment, obiecte ornamentale, construcții ornamentale”). Pentru descrierea detaliată a metodologiei, a se vedea articolul de debut (MILEA 2012).
- 3 Miklós BETHLEN (1642-1716). Urmează studiile, mai întâi la colegiile din Alba Iulia și Cluj, continuând „în principalele centre de cultură ale lumii protestante europene, la Heidelberg (în 1661), Utrecht și Leyden (în 1663)”. Pe plan politic, a luptat „pentru păstrarea independenței Transilvaniei și drepturile protestanților din Principat” (CHIRA, Sânmiclăuș).
- 4 Anii 1668-1683 (CHIRA, Sânmiclăuș).
- 5 Ansamblul castelului Bethlen (AB-II-a-A-00323) sec. XVII-XIX: castelul Bethlen (AB-II-m-A-00323.01) 1668-1673, 1682-1683; grănar (AB-II-m-A-00323.02) sec. XIX; parc (AB-II-m-A-00323.03) sec. XIX (Lista Monumentelor Istorice 2004, 2010, 2015). Sânmiclăuș/Sînmiclăuș (RO), Betlenszentmiklós/Szászsztentmiklós/Oláhsszentmiklós/Szentmiklós (HU) (SZABÓ, Dicționar).

Bethlen Manor House Park in Sânmiclăuș, Alba County

HISTORICAL AND CONTEMPORARY DATA²

■ **Abstract:** *The article presents several landmarks from the history of construction and landscape design of the Bethlen Manor House Park in Sânmiclăuș (Alba County). The mixed style park, listed in the 2004, 2010, respectively 2015 Historic Buildings Lists, was created in the 19th century. Partially decipherable in period iconographic documents, the landscaping was altered during the 20th century, the former elements of which have disappeared almost entirely. The article describes the main built and landscaped elements of the ensemble, the relationships between them and with the settlement and the surrounding landscape, as they were observed by the author in the summer of 2006, in an attempt to sketch a brief inventory of the current state of the site.*

■ **Keywords:** residential historic garden, mixed style landscaping, 19th century

Introduction

■ On the estate in Sânmiclăuș, owned by the BETHLEN family even since the 14th century (CHIRA, Sânmiclăuș), Miklós

- 1 Architect, PhD, assistant professor at the Technical University of Cluj-Napoca, Romania.
- 2 Following the methodological structure described in the first article of the *Historical Gardens* column, the presentation of the Bethlen Manor House Park in Sânmiclăuș approaches the following aspects, relevant for a systematic analysis of Transylvanian historical residential gardens: general data on “owners, building stages, architectural style, contractors,”; landscape (“main landforms, watercourses, the presence of dominating elements”); site (“location within the settlement, general shape of the site, limit characteristics”); local relief and the placement of major elements (“site topography, location of the main elements on site: access area, the residence, the park, other natural or built elements”); access and the elements related to it (“access placement – to the property and to the residence – and the descriptions of the related elements”); the manor house and its relationship with the exterior design elements (“description of the residence’s main volumes and the devices for the connection with the exterior”); as well as the actual landscape design (“composition, placement of the vegetation, vegetation elements, pavement, ornamental objects, ornamental constructions”). For a detailed description of the methodology, see the first article (MILEA 2012).

BETHLEN³ raised in the 1670s (BIRÓ 1944, 30)⁴, following plans that he himself had created, a manor house⁵ placed stylistically at the border between Renaissance and Baroque (CHIRA, Sânmiclăuș). József BIRÓ reminds us that BETHLEN wanted knowingly to build for himself in Sânmiclăuș a pleasant secular home, in French style, fenceless, not an austere fortified castle, even if such an open building could have seemed bizarre to his compatriots.⁶

The manor house's configuration is reminiscent of those in Cetatea de Baltă and Ozd, with a central square block, highlighted with towers at the corners. Compared with these, BETHLEN decreased the size of two of the towers and introduced between them, on two levels, superposed loggias (CHIRA, Sânmiclăuș) opening towards the Târnava Mică River. Although this was revolutionary in the context of the local construction of manor houses with closed elevations, the elevation with loggias of the residence in Sânmiclăuș achieved no effect in the time of its construction, its influence being felt only later.⁷ Between 1686 and 1689, the castle receives a fortification (CHIRA, Sânmiclăuș).

In 1765, Baroque elements are added to the building, for whose implementation Franz SCHWEININGER was responsible: shells carved in stone on the Renaissance frames at ground floor level, decorations in plaster under the upper floor's windows, a shell in the gable of the entrance to the manor house, parapet balusters for the loggias (CHIRA, Sânmiclăuș).

In 1856, the manor house passed into the ownership of the BRUKENTHAL family, who renovated the building, transforming it into an agricultural school. In 1918 the estate passed in the property of the state, and during the communist regime, the manor house became part of the

■ Foto 1. Castelul văzut de pe drumul de acces în sat © Andreea MILEA, 2006

■ Photo 1. The manor house seen from the access road to the village © Andreea MILEA, 2006

că BETHLEN dorea cu bună știință să-și construiască la Sânmiclăuș un cămin laic plăcut, în stil francez, neîmprejmuit, și nu o cetate fortificată austeră, chiar dacă o astfel de construcție deschisă ar fi putut să pară bizară compatrioților săi.⁶

Configurația castelului amintește de cele de la Cetatea de Baltă și Ozd, cu corp central de plan pătrat, având colțurile marcate cu turnuri. Față de acestea, BETHLEN micșorează dimensiunile a două dintre turnuri și introduce între ele, pe două caturi, logii suprapuse (CHIRA, Sânmiclăuș), orientate către râul Târnava Mică. Deși revoluționară în contextul construcției locale de castele dotate cu fațade închise, fațada cu logii a castelului din Sânmiclăuș a rămas lipsită de efect în epoca realizării ei, influența sa făcându-se simțită abia mai târziu.⁷ Între 1686-1689, castelul primește o fortificație (CHIRA, Sânmiclăuș).

În 1765, clădirii i se adaugă elemente decorative baroce, de a căror execuție este responsabil Franz SCHWEININGER: scoici sculptate în piatră la ancadramentele renașcentiste de la parter, decorațiuni în tencuială sub ferestrele etajului, scoică în frontonul intrării în castel, baluștri de parapet pentru logii (CHIRA, Sânmiclăuș).

În 1856, domeniul trece în posesia familiei BRUKENTHAL, care renovează castelul, transformându-l în școală agricolă. În 1918, domeniul devine proprietate a statului, iar în timpul regimului comunist castelul devine parte a IAS-ului⁸ Jidvei, similar castelului Bethlen-Haller din Cetatea de Baltă. În prezent, castelul se află în proprietatea privată a unei companii de producătoare de vinuri, nefiind utilizat (CHIRA, Sânmiclăuș).

Peisaj (foto 1)

■ Satul Sânmiclăuș, aparținând comunei Șona, este situat pe Dealurile Târnavei Mici, la valea râului Târnava Mică, ale cărui meandre se desfășoară, pe direcția est-vest, la sud de așezare.

3 Miklós BETHLEN (1642-1716). He studies first at the colleges in Alba-Iulia and Cluj, continuing "in the main cultural centres of the European Protestant world, in Heidelberg (in 1661), Utrecht, and Leyden (in 1663)". On a political level, he fought "for the preservation of the independence of Transylvania and the rights of protestants in the Principality" (CHIRA, Sânmiclăuș). In quotes, free translations from Rumanian.

4 Between 1668 and 1683 (CHIRA, Sânmiclăuș).

5 Bethlen Manor House ensemble (AB-II-a-A-00323) 17th-19th centuries: Bethlen Manor House (AB-II-m-A-00323.01) 1668-1673, 1682-1683; granary (AB-II-m-A-00323.02) 19th century; park (AB-II-m-A-00323.03) 19th century (Lista Monumentelor Istorice 2004, 2010, 2015). Sânmiclăuș/Sinmiclăuș (RO), Betlenszentmiklós/Szászszenmiklós/Oláh-szentmiklós/Szentmiklós (HU) (SZABÓ, Dicționar).

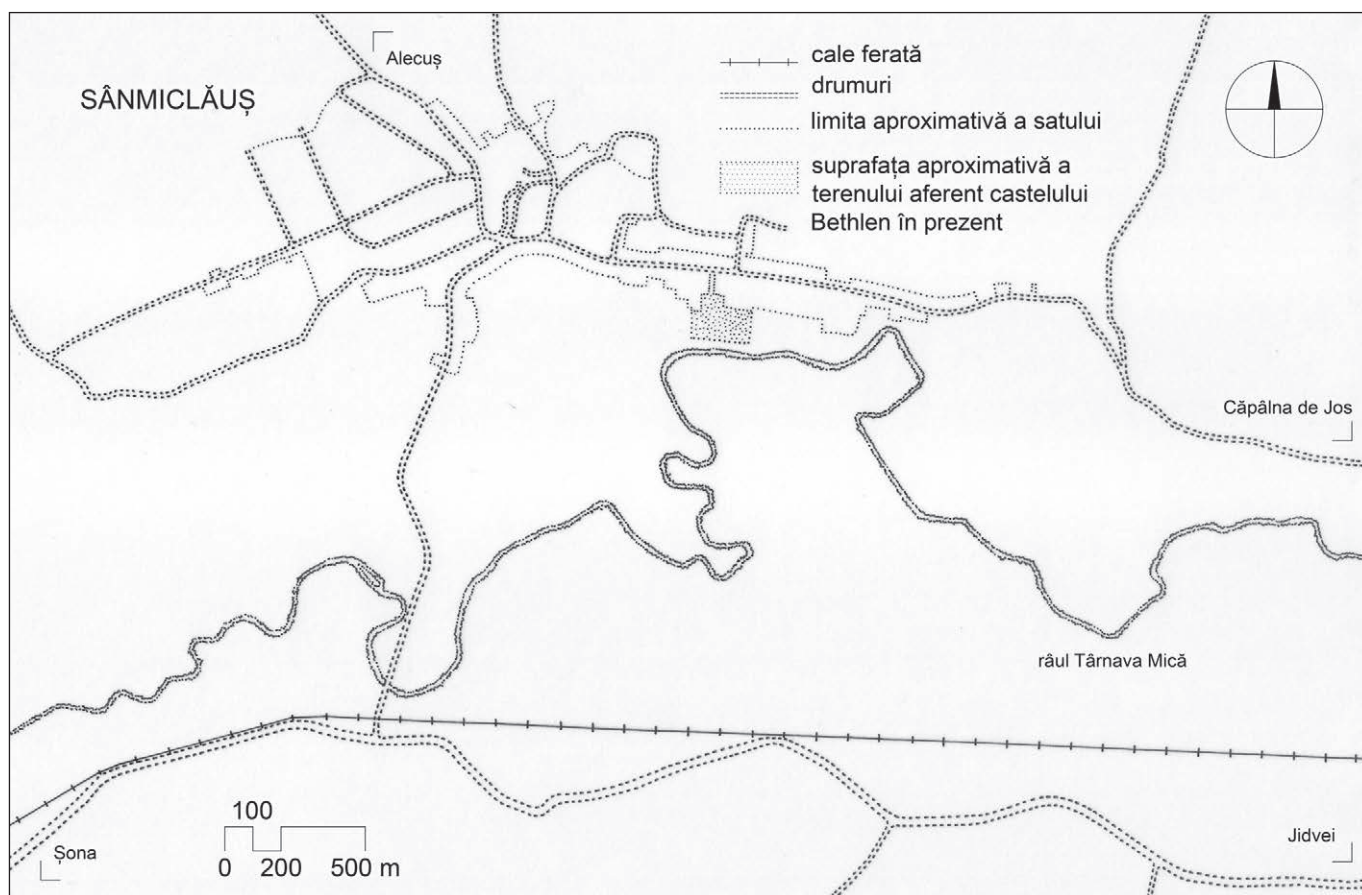
6 "Bethlen már tudatosan kastélyt, világiás, franciás, nyílt, kellemes otthont akart magának építeni Szentmiklóson, nem zord, erődített várát, még akkor is, ha 'e nyílt építésmód hazámfiainak, kik magokat épületeikbe be szókták keríteni s mintegy bezárni, egyelőre különösnek tetszett..." (BIRÓ 1944, 17).

7 "A bethlenszentmiklósi nyílt loggia forradalmi lépés volt a zárt homlokzatú helyi kastélyépítésben; hatása azonban csak később, a gubernium korának művészetében mutatkozott; építése idején, a XVII. század hetvenes éveinek zavaros viszonyai között teljesen hatástalan maradt." (BIRÓ 1944, 30).

6 „Bethlen már tudatosan kastélyt, világiás, franciás, nyílt, kellemes otthont akart magának építeni Szentmiklóson, nem zord, erődített várát, még akkor is, ha »e nyílt építésmód hazámfiainak, kik magokat épületeikbe be szókták keríteni s mintegy bezárni, egyelőre különösnek tetszett...«" (BIRÓ 1944, 17).

7 „A bethlenszentmiklósi nyílt loggia forradalmi lépés volt a zárt homlokzatú helyi kastélyépítésben; hatása azonban csak később, a gubernium korának művészetében mutatkozott; építése idején, a XVII. század hetvenes éveinek zavaros viszonyai között teljesen hatástalan maradt." (BIRÓ 1944, 30).

8 Întreprindere Agricolă de Stat.

■ **Fig. 1.** Reprezentare schematică a satului Sânmiclăuș, cu marcarea suprafeței aproximative, actuale, a parcului castelului Bethlen (scala grafică reprezentată este estimativă) © Andreea MILEA

■ **Figure 1.** Schematic representation of Sânmiclăuș Village, highlighting the current, approximate surface of the Bethlen Manor House Park (the represented graphic scale is estimative) © Andreea MILEA

Amplasament (fig. 1)

■ Satul Sânmiclăuș se dezvoltă cvasi-linear pe direcția est-vest, oarecum în paralel cu mersul general al Târnavei Mici în această zonă. Față de partea centrală a satului – loc de întâlnire a drumurilor venind din diverse direcții –, partea estică a satului este cea definită predominant prin linearitate. Amplasamentul castelului Bethlen se află pe la jumătatea acestei desfășurări lineare, fixat între drumul satului și una din meandrele râului Târnavă Mică, acesta apropiindu-se cel mai mult de sat în acest loc. Forma amplasamentului este neregulată (foto 2), începând din drumul satului cu spațiul linear al aleii de acces și continuând cu suprafața cvasi-rectangulară care cuprinde castelul și urmele parcului; limitele nordică, estică și vestică ale amplasamentului sunt fragmentate, iar sinuozitatea limitei sudice este dictată de parcursul Târnavei Mici. Amplasamentul se învecinează la nord cu drumul satului, dincolo de care se află proprietăți construite și grădini; la vest cu proprietăți construite și grădini; la est cu echipamente agricole și teren neamenajat pe țărmul Târnavei Mici; iar la sud cu Târnavă Mică, dincolo de care se întinde o pădurice.

Structura actuală a satului este recunoscutibilă în hărțile istorice, prezentându-se, după cum e de așteptat, într-o formă mai restrânsă.

Astfel, în prima ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic (1763-1787) (fig. 2) amplasamentul castelului pare să fie foarte aproape de limita estică a satului, depășind oricum zona micilor parcele reziden-

Jidvei IAS⁸, much like the Bethlen-Haller Manor House in Cetatea de Baltă. Currently, the building is in the private ownership of a wine-producing company, not being used (CHIRA, Sânmiclăuș).

Landscape (Photo 1)

■ Sânmiclăuș Village, being under the administration of Șona Commune, is located on the Hills of Târnavă Mică, in the valley of the Târnavă Mică River, whose meanders unfold on an east-west direction, south of the settlement.

Placement (Figure 1)

■ Sânmiclăuș Village unfolds almost linearly on an east-west direction, somewhat parallel with the general course of the Târnavă Mică River in this area. Compared to the central part of the village – meeting point for the roads coming from different directions –, the eastern side of the village is the one defined mostly by linearity. The site of the Bethlen Manor House is around

⁸ Întreprindere Agricolă de Stat – State Agricultural Enterprise. [transl. note]

■ **Foto 2.** Ortophotografia satului Sânmiclăuș (2016). Conturul alb reprezintă amplasamentul ansamblului castelului Bethlen (însemnările grafice și textuale sunt adăugate de către autoare, scala grafică reprezentată este estimativă) © 2016 GoogleEarth, CNES/Astrium, Andreea MILEA

■ **Photo 2.** Sânmiclăuș Village orthophoto (2016). The white contour represents the site of the Bethlen Manor House ensemble (the graphic and textual notes are added by the author, the represented graphic scale is estimative) © 2016 GoogleEarth, CNES/Astrium, Andreea MILEA

the half of this linear development, established between the village road and one of the Târnava Mică River's meanders, which is closest to the village in this particular area. The shape of the site is irregular (Photo 2), starting from the village road with the linear space of the access alley and continuing with the quasi-rectangular surface that contains the manor house and the traces of the park; the northern, eastern, and western limits of the site are fragmented, and the tortuous southern limit is dictated by the course of the Târnava Mică River. The site is bordered to the north by the village road, beyond which there are properties with buildings and gardens; to the west by properties with buildings and gardens; to the east by agricultural equipment and an undeveloped land on the banks of the Târnava Mică River; and to the south by Târnava Mică, beyond which lies a grove.

The current structure of the village is recognisable in the historical maps, being represented, as expected, in a reduced shape.

Thus, in the 1st Military Survey of the Habsburg Empire (1763-1787) (Figure 2) the site of the manor house seems to be very close to the eastern edge of the village, in any case beyond the area of the

țiale. Castelul apare ca fiind împrejmuț de o incintă circulară. La nord de incintă se desfășoară drumul satului, asimilabil cu cel actual. La vest și la sud de incintă apare un drum secundar, neidentificabil în prezent, dincolo de care se desfășoară doar Târnava Mică și suprafețele (nu prea mari) împădurite. La est, pe o mare suprafață rectangulară, este reprezentată o grădină, probabil cu caracter utilitar – grădină de legume sau livadă, după cum ne face să credem tipul de reprezentare, similar reprezentării grădinilor caselor din sat. Remarcăm totodată parcursul Târnavei Mici, diferit în această primă hartă militară față de cel reprezentat în următoarele cartări.

În cea de-a doua ridicare topografică militară a Imperiului Austriac (1806-1869) (fig. 3), satul se extinde spre est, nu foarte mult, iar dispunerile încep să se asemene situației actuale. Incinta castelului dispăre, dar apare reprezentat taluzul care coboară la nivelul Târnavei Mici, al cărei parcurs, de data aceasta, este asemănător celui actual. În dreptul castelului, taluzul este configurat circular, posibilă reminiscență a poziției fostei incinte. Drumul de acces spre castel este de data aceasta clar marcat, printr-o alee dreaptă, pornind din drumul satului, asemănător situației actuale. Dacă spre nord amplasamentul castelului este clar delimitat de parcelele învecinate și de drumul satului, iar spre sud de râul Târnava Mică, spre vest și est limitele amplasamentului sunt neclare.

În ceea ce privește amplasamentul, cea de-a treia ridicare topografică militară a Austro-Ungariei (1869-1887) (fig. 4) și cartarea Regatului Maghiar (1869-1887) (fig. 5) nu prezintă modificări majore față de situația descrisă anterior.

Relief local și dispunerea elementelor majore

■ Între partea nordică a amplasamentului – din drumul satului, care asigură accesul pe sit – și partea sa sudică – la Târnava Mică –, terenul coboară circa 10 m,⁹ cu o pantă mai lină de-a lungul aleii de acces și în dreptul castelului, respectiv cu o pantă mai pronunțată de la castel până la râu.

Cu excepția primei ridicări topografice militare a Imperiului Habsburgic (fig. 2), care nu prezintă în această zonă formațiuni minore de relief, cartările istorice – a doua și a treia ridicare topografică militară, precum și cartarea Regatului Maghiar (fig. 3-5) – sugerează un relief local asemănător celui actual, semnalând prezența taluzului care coboară la Târnava Mică, chiar dacă forma lui diferă de la o hartă la alta: circular în dreptul castelului, încadrându-l parțial, în cea de-a doua ridicare topografică militară a Imperiului Austriac; linear și în apropierea râului, la vest de castel,

small residential plots. The manor house appears to be surrounded by a circular enclosure. The village road, assimilable to the current one, unfolds north of the enclosure. A secondary road, unidentifiable at present, appears to the west and south of the enclosure, beyond which only the Târnava Mică River and the (not very large) wooded areas are found. To the east, a large rectangular surface represents a garden – probably utilitarian in nature – vegetable garden or orchard, as we believe based on the representation style, similar to the one used for the gardens of the village houses. We also note the course of the Târnava Mică River, different in this 1st military survey from the one represented in the subsequent mappings.

In the 2nd Military Survey of the Austrian Empire (1806-1869) (Figure 3), the

9 Conform măsurătorilor approximate cu ajutorul instrumentelor GoogleEarth pe vederea aeriană a sitului.

- **Fig. 2.** Reprezentarea satului Sânmiclăuș (Bethlen Szent Miklós) în prima ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic (1763-1787). Zona amplasamentului studiat este reprezentată (de către autoare) cu linie albă © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2016
- **Fig. 3.** Reprezentarea satului Sânmiclăuș (Bethlen Sz. Miklós sau Sin Miclausiu) în cea de-a doua ridicare topografică militară a Imperiului Austriac (1806-1869). Zona amplasamentului studiat este reprezentată (de către autoare) cu linie albă © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2016
- **Fig. 4.** Reprezentarea satului Sânmiclăuș (Bethlen Szt. Miklós sau Sin Miclausiu) în cea de-a treia ridicare topografică militară a Austro-Ungariei (1869-1887). Zona amplasamentului studiat este reprezentată (de către autoare) cu linie albă © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2016
- **Fig. 5.** Reprezentarea satului Sânmiclăuș (Bethlen Szt. Miklós) în cartarea Regatului Maghiar (1869-1887). Zona amplasamentului studiat este reprezentată (de către autoare) cu linie albă © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2016
- **Figure 2.** Representation of Sânmiclăuș Village (Bethlen Szent Miklós) in the 1st Military Survey of the Habsburg Empire (1763-1787). The studied site is represented (by the author) with a white line © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2016
- **Figure 3.** Representation of Sânmiclăuș Village (Bethlen Sz. Miklós or Sin Miclausiu) in the 2nd Military Survey of the Austrian Empire (1806-1869). The studied site is represented (by the author) with a white line © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2016
- **Figure 4.** Representation of Sânmiclăuș Village (Bethlen Szt. Miklós sau Sin Miclausiu) in the 3rd Military Survey of Austro-Hungary (1869-1887). The studied site is represented (by the author) with a white line © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2016
- **Figure 5.** Representation of Sânmiclăuș Village (Bethlen Szt. Miklós) in the Mapping of the Kingdom of Hungary (1869-1887). The studied site is represented (by the author) with a white line © Österreichisches Staatsarchiv, Arcanum Adatbázis Kft., 2016

■ **Fig. 6.** Dispunerea elementelor majore ale ansamblului castelului Bethlen: 1 – acces din drumul satului, 2 – aleea de acces la castel, 3 – rondou plantat, de întoarcere a vehiculelor în dreptul intrării castelului, 4 – castelul Bethlen, 5 – fațada sudică, a logiilor suprapuse, 6 – balcon pe fațada estică, 7 – taluz coborând la nivelul Târnavei Mici, 8 – construcție anexă, 9 – grânarul de secol XIX, 10 – parcul de odinioară (reconstituirea autoarei, suprapusă unei ortofotografii: GoogleEarth 2016; scala grafică reprezentată este estimativă) © Andreea MILEA

■ **Figure 6.** Placement of the major elements of the Bethlen Manor House ensemble: 1 – access from the village road, 2 – access alley to the manor house, 3 – planted round lawn, allowing the vehicles to turn in front of the manor house's entrance, 4 – Bethlen Manor House, 5 – southern elevation, with the superposed loggias, 6 – balcony on the eastern elevation, 7 – embankment descending to the level of the Târnava Mică River, 8 – outbuilding, 9 – 19th century granary, 10 – former park (reconstruction of the author, superimposed over an orthophoto: GoogleEarth 2016; the represented graphic scale is estimative) © Andreea MILEA

village extends eastward, although not to a great extent, and the layouts begin to resemble the current situation. The manor house's enclosure disappears, but the embankment that descends to the level of the Târnava Mică River is shown, the river having now a course that resembles the current one. Next to the manor house, the embankment has a circular outline, a possible reminiscence of the position of the former enclosure. This time the access road to the manor house is clearly highlighted by a straight alley, starting from the village road, similarly to the current situation. If to the north, the site of the manor house is clearly limited by the surrounding plots and by the village road, while to the south by the Târnava Mică River, to the west and east the site's limits are unclear.

Regarding the site, the 3rd Military Survey of Austro-Hungary (1869-1887) (Figure 4) and the Mapping of the Kingdom of Hungary (1869-1887) (Figure 5) do not show major alterations from the situation described above.

respectiv linear și îndepărtat de râu, la est de castel, în cea de-a treia ridicare topografică militară a Austro-Ungariei; cvasi-rectangular, încadrând castelul, în cartarea Regatului Maghiar.

În prezent, de la accesul pe amplasament, din drumul satului, se succed (fig. 6): aleea de acces la castel, un rondou plantat asigurând întoarcerea vehiculelor în dreptul intrării în castel, castelul și taluzul coborând la nivelul Târnavei Mici. La est de aleea de acces, printre alte construcții utilitare, se înalță clădirea grânarului de secol XIX. În apropierea colțului sud-vestic al castelului se află o construcție de dimensiuni mici, aparent de factură contemporană, alături de care a fost amenajată o terasă betonată. Cele pe care le putem considera la ora actuală drept urme mai consistente ale parcului castelului se desfășoară la sud și est de castel, zonă dominată vizual de valea Târnavei Mici.

Prin comparație cu situația actuală, prima ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic (fig. 2) prezintă, ca elemente majore ale amplasamentului, castelul și incinta sa circulară (în incintă se mai observă trei construcții mici, probabil anexe), iar cartările istorice ulterioare – a doua și a treia ridicare topografică militară, respectiv cartarea Regatului Maghiar (fig. 3-5) – prezintă consecvent succesiunea alee de acces, castel, taluz, râu, în forme asemănătoare celei actuale, pe lângă care, în fiecare reprezentare pot fi urmărite și alte construcții, aparent mici, ale căror dispuneri variază de la o hartă la alta.

Amenajările de acces

■ Accesul la castel este asigurat de o alee care pornește din drumul satului și, perpendiculară pe acesta, se desfășoară pe un traseu rectiliniu, suprapus axului de simetrie al volumului castelului, respectiv al fațadei nordice a acestuia, în dreptul căreia se oprește (fig. 6). Cu excepția primei ridicări topografice militare a Imperiului Habsburgic (1763-1787) (fig. 2) – în care castelul apare a fi fost înconjurat de o incintă circulară, iar amenajările de acces la castel nu se disting – această alee dreaptă de acces apare în toate cartările de care dispunem: cea de-a doua și cea de-a treia ridicare topografică militară (1806-1869, respectiv 1869-1887), precum și cartarea Regatului Maghiar (1869-1887) (fig. 3-5).

În prezent (fig. 6), un prim segment al aleii de acces se caracterizează prin plantări sporadice și legături spre parcelele vecine. Segmentul median se caracterizează prin plantări mai consecvente, în aliniament, pe ambele părți ale aleii. În apropierea castelului, aleea de acces se bifurcă, înconjurând un rondou amenajat și permițând astfel întoarcerea vehiculelor în dreptul intrării de pe fațada nordică a castelului.

Prezența rondoului o remarcăm și într-o fotografie de epocă, dar cu o amenajare diferită față de cea actuală. Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea (foto 3), conturul rondoului era subliniat printr-un gard viu scund (posibil de aproximat la circa 1 m).¹⁰ Suprafața relativ mare a rondoului, păstrată astfel și în prezent, pare să fi fost exploatată prin amenajarea unei alei circulare interioare. Două puncte de intrare în spațiul rondoului erau prevăzute diametral opus, pe axul amenajării, prin întreruperea gardului viu. În prim planul imaginii observăm că cel puțin una din aceste intrări era marcată prin dispunerea simetrică, de o parte și de cealaltă a intrării, a câte unei bănci scunde, fără spătar, din piatră. Putem aprecia vizual că lățimea unei astfel de intrări

¹⁰ Buxusul, lemnul cănesc, ca specii folosite local în mod uzual în gardurile vii tunse geometrice, l-ar fi putut alcătui și pe acesta.

Local relief and the placement of major elements

■ Between the northern side of the site – from the village road that ensures access to the site – and its southern side – to the Târnavă Mică River –, the land descends approximately by 10 m,⁹ with a more gentle slope along the access alley and next to the manor house, respectively with a more pronounced slope from the manor house towards the river.

With the exception of the 1st Military Survey of the Habsburg Empire (Figure 2), which does not show minor landforms in this area, the historical mappings – the 2nd and 3rd Military Surveys, as well as the Mapping of the Kingdom of Hungary (Figures 3-5) – suggest a local relief resembling the present one, signalling the presence of the embankment descending to the Târnavă Mică River, even if its shape differs from one map to another: circular near the manor house, partially framing it, in the 2nd Military Survey of the Austrian Empire; linear and close to the river, west of the manor house, respectively linear and far from the river, east of the manor house, in the 3rd Military Survey of Austro-Hungary; quasi-rectangular, framing the manor house, in the Mapping of the Kingdom of Hungary.

⁹ According to the approximate measurements with GoogleEarth tools on the aerial view of the site.

■ **Foto 3.** Fotografie de la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea, prezentând latura nordică a castelului și, în prim plan, amenajarea rondoului cu care aleea de acces la castel se finaliza © Arcanum Adatbázis Kft., 2003

■ **Foto 4.** Fotografie de la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea, prezentând latura sudică, orientată spre Târnavă Mică, a castelului și amenajările parcului în vecinătatea acesteia © Arcanum Adatbázis Kft., 2003

■ **Photo 3.** Photo from the end of the 19th century, beginning of the 20th century, showing the northern side of the manor house and, in the foreground, the design of the round lawn with which the access alley ended © Arcanum Adatbázis Kft., 2003

■ **Photo 4.** Photo from the end of the 19th century, beginning of the 20th century, showing the southern side of the manor house, oriented towards the Târnavă Mică River, and the landscaping elements near it © Arcanum Adatbázis Kft., 2003

Currently, from the access to the site, from the village road, the following can be found (Figure 6): the alley of access to the manor house, a planted round lawn ensuring the turning of the vehicles in front of the manor house's entrance, the residence and the embankment descending to the Târnava Mică River. The 19th century granary is found to the east of the access alley, amongst other utilitarian buildings. Near the south-western corner of the manor house there is a small building, contemporary in appearance, next to which a concrete terrace was placed. The elements that we can currently consider as more consistent traces of the manor house park are found to the south and east of the residence, an area visually dominated by the Târnava Mică River Valley.

In comparison with the current situation, the 1st Military Survey of the Habsburg Empire (Figure 2) presents, as major elements of the site, the manor house and its circular enclosure (within the enclosure we notice three small constructions, probably outbuildings), and the subsequent historical mappings – the 2nd and 3rd Military Surveys, respectively the Mapping of the Kingdom of Hungary (Figures 3-5) – consistently present the sequence of access, residence, embankment, and river, in shapes resembling the current one, besides which, in each representation other buildings can also be seen, apparently with small dimensions, the placements of which vary from one map to another.

Access elements

■ The access to the manor house is ensured by an alley that starts from the village road and, perpendicular to it, unfolds on a rectilinear course, superposed on the symmetry axis of the manor house's volume, respectively of its northern elevation, in front of which it stops (Figure 6). With the exception of the 1st Military Survey of the Habsburg Empire (1763-1787) (Figure 2) – in which the manor house appears to have been surrounded by a circular enclosure and the access elements are not distinguishable – this straight access alley appears in all available mappings: the 2nd and 3rd Military Surveys (1806-1869, respectively 1869-1887), as well as in the Mapping of the Kingdom of Hungary (1869-1887) (Figures 3-5).

Currently (Figure 6), a first segment of the access alley is characterised by sparse plantings and connections to the neighbouring plots. The median segment is characterised by more consistent plantings, in line, on both sides of the alley. Near the manor house, the access alley splits, surrounding a landscaped round lawn and allowing thus for the turning of vehicles in front of the entrance found on the manor house's northern elevation.

The presence of the round lawn is also noticeable in a period photograph, but with a landscaping different from the current one. Thus, at the end of the 19th and beginning of the 20th century (Photo 3), the round lawn's contour was highlighted by a short hedge (with a height possibly to approxi-

■ **Foto 5.** Ilustrată de la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea, înfățișând loggia de la etajul laturii sudice a castelului, cu perspectiva deschizându-se amplu asupra văii Târnavei Mici © Monumente Uitate

■ **Foto 6.** Ilustrată de la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea, înfățișând castelul și parcul privite de pe țărmul Târnavei Mici © Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga, Cluj-Napoca

■ **Photo 5.** Postcard from the end of the 19th century, beginning of the 20th century, showing the loggia from the upper floor of the manor house's southern side, with the view opening on the Târnava Mică Valley © Monumente Uitate

■ **Photo 6.** Postcard from the end of the 19th century, beginning of the 20th century, showing the manor house and the park seen from the banks of the Târnava Mică River © Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga, Cluj-Napoca

în rondou era de circa 1,20 ÷ 1,50 m, prin urmare era destinată pietonilor. Aleea circulară interioară înconjură la rândul ei un mic rondou, amenajat ornamental cu specii de înălțime mică. Pe lângă acesta, de asemenea în interior, mai putem observa doi brazi, așezați diametral opus, pe o direcție perpendiculară pe axul amenajării. Aleea de acces pare să fie prunduită și ușor înălțată de la nivelul straturilor vegetale, așa încât apa de ploaie să poată fi îndepărtată cu ușurință de pe suprafața de călcare. Remarcăm în această imagine expunerea fațadei nordice a castelului ca și capăt de perspectivă a aleii de acces; vegetația înaltă, arborescentă, se desfășoară doar din dreptul turnurilor de colț ale castelului.

Deși existent, în prezent, rondoul prezintă o amenajare mai puțin elaborată și totodată mai puțin relevantă pentru buna percepție a castelului

de-a lungul traseului de acces (foto 7, 12). Practic, vegetația înaltă care îl populează ascunde aproape în întregime fațada nordică a castelului, care în loc să fie capăt de perspectivă și percepută frontal, este descoperită abia de pe una din bifurcațiile aleii de acces, din lateral. Capătul de perspectivă de-a lungul aleii de acces îl constituie, de data aceasta, vegetația însăși a rondoului. Amenajarea acestuia s-a simplificat: două șiruri concentrice de tuia și aleea pietonală axială sunt cele care o definesc. Totuși, în această formulă, intrarea în rondou pare a-și fi pierdut din sens, întrucât doar traversarea e posibilă, restul spațiului neavând o configurație care să îndemne la parcurgere sau ședere. Aleea de acces, din drumul satului și până la castel, este pavată la ora actuală cu dale mari de beton.

Intrarea în castel este amenajată în axul fațadei nordice. Accesul în turnul colțului nord-estic pare să provină din modificarea unei foste ferestre, forma ancadramentului acesteia fiind încă lizibilă. În prezent, fațada vestică adăpostește de asemenea intrări secundare la nivelul parterului.

Castelul și relația lui cu amenajările exterioare

■ Atât prima cât și cea de-a doua ridicare topografică militară (1763-1787, respectiv 1806-1869) (fig. 2-3) prezintă castelul prin planul său cvasi-pătrat, al cărui centru este decupat,¹¹ și ale cărui patru colțuri sunt marcate prominent. În timp ce prima ridicare topografică militară prezintă și o incintă circulară înconjurând castelul și separându-l astfel de teritoriul din jur, în cea de-a doua hartă militară incinta menționată dispăre, creându-se astfel premisele unei relaționări între castel și vecinătăți.

Cea de-a treia ridicare topografică militară a Austro-Ungariei, la fel ca și cartarea Regatului Maghiar (ambele din anii 1869-1887) (fig. 4-5), prezintă în mod excepțional¹² castelul sub forma unei elevații simbolice. Prin schematismul lor, niciuna din aceste elevații nu poate avea pretenția de a sugera ceva din realitatea tridimensională a castelului.

11 Deși o astfel de reprezentare ne-ar putea îndemna să credem că a fost vorba de o curte interioară, dimensiunile mici ale construcției nu prea ar fi permis de fapt existența unei astfel de curți.

12 Față de celelalte construcții din așezare, reprezentate cu amprenta lor planimetrică.

■ **Foto 7.** Zona de intrare în castel, văzută de pe aleea de acces, după înconjurarea rondoului plantat © Andreea MILEA, 2006

■ **Photo 7.** Area of access to the manor house, seen from the access alley, after passing the planted round lawn © Andreea MILEA, 2006

mate at 1 m).¹⁰ The relatively large area of the round lawn, preserved to the present, seems to have been utilised by designing an interior circular alley. Two entry points to the round lawn area were placed diametrically opposite, on the landscaping's axis, by discontinuities in the hedge. We notice in the image's foreground that at least one of these entrances was marked by the symmetrical placement, on both sides of the entrance, of short stone benches without backrests. We may appreciate visually that the width of such an entrance to the round lawn was of approximately 1.20÷1.50 m, therefore used by pedestrians. The interior circular alley surrounded in its turn a small round lawn, ornamentally designed with short plant species. Besides them, also on the inside, we notice two fir trees, set diametrically opposite, on a direction perpendicular to the landscaping's axis. The access alley seems to be gravelled and slightly raised from the level of the vegetation beds, so that rainwater could be easily removed from the stepping surface. We notice in this image the exposure of the northern elevation as a perspective end of the access alley; tall vegetation is found only starting with the manor house's corner towers.

Although still existing at present, the round lawn has a less elaborate design, which is also less relevant for the proper perception of the manor house along the access alley (Photos 7 and 12). Practically, the tall vegetation that populates it hides the manor house's northern elevation almost entirely, which, instead of being a perspective end and perceived frontally, is discovered only from one of the bifurcations of the access alley, from the side. The perspective end along the alley consists of, this time, the round lawn's vegetation itself. Its design is also simplified, being defined by two concentric rows of thuja and the axial walkway. Still, in this formula, the entrance to the round lawn seems to have lost its purpose, since only crossing it is possible, the rest of the space being without a configuration that would urge to walk or sit. The access alley from the village road down to the manor house is currently paved with large concrete slabs.

The entrance to the manor house is placed in the axis of the northern elevation. The entrance to the north-eastern corner tower seems to have been created by the alteration of a former window, as the shape of its frame is still legible. Currently, the western elevation also houses secondary entrances at ground floor level.

The manor house and its relationship with the landscape design

■ Both the 1st and 2nd Military Surveys (1763-1787, respectively 1806-1869) (Figures 2 and 3) show the manor house through its quasi-rectangular layout, with a cropped centre¹¹ and

10 Buxus or privet, as species used locally for the creation of geometrically trimmed hedges, could have also been used for this one.

11 Although such a representation could lead us to believe it was an inner courtyard, the small dimensions of the building would not have permitted the existence of such a courtyard.

with the four corners prominently marked. While the 1st Military Survey also shows a round enclosure surrounding the manor house and thus separating it from the surrounding terrain, in the 2nd Military Survey the mentioned enclosure disappears, thus creating the premises for a relationship between the residence and its vicinity.

The 3rd Military Survey of Austro-Hungary, as well as the Mapping of the Kingdom of Hungary (both from 1869-1887) (Figures 4 and 5), show, exceptionally,¹² the manor house as a symbolic elevation. By their schematic character, none of these elevations can be expected to suggest anything of the three-dimensional reality.

As seen in photographs and postcards from the end of the 19th and beginning of the 20th century, and as seen today (Photos 3, 6-8), the manor house is formed of basement, ground and upper floors, with a layout derived from a square, on whose north-western and north-eastern corners towers are attached, both also having square layouts, and with the volume of the superposed loggias on the southern side, jutting out on the western and eastern sides.

The two superposed loggias, extremely large, constitute the manor house's most spectacular device by which it relates with the surroundings. If by the manor house's dominant position, at the lip of the bank of Târnava Mică River, the conditions for a preferential orientation of the perspective on the river and its valley is already created, the creation of the loggias provides definitely spaces from where the landscape can be admired, but which allow nevertheless, in parallel, the carrying out of domestic activities. As a postcard from the end of the 19th or the beginning of the 20th century shows (Photo 5), the upper floor loggia was furnished, having the appearance of an exterior living room.

A secondary device for the relationship with the exterior is found on the eastern elevation, as a small covered balcony, opening on the planted lawn in front of it (Photo 11). The small dimensions of the balcony suggest that it might have been used as a secluded place, possibly for the observation of the park by a person, at most two.

There are no other devices for the relationship of the manor house with the exterior.

Landscape design¹³

■ None of the available historical surveys show concrete landscape design elements of the land belonging to the castle.

¹² Compared with the other buildings of the settlement, represented with their plan contour.

¹³ Taking into account the specifics of landscape architecture and of the elements with which it works, for the study of historical park landscaping we consider the following aspects to be of interest: the style of the park's landscaping; the delimitation of the areas with different characters; the compositional principles of the design; the placement of circulation routes, their hierarchy, and the treatment of the stepping surfaces; the placement of the vegetation, the height of the specimens and species used; the presence of ornamental buildings, of ornamental objects, and of outdoor furniture.

■ **Foto 8.** Fațada sudică a castelului, cu cele două logii suprapuse, privită de pe țărmul Târnavei Mici © Andreea MILEA, 2006

■ **Photo 8.** The southern elevation of the manor house, with the two superposed loggias, seen from the banks of the Târnava Mică River © Andreea MILEA, 2006

Așa cum apare în fotografiile și ilustrate de la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea, și așa cum îl vedem astăzi (foto 3, 6-8), castelul se desfășoară pe subsol, parter și etaj, cu un plan derivat dintr-un pătrat, pe ale cărui colțuri nord-vestic și nord-estic este atașat câte un turn cu plan de asemenea pătrat, și pe a cărui latură sudică este atașat volumul logiilor suprapuse, ieșind în rezalit pe laturile vestică și estică.

Cele două logii suprapuse, extrem de ample, constituie dispozitivul cel mai spectaculos de relaționare a castelului cu anturajul. Dacă prin poziția dominantă a castelului, la buza țărmului Târnavei Mici, sunt create deja condițiile unei orientări preferențiale a perspectivei către râu și valea sa, crearea logiilor pune în mod concret la dispoziție spații din care peisajul să poate fi admirat, dar care să permită, totuși, desfășurarea în paralel a activităților domestice. Așa cum o ilustrată de la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea o arată (foto 5), logia catului superior era mobilată, având aspectul unei camere de zi exterioare.

Un dispozitiv secundar de relaționare cu exteriorul găsim pe fațada estică, sub forma unui mic balcon acoperit, orientat spre peluza plantată din dreptul său (foto 11). Dimensiunile mici ale balconului sugerează că el ar fi putut fi folosit ca un loc retras, de posibilă observare a parcului, de către o persoană, cel mult două.

Alte dispozitive deosebite de relaționare cu exteriorul nu sunt prevăzute.

Amenajarea exterioară¹³

■ Niciuna din cartările istorice de care dispunem nu prezintă amenajări exterioare concrete pe terenul aferent castelului.

¹³ Luând în considerare specificul arhitecturii peisagere și a elementelor cu care ea lucrează, pentru studiul amenajărilor parcurilor istorice considerăm că sunt de interes următoarele aspecte: stilul amenajării parcului; delimitarea zonelor cu caracter diferit; principiile compoziționale la care s-a recurs în amenajare; dispunerea traseelor de circulație, ierarhia acestora și tratarea suprafeței de călcare; dispunerea vegetației, înălțimea exemplarelor vegetale și speciile întrebuintate; prezența construcțiilor ornamentale, a obiectelor ornamentale și a mobilierului de parc.

■ **Foto 9.** Valea Târnavei Mici, privită din dreptul fațadei sudice a castelului; pe țârmul opus, înspre sud, se desfășoară o pădurice © Andreea MILEA, 2006

■ **Photo 9.** Târnava Mică River Valley, seen from the area in front of the southern elevation of the manor house; on the opposite bank, to the south, there is a grove © Andreea MILEA, 2006

Incinta circulară reprezentată în prima ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic (fig. 2) cuprinde, alături de clădirea castelului, încă trei construcții mici, probabil anexe. Spațiul dintre construcții nu este diferențiat grafic. În ceea ce privește amenajarea exterioară, pe cea de-a doua și cea de-a treia ridicare topografică militară, precum și pe cartarea Regatului Maghiar (fig. 3-5) figurează doar taluzul care coboară la Târnava Mică, taluz a cărui configurație a fost descrisă mai pe larg în *Relief local și dispunerea elementelor majore*. Oricum, acest taluz, chiar dacă ajustat, provine din alcătuirea naturală a țârmului râului.

Fotografiile și ilustrate de la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea ne prezintă aspecte de amenajare formală ale unui parc de factură mixtă,¹⁴ cu dispuneri geometrice, controlate, în definirea zonei nordice de acces, respectiv cu dispuneri libere pentru suprafețele desfășurate la sud și est de castel, cu o bună orientare spre Târnava Mică și în directă legătură cu aceasta.

Astfel, o primă fotografie de epocă¹⁵ (foto 3) prezintă amenajarea zonei nordice, de acces la castel, deja detaliată la *Amenajările de acces*. Reamintim existența unui ax compozițional de simetrie, atât al volumului castelului și desenului fațadelor nordică și sudică, cât și al amenajărilor exterioare în această zonă, amenajări cu caracter geometric, cele libere desfășurându-se la vest și la est, din dreptul turnurilor de colț ale castelului.

O a doua fotografie de epocă (foto 4) surprinde zona imediat învecinată fațadei sudice a castelului. O alee de pământ pare să fie condusă de-a lungul acestei fațade, dar și înspre Târnava Mică. Se observă de asemenea existența unei urne, posibil de piatră, de dimensiuni relativ mari, pentru plante ornamentale, dar și o piesă de dimensiuni mai mici, asemănătoare unui scaun de grădină. Întrucât aceste obiecte de mobilare nu se află în poziții semnificative pentru compoziția amenajării exterioare, ci mai degrabă în poziții comune, putem presupune că nu reprezentau piese unice și că astfel de obiecte s-ar mai fi putut regăsi în cadrul amenajării. Tufișuri

The circular enclosure shown in the 1st Military Survey of the Habsburg Empire (Figure 2) encircles, along with the manor house, other three small buildings, probably outbuildings. The space between them is not differentiated graphically. Regarding landscaping, the 2nd and 3rd Military Surveys, as well as the Mapping of the Kingdom of Hungary (Figures 3-5) only show the embankment descending to the Târnava Mică River, the configuration of which was described more fully in *Local relief and the placement of major elements*. In any case, this embankment, even if landscaped, comes from the natural formation of the riverbank.

Photographs and postcards from the end of the 19th and beginning of the 20th century show landscaping aspects belonging to a mixed style park¹⁴, with geometric, controlled placements in the definition of the northern access area, respectively with free placements for the areas to the south and east of the manor house, with a good orientation toward the Târnava Mică River and directly connected to it.

Thus, a first period photograph¹⁵ (Photo 3) shows the landscaping of the northern area, of the access to the manor house, already detailed in *Access elements*. We remind of the presence of a compositional symmetry axis, regarding the manor house's volume, as well as the northern and southern elevations, but also of the landscaping elements found in this area, with a geometric style, the free ones unfolding to the west and east, in front of the manor house's corner towers.

A second period photograph (Photo 4) illustrates the area next to the manor house's southern elevation. An earth alley seems to lead along the elevation, but also toward the Târnava Mică River. A relatively large urn, possibly made of stone, for ornamental plants can also be observed, but also a smaller piece, resembling a garden chair. As these objects are not found in positions that would be significant for the composition of the landscape design, but in rather common positions, we may assume that they were not unique pieces and that such objects could have been found within the landscaping. Border hedges, deciduous and also coniferous trees can be seen in the picture.

A third period postcard (Photo 5) shows the space of the upper floor loggia, already discussed in *The manor house and its relationship with the exterior design*. We remind of the privileged position of the loggias as observation points for the Târnava Mică Valley and of the whole land to the south. The postcard shows that at the time the parapet was used entirely as support for linear pots for ornamental plants.

¹⁴ For a more comprehensive description of the characteristics of mixed landscape design style, see the publication of Ana-Felicia ILIESCU (2003, 64).

¹⁵ Without being able to establish a chronological succession of the presented period photographs and postcards, the order of their presentation follows the logical succession of passing through the space.

¹⁴ Pentru descrierea cuprinzătoare a caracteristicilor stilului mixt de amenajare peisagistică, a se vedea publicația lui Ana-Felicia ILIESCU (2003, 64).

¹⁵ Fără a putea stabili o succesiune cronologică a fotografiilor și ilustratelor de epocă prezentate, ordinea expunerii lor urmărește mai degrabă succesiunea logică a parcurgerii spațiului.

■ **Foto 10.** *Salcâm monumental pe peluza desfășurată la est de castel* © Andreea MILEA, 2006
■ **Photo 10.** *Monumental acacia tree on the manor house's eastern lawn*
© Andreea MILEA, 2006

■ **Foto 11.** *Balcon acoperit, la etajul fațadei estice a castelului* © Andreea MILEA, 2006
■ **Photo 11.** *Covered balcony at the upper floor of the manor house's eastern elevation*
© Andreea MILEA, 2006

A fourth period postcard (Photo 6) shows the manor house and the park seen from the banks of the Târnava Mică River. We notice the free placements, lacking in geometric rigour, of the vegetation: shrubs lining the bank of the Târnava Mică, scattered ornamental specimens on the embankment, somewhat more consistent linings of ornamental shrubs along the manor house's eastern elevation, and, as much as

de bordură, arbori foioși dar și conifere se întrevăd de asemenea în această imagine.

O a treia ilustrată de epocă (foto 5) prezintă spațiul logiei etajului, discutat deja la *Castelul și relația lui cu amenajările exterioare*. Reamintim poziția privilegiată a logiilor ca puncte de observare a văii Târnavei Mici și a întregului ținut spre sud. Ilustrata ne arată că în epocă parapetul logiei era folosit integral ca suport al unor jardiniere lineare pentru mici plante ornamentale.

O a patra ilustrată de epocă (foto 6) înfățișează castelul și parcul privite de pe țărmul Târnavei Mici. Observăm dispunerile libere, lipsite de rigoare geometrică ale vegetației: tufe mărginină țărmul Târnavei Mici, exemplare ornamentale mărunte răzlețite pe taluz, alinieri ceva mai consistente de tufe ornamentale de-a lungul fațadei estice a castelului și, atât cât cuprinde imaginea, un exemplar arborescent foios monumental. Taluzul sudic și peluza estică par să fie îmbrăcate în iarbă. O alee este condusă aproximativ în paralel cu fațada sudică a castelului, coborând apoi în diagonală taluzul, spre Târnava Mică.

La ora actuală, amenajările exterioare sunt cvasi-inexistente. Zona de acces, deja detaliată la *Amenajările de acces*, este singura care păstrează aparența unor dispuneri controlate (foto 7, 12). Taluzul sudic și-a pierdut amenajările, primind în schimb o terasă betonată (foto 8). Țărmul Târnavei Mici este în continuare populat cu tufe, în dispuneri naturale (foto 9). Peluza estică este dominată de un salcâm monumental care, după poziție, ar putea fi asimilat arborelui vizibil în ultima imagine de epocă discutată (foto 10); alături de el se regăsesc tufe răzlețe, crescute sălbatic (foto 11).

Concluzie

■ Ansamblul castelului Bethlen din Sânmiclăuș, fie că este vorba de clădirea castelului, fie că este vorba de parc, se află într-o stare avansată de degradare. Dincolo de neajunsurile inerente neîntreținerii, cu expunerea castelului la agresivitatea factorilor naturali și la toate degradările care decurg de aici, factorul uman pare să fi avut un rol consistent la crearea acestei stări, prin vandalizare. Cât despre parc, putem spune că, practic, amenajările nu mai există. S-au păstrat: aleea de acces (necesară, fiind singura cale de a ajunge la castel, fie chiar și doar în scopul vandalizării), rondoul (într-o formă de amenajare modificată) în dreptul intrării în castel, și un salcâm monumental pe peluza estică. Taluzul care coboară la Târnava Mică are în prezent o aparență naturală, fără să putem preciza dacă, de fapt, nu ar fi fost așa și în perioada existenței amenajărilor parcului. Putem considera valoroase, de reiterat la o posibilă reconstrucție a parcului, următoarele aspecte: caracterul geometric al amenajărilor zonei de acces, opus caracterului liber al amenajărilor pe restul suprafeței parcului; prezența axului de simetrie în organizarea amenajărilor zonei de acces; expunerea fațadei nordice a castelului ca și capăt de perspectivă de-a lungul aleii de acces (implicând îndepărtarea elementelor care obturează acest capăt de perspectivă); valorificarea perspectivei spre Târnava Mică (atât de pe teren cât și din castel); păstrarea și valorificarea exemplarelor vegetale istorice. Totodată, pe baza documentelor, unele detalii de amenajare pot fi recreate.

Bibliografie/Bibliography

■ *** Colecția de ilustrate a Bibliotecii Centrale Universitare Lucian Blaga, Cluj-Napoca. [Postcard collection of the Lucian Blaga Central University Library, Cluj-Napoca.]

■ **Foto 12.** Rondoul plantat, în dreptul intrării în castel, privind înspre nord, la plecarea de pe amplasament © Andreea MILEA, 2006

■ **Photo 12.** Planted round lawn, in front of the manor house's entrance, looking north, at the departure from the site © Andreea MILEA, 2006

- *** Historical Maps of the Habsburg Empire. Mapire. <http://mapire.eu/en/> (accesat în iunie 2016).
- *** Lista Monumentelor Istorice. 2004, 2010, 2015. Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, Institutul Național al Patrimoniului. [List of Historic Buildings. 2004, 2010, 2015. Ministry of Culture and National Heritage, National Institute of Heritage.]
- BIRÓ, József. 1944. *Erdélyi kastélyok*. Budapest: Új Idők Irodalmi Intézet – Singer és Wolfner.
- CHIRA, Cristina. Sânmiclăuș – Bethlen. Monumente Uitate. <http://monumenteuitate.org/ro/monument/91/Sanmiclaus-Bethlen> (accesat în iunie 2016).
- GEREVICH, Tibor. 2003. Erdélyi magyar művészet V. In *Erdély*. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft. Publicat original Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1940. <http://mek.oszk.hu/04700/04729/html/25.html> (accesat în iunie 2016).
- ILIESCU, Ana-Felicia. 2003. *Arhitectură peisageră*. București: Editura Ceres.
- MILEA, Andreea. 2012. Grădini istorice din Transilvania: primi pași pentru o cercetare sistematică. Historical Gardens in Transylvania: First Steps for a Systematic Research. *Transsylvania Nostra* 4/2012: 36-44.
- SZABÓ, M. Attila. Dicționar de localități din Transilvania. <http://dictionar.referinte.transindex.ro/index.php?action=betu&betu=l&k&ezd=180&co=roman> (accesat în aprilie 2015).

is included in the image, a monumental deciduous tree specimen. The southern embankment and the eastern lawn seem to be covered in grass. An alley leads approximately parallel to the southern elevation of the manor house, descending then the embankment diagonally, towards the Târnava Mică River.

Currently, exterior design elements are almost non-existent. The access area, already detailed in *Access elements*, is the only one that preserves the appearance of controlled placements (Photos 7 and 12). The southern embankment has lost its landscaping, receiving in exchange a concrete terrace (Photo 8). The bank of the Târnava Mică River is still populated with shrubs, with natural placements (Photo 9). The eastern lawn is dominated by a monumental acacia tree, which, by its position, could be presumed to be the same as the tree visible in the last discussed period image (Photo 10); along it there are scattered bushes, grown wild (Photo 11).

Conclusion

■ The ensemble of the Bethlen Manor House in Sânmiclăuș, whether we talk about the residential building or the park, is in an advanced state of deterioration. Beyond the shortcomings inherent to poor maintenance, with the exposure of the manor house to the aggression of natural factors and all the ensuing degradations, the human factor seems to have had a consistent role in the creation of this state, through vandalism. As for the park, we can say that the design elements have practically disappeared. The following have been preserved: the access alley (necessary, being the only way to reach the manor house, even if only to vandalise it), the round lawn (with a modified design) in front of the entrance to the manor house, and a monumental acacia tree on the eastern lawn. The embankment that descends to the Târnava Mică River currently has a natural appearance, without us being able to state whether, in fact, it was like this when the landscaping was in place. We may consider the following aspects as valuable to reinstate during a possible reconstruction of the park: the geometric character of the access area elements, opposed to the free landscaping of the rest of the park's surface; the presence of the symmetry axis in the layout of the access area elements; the exposure of the northern elevation as perspective end along the access alley (implying the removal of the elements that obstruct this perspective end); the highlighting of the view on the Târnava Mică (both on the site and from the manor house); the preservation and highlighting of the historical tree specimens. Also, some landscaping details can be recreated based on the existing documents.

In memoriam Luca GÂRBU (1941-2016)

■ The *Transsylvania Nostra* Journal sadly announces the passing of (our colleague, our collaborator) Luca GÂRBU, engineer and design verifier for sanitary and heating installations.

A man of high moral integrity and distinction, engineer Luca GÂRBU had been dedicated to his profession with selflessness and dignity for 50 years.

He was a consummate professional, both as a designer engineer and as the foreman of a team of 120 people, as well as at his sanitary and heating installation design company from Cluj-Napoca, where he formed and guided young graduates to dedicate themselves to their profession with great stateliness and responsibility, succeeding in becoming for many of them a role model.

He was a true project manager, always concerned about increasing the level of knowledge and involvement in projects, he developed large-scale projects showing team spirit.

Through his approach to technical solutions, he managed to be approved by the beneficiaries, precisely because these solved both the present and the future, being a true "visionary".

For this reason he remained a solution seeker for his colleagues and he often told them, when the team did not live up to his expectations "I run, run, run... and when I look back I see no one."

He was a funny storyteller with a great sense of humor and charm. He liked history, politics, and traveling, until on the eve of St. Mary's day, August 14, 2016, when he left on a long trip to a better and more just world.

May he rest in peace!

Magda AMBRUS

■ Revista *Transsylvania Nostra* anunță cu tristețe trecerea în ne-ființă (a colegului, colaboratorului nostru) a celui care a fost Luca GÂRBU, inginer proiectant și verificator de proiecte instalații sanitare și termice.

Persoană de înaltă probitate morală și distincție sufletească, inginerul Luca GÂRBU s-a dedicat profesiei sale cu abnegație și demnitate timp de 50 de ani.

A fost un profesionist desăvârșit atât ca inginer proiectant, cât și ca șef de atelier al unui colectiv de 120 oameni, precum și la firma sa de proiectare instalații sanitare și termice din Cluj-Napoca, unde a format și îndrumat tineri absolvenți pentru a se dedica profesiei cu multă prestație și responsabilitate, reușind să fie pentru mulți dintre ei un model de viață.

Un adevărat coordonator de proiecte, preocupat mereu de ridicarea gradului de implicare în cunoașterea și realizarea proiectelor, dând dovadă de spirit de echipă, a elaborat proiecte de mare anvergură.

Prin maniera cu care aborda soluțiile tehnice a reușit să fie agreat de beneficiari, tocmai pentru faptul că ele rezolvau atât prezentul, cât și viitorul, fiind un adevărat „vizionar”.

Din acest considerent, el a rămas pentru colegi un căutător de soluții, și le spunea adesea atunci când echipa nu se ridica la nivelul exigențelor lui „*Eu fug, fug, fug... și când mă uit în spate, nu văd pe nimeni*”.

Era un povestitor amuzant, avea mult umor și un farmec aparte. Îi plăceau istoria, politica și călătoriile, până când în ajunul Sfântei Mării, 14 august 2016, a plecat într-o călătorie mai lungă, într-o lume mai bună și mai dreaptă.

Dumnezeu să-l odihnescă în pace!

Magda AMBRUS

■ A *Transsylvania Nostra* folyóirat szomorúan közli (kollégánk, közreműködőnk) Luca GÂRBU tervező-mérnök és épületgépészeti tervellenőr halálának hírért.

Kiváló erkölcsi tartású és kimagasló szellemiségű mérnök szakember, Luca GÂRBU, teljes odaadással és méltósággal szentelte idejét hivatásának 50 éven keresztül.

Kiváló szakember volt úgy tervezőmérnökként, mint műhelyvezetőként, egy 120 emberből álló csapat vezetőjeként, valamint a saját kolozsvári székhelyű épületgépészeti cége élén is, ahol fiatal pályakezdeket képzett és oktatott, hogy méltósággal és felelősséggel szenteljék magukat szakmájuknak, így válva sokuk számára valódi példaképpé.

Egy igazi projektmenedzser volt, mindig arra törekedett, hogy emelje a projektek megismerésének és megvalósításának szintjét, és igazi csapatjátékosként valósított meg nagyszabású projekteket.

A műszaki megoldásokat olyan módon tudta megközelíteni, hogy a projektek kedvezményezettjei azokat elfogadták pontosan azért, mert azok mind a jelen, mind pedig a jövőbeli problémákat is hosszú távon megoldották, igazi „látnok” volt.

Éppen ezért a munkatársai számára egy megoldáskereső szakember maradt, aki mindig azt mondta, ha a csapat nem teljesített a követelményeinek megfelelően, hogy „*Én csak szaladok, szaladok, szaladok... s amikor hátranézek, senkit sem látok.*”

Szórakoztatóan, sok humorral és különleges bájjal tudott mesélni. Szerette a történelmet, a politikát és az utazásokat, amíg aztán Nagyboldogasszony napja előtt, 2016. augusztus 14-én egy hosszabb útra indult egy jobb és igazságosabb világ felé.

Nyugodjék békében!

AMBRUS Magda

■ The interventions carried out on the built environment naturally require not only architectural projects or structural design, but also installations. The installation projects mark the convenience required by the beneficiaries in a more emphasised way.

The interventions carried out on existing constructions, especially on historic buildings, are a challenge for installation designers: if the load-bearing structure can serve tens of generations with no major interventions, the comfort provided by the installations rarely exceeds the lifetime of a single generation.

After 1989, the built heritage conservation research and design centre lead by the undersigned took upon itself to cover the architectural and structural design of interventions carried out on historic buildings, being thus “forced” to collaborate with firms specialised in the field of installations. Thus, we spent over 15 years collaborating with the firm founded and run by the engineer Luca GÂRBU.

These are a few projects carried out in collaboration with the two companies: the Millennium Project, Baia Mare; the Lutheran Church in Bistrița; the Apor Palace, Alba Iulia; 25 Small Square, Sibiu; Oradea Fortress; building at 4 Turnului Street, Sibiu; the Károlyi Manor Houses in Carei and Ardud; the Military Centre, Museum of History and Art, Zaláu; the Andrei Mureșanu High School, Bistrița; the Memorial Temple of the Deported Jews, Horea Street, Cluj-Napoca; Building on Teilor Street in Câmpia Turzii, the Teleki Castle in Posmuș.

eng. Bálint SZABÓ, PhD
editor-in-chief

■ Intervențiile la fondul construit necesită în mod firesc nu numai proiecte de arhitectură, de rezistență, dar și de instalații. Proiectele de instalații marchează mai accentuat confortul pretins de beneficiari.

Domeniul intervențiilor la fondul construit existent, în special la monumentele istorice, întotdeauna constituie o provocare pentru proiectanții de instalații: dacă partea de structură portantă poate deservi zeci de generații, fără intervenții majore, confortul asigurat de instalații areori depășește durata de viață a unei generații.

Este de mare importanță să fii la zi cu noutățile pieței, a tehnicii, într-un domeniu în permanentă dezvoltare, cum este cel de instalații sanitare sau termice.

După 1989 firma noastră a încercat să acopere proiectarea intervențiilor la monumente istorice, la capitolul arhitectură și rezistență, fiind „obligată” să colaboreze cu firme de specialitate în domeniul instalațiilor. Astfel am petrecut peste 15 de ani colaborând cu firma de specialitate înființată și condusă de inginerul Luca GÂRBU.

Dintre lucrările realizate de către cele două companii amintim: Proiectul Millennium, Baia Mare; Biserica Evanghelică Bistrița; Palatul Apor, Alba Iulia; Piața Mică nr. 25, Sibiu; Cetatea Oradea; Imobil din str. Turnului nr. 4, Sibiu; Castelul Károlyi din Carei și Ardud; Centrul militar, Muzeul de istorie și de artă, Zaláu; Colegiul Andrei Mureșanu, Bistrița; Templul deportaților evrei din str. Horea, Cluj-Napoca; Imobil str. Teilor, Câmpia Turzii, Castelul Teleki din Posmuș.

prof. dr. ing. Bálint SZABÓ
redactor-șef

■ Az épített környezeten végzett beavatkozások természetesen nem csupán építészeti és épületszerkezetani projekteket feltételeznek, hanem épületgépészetet is. Az épületgépészeti projektek hangsúlyosabban kiemelik a projektek kedvezményezettjeitől megkövetelt komfortot.

A meglévő épületeken, főként a műemlék épületeken végzett beavatkozások területe mindig kihívást jelent az épületgépészeti tervezők számára: ha az épület tartószerkezeti része több tíz generációt kiszolgál nagyobb beavatkozások nélkül, az épületgépészeti szolgáltatások által nyújtott kényelem nagyon ritkán lépi túl egy generáció élettartamát.

Nagyon fontos naprakésznek lenni a piacon megjelenő újdonságokkal, technikákkal kapcsolatosan egy olyan állandóan fejlődő területen, mint a fűtés vagy szaniter rendszerek kivitelezése.

1989 után az általunk vezetett építettörökség védelmi kutató-tervező központ vállalta a műemlékeken végzett beavatkozások tervezését, építészeti és szerkezetani területen, arra „kényszerülve”, hogy együttműködjön épületgépészeti cégekkel. Így sikerült 15 éven keresztül együtt dolgozni a Luca GÂRBU mérnök által alapított és igazgatott céggel.

Csak néhány olyan projektet említünk, amelyet a két cég közösen valósított meg: a nagybányai Millennium Projekt; a beszercei evangélikus templom; a gyulafehérvári Apor-palota; a nagyszebeni Kispiac tér 25 sz.; a nagyváradi vár; a nagyszebeni Kistorony u. 4. sz. alatti épület; a nagykárolyi és erdődi Károlyi-kastély; a zilahi Katonai Központ, Történeti és Szépművészeti Múzeum; a beszercei Andrei Mureșanu Főgimnázium; a kolozsvári Horea úti „Deportáltak temploma”; az aranyosgyéresi Teilor utcai ingatlan; a paszmosi Teleki-kastély.

dr. SZABÓ Bálint
főszerkesztő